

Sfera Politicii

80

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE INSTITUTUL DE
CERCETĂRI POLITICE ȘI ECONOMICE ȘI FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VIII, 2000

BRUXELLES

NEGOCIERI

Cuprins

2. <i>Editorial</i>	Sabina Fati	UE – (im)posibila cale
7. <i>Uniunea Europeană</i>	Denise Roman	Europa secolului XXI sub zodia Uniunii Europene
15.	Ilinca Grozăvescu	Procesul complex al aderării la UE
23.	Cătălin Ciubotă	Justiția comunitară
27.	Raluca Ursachi	Europa și transformarea mentalităților
32. <i>Arhivă</i>		Ceașescu și justiția
34. <i>Politică internă</i>	Marius Turda	Transilvania în România post-comunistă
42. <i>Politică externă</i>	Valentin Stan	2007 și-un sfert: Ora Europei
47. <i>IdeoSfera</i>	George Voicu	Teme antisemite în discursul public (I)
56. <i>Recenzii</i>	Mihai Chioveanu	Europa Uitării și Fantomele Viitorului
58.	Laurențiu Constantiniu	Evreitate și românitate
61.	Mirela Chioveanu	Permanentă Iluzie
63. <i>Semnale</i>		

UE – (im)posibila cale

SABINA FATI

După ce executivul a reușit, destul de greu, să convingă sindicatele și partidele de opoziție să fie de acord cu Strategia de dezvoltare pe termen mediu a României, document necesar începerii efective a negocierilor de aderare la Uniunea Europeană, Bucureștiul ar trebui să proiecteze tactica pentru a atinge obiectivele propuse de Strategie. Există riscul ca acest document să rămână o simplă declarație de bună intenție, așa cum a rămas și strategia de la Snagov, trimisă la Bruxelles în 1995, fiindcă principalele obiective anunțate: reducerea inflației și relansarea economică “nu sunt posibile în condițiile menținerii deficitului instituțional de performanță și, în special, a formelor celor mai grave de manifestare a acestuia”¹, adică intervenția discreționară a statului și alocarea ineficientă a resurselor. Ceea ce a dus în ultimii ani la sărăcirea unui segment important al populației: 7 milioane de oameni se află acum la limita subzistenței. Rata sărăciei a crescut de la 19 la sută în 1996 la aproape 31 la sută în 1997.² Principala cauză a acestei creșteri este, după raportul PNUD, declinul economic, politica restrictivă din domeniul veniturilor și creșterea inflației. Este un cerc vicios din care politicienii actualului arc guvernamental nu vor putea ieși până la scrutinul din toamnă: din cauza întârzierii relansării investițiilor, nu apar noi locuri de muncă în sectoarele rentabile, care să absoarbă forța de muncă disponibilizată din întreprinderile nerentabile. În același timp, după cum recunoaște principalul consilier al primului ministru, “România a rămas în urma partenerilor săi, în raport cu gradul liberalizării economice; subvențiile de stat au continuat să curgă, chiar dacă mai mult mascate și mai puțin fățișe, iar sistemul stimulentei s-a dovedit a fi lent în deschiderea către concurență;

bursa nu reușește să dea ora exactă în economie. Din toate aceste motive – și din multe altele – economia românească nu reușește să susțină bugetul și să asigure creșterea puterii de cumpărare a monedei naționale”³.

Soluțiile economice care ar putea duce la rezolvarea problemei românești au nevoie de sprijin politic, dar în ciuda declarațiilor liderilor partidelor parlamentare, punerea în practică a reformelor instituționale și economice a fost tergiversată.

Autoritățile de la București au semnat încă din 1993 Acordul de asociere la Uniunea Europeană, an în care Consiliul European de la Copenhaga a discutat și analizat în mod oficial posibilitatea ca Uniunea să poată primi noi membri din țările care au făcut parte din fostul bloc comunist după ce în prealabil acestea vor fi îndeplinit condițiile politice și economice cerute de această instituție. Anul 1997 a adus concretizarea acestei inițiative ca urmare a Avizului Comisiei Europene, luându-se atunci decizia întăririi dialogului cu Statele Asociate la Uniunea Europeană în același timp cu analiza individuală a situației fiecăruia dintre acestea.

Între 1993 și 1997, România nu a făcut pași concreți pentru a se apropia de Uniunea Europeană. Singura acțiune în acest sens a fost înțelegerea tacită de la Snagov prin care partidele și-au exprimat dorința de integrare. Așa numita strategie adoptată în 1995 la Snagov avea, însă, doar un caracter enunțiativ, fără a pomeni într-un fel sau altul modalitățile de atingere a obiectivelor propuse și nici termenele în care acestea ar trebui duse la bun sfârșit. Nu a existat la vremea respectivă nici un proiect care să răspundă la întrebarea cum se poate pune în practică ceea ce solicita Uniunea Europeană statelor candidate: adică – alinierea

legislativă și o capacitate economică similară cu a țărilor din clubul european. Acest lucru înseamnă în primul rând că țările membre ale Uniunii sunt în concurență directă, fără ca produsele lor să fie păzite de bariere vamale sau de alte recomandări protecționiste. Până acum în această cursă de aderare România a fost nevoită să aplice acordul de asociere, care operează de la 1 februarie 1995 și care prevede o relaxare graduală a sistemului vamal cu statele europene. Într-o primă fază această relaxare a fost mai favorabilă României, pentru că mai mult s-au deschis piețele țărilor Uniunii în fața produselor românești, decât invers. Evident, cu timpul aceste măsuri de protecție dispar așa încât în următorii ani piața să devină tratat liberă. Astfel încet, încet, Uniunea Europeană a devenit cel mai important partener economic al României, dar în această relație deficitul țării este în creștere accentuată. Creșterea deficitului comercial cu statele Uniunii demonstrează că România nu este încă pregătită să intre în clubul european, că problema aderării se reduce la modul cum economia românească este sau nu capabilă să se adapteze acestei sfidări.

Ultimele rapoarte ale Uniunii Europene apreciază, astfel că România îndeplinește criteriile politice, dar întâmpină dificultăți în macro-stabilizarea economiei și în reformele structurale. Chiar dacă criticile de acest tip persistă, România a recuperat, față de guvernarea Văcăroiu, deficitul de încredere, fiindcă înainte de alegerile din '96 România era percepută ca o țară impredictibilă, cu mineriade, cu minorități oprimate, cu un înalt grad de echivoc în conduita internă și externă. Reforma în economia reală a fost, însă, tergiversată și în ultimii ani, iar decizia de la Helsinki prin care liderii Uniunii au decis să înceapă negocierile de aderare cu România a fost luată mai ales datorită poziției Bucureștiului în perioada conflictului din Kosovo. Diplomația română a fost de la începutul crizei din Iugoslavia, până la deznodământul acesteia, fără nici un fel de rezerve de partea puterilor occidentale. Această poziție rectilinie a fost răsplătită de liderii europeni

la Helsinki în absența reformelor economice, a stabilității politice, a relațiilor încordate cu Fondul Monetar Internațional. În ultimul raport al Comisiei pentru România forul european constata creșterea numărului de Ordonanțe de Guvern, pe care îl considera "un motiv de preocupare". Totodată, Comisia apreciază necesară aplicarea unor măsuri suplimentare pentru asigurarea independenței și eficienței sistemului judecătoresc. Alte domenii care au reținut atenția Comisiei sunt: "lupta împotriva corupției, în cadrul căreia răspunderile și funcțiile instituționale trebuie consolidate" și "situația romilor", unde Comisia apreciază că s-au înregistrat "unele evoluții pozitive", apreciate însă drept insuficiente, Comisia recomandând disponibilizarea unor resurse bugetare "adecvate". Raportul apreciază că "România nu poate fi considerată o economie funcțională de piață și că, pe termen mediu, nu este capabilă să facă față presiunii concurențiale și forțelor pieței din cadrul Uniunii".

Raportul Comisiei Europene pe 1999 apreciază că dezechilibrele macroeconomice rămân o problemă, iar dificultățile privind finanțarea au sporit. Documentul constata că România a înregistrat progrese în ceea ce privește privatizarea unor mari societăți comerciale și în restructurarea și privatizarea sectorului financiar aparținând statului, deși aceste procese au antrenat "costuri foarte mari pentru buget". Documentul citat apreciază că diminuarea exporturilor, pe fondul unei masive deprecieri reale a monedei naționale, este îngrijorătoare. Chiar după ce liderii Uniunii Europene au hotărât să invite România să înceapă negocierile cu Uniunea, oficialii europeni au lăsat să se înțeleagă că autoritățile române vor trebui să depună eforturi constante pentru a reface creșterea economică și pentru a spori nivelul de trai, în paralel cu acordarea priorității pentru ameliorarea disciplinei financiare și a restructurării întreprinderilor publice care provoacă mari pierderi. Dar dincolo de temerile economice, experții europeni au și rezerve în privința demersurilor legislative pe care Parlamentul de la București ar

trebui să le facă pentru a face față standardelor europene. Reprezentanții comunității europene se mai tem însă de alte două, să le spunem obstacole, și anume “restaurația” politică posibilă după alegerile din 2000 și eventualitatea apariției unei reacții de respingere a populației față de o perspectivă îndepărtată a intrării în Uniunea Europeană, pe fondul scăderii standardelor de viață.

PDSR pro și contra UE

Revenirea la putere a PDSR, partid considerat încă de Occident ca fiind continuatorul defunctului partid comunist, ar putea pune sub semnul întrebării voința și capacitatea Bucureștiului de a face reformele cerute de Uniunea Europeană. Există mai multe semnale care arată că o potențială guvernare PDSR ar putea fi contraproductivă pentru integrarea României în UE, semnale externe, dar și declarații ale principalului partid de opoziție care demonstrează până unde acceptă liderii PDSR reformele. În privința rolului statului, documentele Partidului Democrației Sociale din România interpretează pro domo constituția: “unul dintre atributele esențiale ale statului român, înscrise în Constituție este acela de stat social, or aceasta presupune, între altele, intervenția nemijlocită a statului în economie în scopul stimulării producției, condiție esențială a creșterii veniturilor și pe această bază a creării condițiilor necesare pentru creșterea calității vieții”.⁴ Demonstrația experților PDSR pe această temă ajunge la concluzia că “diminuarea rolului statului în societate în etapa pe care o parcurge România în prezent este contraproductivă și antrenează nesocotirea gravă a intereselor naționale generale. Mai mult ca oricând se impune o creștere a rolului statului și a angajării aparatului statal în soluționarea gravelor probleme cu care se confruntă societatea românească”.⁵ Acest tip de deziderate pe care PDSR le propune sunt în opoziție cu principiile comunitare, dar sunt în asentimentul electoratului fidel PDSR.

Însă liderii principalului partid de opoziție nu susțin etatismul numai de dragul câștigării voturilor, ei cred în formula statului bunăstării sociale (chiar dacă aceasta și-a dovedit ineficiența în diversele guvernări occidentale) fiindcă în acest fel pot dispune de resursele publice, pe care așa cum au dovedit cât au stat la guvernare, le-au împărțit propriei clientele. Menținerea supremației statului în principalele sectoare economice, în domeniul funciar prin păstrarea în administrația publică a terenurilor agricole care au aparținut fostelor Întreprinderi Agricole de Stat și în general ocolirea chestiunii proprietății de către PDSR, face parte din aceeași strategie a partidului prin care în rezumat se urmărește păstrarea resurselor și pârgghiilor economice în mâinile clienților PDSR.

Cu un an înaintea alegerilor generale din 2000, PDSR a lansat, însă, un proiect pe care reprezentanții mass-media s-au grăbit să-l califice drept reformator, prin care liderii PDSR au acceptat, cu multe limite, reforma proprietății funciare. Dar în același document se subliniază că “restituirea către foștii proprietari a terenurilor și clădirilor în integritate, este imposibil de realizat” fiindcă “reparațiile nu pot fi decât parțiale, iar inechitățile nu pot să fie înlăturate în totalitatea lor pentru că dau naștere la alte inechități”.⁶ Mai mult, în septembrie 99, liderii principalului partid de opoziție au contraatacat puternic în chestiunea legii retrocedării imobilelor confiscate de regimul comunist, atrăgând atenția CDR că nu este moral și legal ca proprietarii ale căror active – case, fabrici, ateliere etc. – erau grevate de datorii către stat în momentul naționalizării abuzive să fie despăgubiți fără să se țină cont de acest lucru. PDSR evită să ia în discuție că statul s-a folosit abuziv de aceste active 50 de ani și că în acest fel și-a recuperat creanțele. Și, în același timp, ocolește problema fundamentală: statul din perioada în care s-au făcut confiscările nu era un stat democratic (guvernul Petru Groza a dus o politică deliberată de falimentare a proprietății private, atât în domeniile industrial și comercial, cât și în cel agricol).

PDSR este privit cu suspiciune pentru că în perioada când a avut puterea a dus o politică de conservare a instituțiilor defunctului regim comunist, pentru că atunci când s-a aflat la guvernare a dus o politică agresivă împotriva minorităților, pentru că și atunci și acum liderii PDSR par mai degrabă orientați spre est decât spre vest. Discursurile naționaliste grevate cu accese nejustificat-unitariste ale liderilor PDSR arată că acest partid duce în continuare o politică duplicitară: declarații pro-occidentale și în același timp declarații suspicioase privitoare la partenerii vestici ai României. Prim-vicepreședintele PDSR glosează, de pildă, pe tema integrării în Alianța Nord Atlantică în termeni cel puțin discutabili: “România a fost și va fi amânată să intre în NATO pentru că se are în vedere detonarea problemei transilvane. Fapt ce nu se poate întâmpla într-o țară membră NATO. Și reciproc: granițele României vor deveni intangibile doar în momentul în care România va deveni membră NATO. Până atunci nu! Iar orice alte garanții au și vor avea tot atâta greutate, cât au avut și cele date de personalități de primă mărime ale eșicherului politic mondial frontierele sârbești ale regiunii Kosovo. De asemenea, cred că aceeași explicație trebuie dată obstinăției cu care rutele petrolului caspic pot trece pe oriunde, dar numai prin România nu, deși este cel mai firesc traseu dintre toate. Unde se estimează un posibil conflict militar, nu există investiții! Și aici se află fondul problemei: Poate exista o Europă unificată, prin sacrificarea României? Iar răspunsul este NU! Nu pentru că nu vor românii, ci pentru că securitatea europeană nu este garantată decât dacă nu sunt ignorate legitățile geopolitice.”⁷ Paradigmele și culisările de acest tip ale liderilor PDSR îi determină pe reprezentanții comunitari să privească precaut spre PDSR – unul dintre potențialii câștigători ai scrutinului din toamnă, după cum arată până acum sondajele de opinie. Astfel întreat, în conferința de presă pe care a susținut-o pe 8 februarie 2000 la Bruxelles, dacă nu există temeri că alte forțe sau personalități politice ar putea ajunge la putere în statele candidate, cum ar fi Vladimir Meciar în Slovacia sau Ion Iliescu în România, Gunther Verheugen a răspuns:

“Nu doresc să fac speculații. Pot spune cu certitudine că nu vom tolera ajungerea la putere a unor partide sau mișcări populiste și naționaliste într-un stat membru al UE sau candidat la aderare în Uniune.”

Între deziderate și posibilități

Actuala putere a început reformele, a dovedit atașamentul pentru valorile democratice, dar nu a reușit să pună economia pe picioare. Guvernele coaliției de guvernământ s-au potocnit în dispute politice, în scandaluri la scenă deschisă, iar miniștrii aceluiși cabinet s-au boicotat adesea reciproc. Rapoartele Serviciului Român de Informații din ultimii ani demonstrează, însă, că autoritățile de la București nu vor cu adevărat nici privatizare, nici reformă, toată argumentația specialiștilor în informații fiind construită în jurul tezei-ipoteză că firmele străine vor să pună mâna pe întreprinderile românești.

Principalele riscuri și amenințări la adresa siguranței naționale, așa cum sunt prezentate în raportul pe 98-99 se referă la tentativele unor structuri informative străine, unele reușite, după cum subliniază Raportul, de influențare a unor factori de răspundere: “Au fost vizate acele structuri și paliere ierarhice în cadrul cărora se elaborează deciziile pentru evoluțiile economice, social-politice și de siguranță națională ale României”. Raportul SRI precizează că principalele date aflate în atenția grupurilor de interese și care vizează siguranța națională privesc privatizarea, restructurarea economiei, liniile directe ale reformării sistemului financiar bancar precum și volumul și amplasarea rezervelor energetice și de materii prime. Serviciul Român de Informații consideră că unul dintre obiectivele urmărite de anumite grupuri străine este “transformarea pieței românești într-un deșeu pentru unele produse străine” și “exercitarea de presiuni și influențe pentru facilitarea preluării pachetului majoritar de acțiuni în vederea instituirii monopolului asupra unor obiective, rețele de infrastructură, consultanță și alte tipuri de servicii vitale în tranziția spre economia de piață”.⁸ Raportul Serviciului Român de Informații nu exemplifică, însă,

în nici un fel aceste pericole, nu explică din ce parte vin ele și nici cine sunt acele “cercuri oculte” cum le numește Raportul care ar dori să-și instaureze monopolul asupra întreprinderilor românești. Conducerea Serviciului Român de Informații arată și în perioada 97-98 că s-au agravat riscurile și amenințările care au ca efect subminarea capacității economice a țării prin prejudiciile mari cauzate și prin influențele în sensul dezorganizării și degradării potențialului economic al unităților industriale reprezentative. Raportul se mai referă la persoane corupte, incompetente sau dezinteresate din conducerea marilor societăți economice, dar atrage atenția în mod deosebit asupra faptului că economia românească ar fi periclitată de intervenția unor cercuri de afaceri străine care au interese în această zonă⁹, fără exemple punctuale, însă, Raportul arată că România este obstrucționată în reforma economică și socială de cercuri oculte care ar dori să pună mâna pe marile obiective economice autohtone – neprecizate de Raport.

Rapoartele de acest tip, dar și rezultatele coaliției de guvernământ demonstrează că apropierea României de Uniunea Europeană este greoaie, că instituțiile statului sunt nepregătite și că există încă o forță de inerție mare în structurile statului care chiar dacă nu se opun fățiș acestui demers, o fac într-un mod insidios, care nu trece neobservat. Recent revista britanică *Bussiness Central European*, în numărul său din martie 2000, consemnează că “românilor nu le place să grăbească lucrurile: din cele 170 de legi referitoare la reforme economice supuse aprobării parlamentului în 1999, 133 se află încă în dezbatere. Acesta este unul dintre motivele pentru care economia românească este înțepenită în recesiune și guvernul se prăbușește în sondajele de opinie”. Aceeași publicație amintește că după un mandat întreg în funcție, încercările neinspirate de reformă ale acestui guvern au dus la plasarea României abia pe locul 94 între economiile cele mai liberalizate din lume, alături de Nigeria și Papua Noua Guinee.

După cum spunea și Romano Prodi, președintele în exercițiu al Uniunii Europene, “pentru

România, integrarea europeană nu e problema, ci soluția”, dar punctul slab al dosarului românesc este capacitatea clasei politice de a face față provocării UE și de a gestiona procesul de aderare fără sincope majore, astfel încât să depășească stadiul politicianist al managementului țării și să pătrundă în zona promovării așa-numitei politici previzibile, care să ofere partenerilor garanții și încredere în administrație. Acest lucru pare aproape imposibil într-o țară în care economia neagră este estimată la 40 la sută din Produsul Intern Brut, în care patru ani la rând productivitatea a scăzut continuu, în care recesiunea nu a putut fi oprită, iar pe fondul acestor nerealizări electoratul se îndreaptă tot mai mult spre PDSR.

NOTE

¹ Costea Munteanu, **Despre exigențele minime ale strategiei**, Piața Financiară, Nr. 2, februarie 2000

² **Raportul național al dezvoltării umane pe 1999**, realizat de Academia Română și dat publicității de Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) în februarie 2000

³ Adrian Vasilescu, **Integrarea europeană: problemă sau soluție?**, Piața financiară, Nr. 2, februarie 2000

⁴ Documentele reuniunii lărgite a Biroului Executiv Central al Consiliului Național al PDSR, 5 februarie 1999, București

⁵ Ibid.

⁶ Reuniunea Consiliului Național al PDSR, 12 martie 1999, București

⁷ Adrian Năstase, **Integritatea și securitatea României, garanția integrității și securității europene**, articol prezentat la seminarul “Civilizație și geopolitică în bazinul carpatic”, 11 octombrie 1999

⁸ Raportul Serviciului Român de Informații, în perioada iunie 1998 – iunie 1999

⁹ Raportul Serviciului Român de Informații în perioada mai 1997 – mai 1998

SABINA FATI – Absolventă a Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative. În prezent secretar executiv la Logistical Center TACTIC. Corespondent de presă la Radio Europa Liberă. A fost editor la Mediafax în 1994 și la revista *Tinerama* în 1993.

Europa secolului XXI sub zodia Uniunii Europene

DENISE ROMAN

Europa secolului XXI se naște sub zodia Uniunii Europene (U.E.). Globalizarea veghează astăzi la rezolvarea stărilor economice și politice, redefinind vechiul continent european într-o nouă configurație supranațional-interguvernamentală. Acest studiu în domeniul relațiilor internaționale dorește să prezinte anumite aspecte ale U.E., aspecte pertinente să răspundă unor legitime interogații la început de mileniu trei: (i) Europa și evoluția integrării europene; (ii) relația U.E. cu America de Nord; (iii) post-Maastricht: problematica actuală a extinderii europene, în special în Europa de Est; și (iv) Europa, U.E. și noua identitate europeană în secolul XXI.

1. Europa secolului XX și Uniunea Europeană

Se poate spune în mod decisiv că U.E. reprezintă cel mai important fenomen politic de coeziune transnațională a secolului XX, în special din perspectiva eforturilor de pace ce au animat continentul european chiar după primul război mondial. Bântuită de două crâncene războaie, de ideologii extremiste (fascism și comunism), de segregarea ideologică în blocuri de “Est” și “Vest”, Europa secolului XX pare să-și fi găsit echilibrul în forme de colaborare economică cu evidente consecințe pacifiste. Integrarea europeană începută în anul 1945 a garantat cea mai îndelungată perioadă de pace în Europa, cunoscută până nu demult doar ca “Europa de Vest”.

Ideea, însă, a unei cooperări europene ce să pună capăt secolelor de competiție economică și militară în Europa Westfaliană, aparținea, printre

alții și lui Winston Churchill, ce propunea în 1946 “Statele Unite ale Europei”, propunere ce, în 1949 se concretiza în instituția Consiliului European. Ca recunoaștere a eforturilor de reconstruire a unei Europe suferindă după al doilea război mondial, o Europă dispusă însă să facă concesii în domeniul suveranității naționale pentru susținerea păcii, SUA se alătura acestei atmosfere constructiv-pacifiste prin introducerea planului Marshall (1948-1951) și a organizației interguvernamentale de securitate NATO. Și, deși la începuturi entuziaștii arhitecți ai viitoarei U.E., respectiv federaliștii francezi Jean Monnet (întreprinzător, negociator și pacifist) și Robert Schuman (ministru de externe), doreau construirea unui adevărat organism supranațional ce să înlocuiască integral guvernele naționale în cadrul unei federații europene, astăzi, prin evoluția contorsionată a comunității europene într-o puternică uniune, modul de explicare a naturii juridico-politice a U.E. devine unul mai complicat. Acest lucru se datorează, pe de o parte, modului intern, adesea forțat, tensionat și inegal de integrare, iar pe de altă parte necesității sincronice de a răspunde exigențelor externe de globalizare, în special legat de competiția cu SUA ca putere economică și militară în continuă creștere, în cadrul unei noi ordini internaționale bipolare postbelice. În fine, prezent la granița dintre secole și milenii, modul de definire al Europei prin prisma U.E. reasează relațiile de putere între o Europă extinsă, ocultând treptat diviziunile ideologice ale unui defunct război rece, pe de o parte, și America de Nord, pe de altă parte.

Dar ce fel de uniune politică este astăzi U.E. și cum poate fi ea explicată prin prisma genezei și

evoluției sale ca formă de integrare regională?

Monnet și Schuman doreau inițial doar suprimarea tarifelor, eventual și a granițelor, crezând că astfel vor putea stabili o pace europeană între Franța și Germania ce tocmai ieșeau din abisul celui de-al doilea război mondial. Astfel Monnet îi propune lui Schuman și Cancelarului german Konrad Adenauer o piață comună de cărbune și oțel sub un manager independent. Drept consecință, la 18 aprilie 1951, ia naștere prin semnarea Tratatului de la Paris prima formă limitată de asociere economică europeană, cunoscută ca “the European Coal and Steel Community” (E.C.S.C.). Intrată în vigoare în 1952, comunitatea reunea primii șase parteneri: Franța, Germania de Vest, Italia, Belgia, Olanda și Luxemburg. La 25 martie 1957, sub presiunea războiului rece, cele șase state membre E.C.S.C. fac un alt pas important în definirea unui nou spațiu de cooperare și integrare regională: Tratatul de la Roma. Acest tratat crea “the European Economic Community” (E.E.C.) și “the European Atomic Energy Community” (Euratom), iar către sfârșitul anilor ’60, E.C.S.C., E.E.C. și Euratom se transformă într-o veritabilă “European Community” (E.C.), având organizate toate eșaloanele unui aparat de guvernare: braț birocratic-executiv reprezentat în instituția Comisiei Europene, organ proto-legislativ în Parlamentul European și putere judecătorească în Curtea de Justiție, pe lângă propriul set de legi.

După al doilea război mondial, Marea Britanie a susținut mult timp o politică externă separată, independentă, reziduu al lui *Pax Britannica*, motivată de preeminența sa în cadrul continentului vest european al anilor ’50 și importanța acordată relațiilor cu coloniile sale din cadrul Commonwealth-ului britanic și cu S.U.A. Ulterior, ca alternativă mai slabă la E.E.C., Marea Britanie are inițiativa creării “the European Free Trade Association” (E.F.T.A.), împreună cu Danemarca, Norvegia, Suedia, Austria, Elveția și Portugalia. Cu toate acestea, în cadrul primului val de extindere, în 1973 Marea Britanie se alătură

E.E.C., împreună cu Irlanda și Danemarca. O a doua rundă de extindere intervine în anii ’80, când, ca urmare a democratizării regimurilor sud europene, devin membre E.E.C. și Grecia (1981), Spania și Portugalia (1986). Al treilea val al extinderii începe în anii ’90, după căderea cortinei de fier, prin accesul Germaniei de est în 1990 și a Austriei, Suediei și Finlandei în 1995. Astfel, comunitatea europeană crește treptat de la șase la doisprezece, apoi la cincisprezece membri. Noul val de cereri de integrare europeană, cereri făcute de către state din Europa centrală, Balcani, spațiul Mediteranean și regiunea Baltică, urmează a reconfigura Europa mileniului trei.¹

Iau naștere între timp tratate majore ce dau noi sensuri integrării europene. Astfel, în 1987 este semnat “The Single European Act”, tratat ce duce la eliminarea barierelor rămase în calea liberei circulații a persoanelor, mărfurilor, banilor și serviciilor (între cele douăsprezece state la acea vreme), devenind posibilă nu numai libera deplasare în cadrul Europei de Vest, dar și accesul unui național la muncă (cu anumite restricții) în alte state ale comunității. De o deosebită importanță este însă Tratatul de la Maastricht asupra Uniunii Europene semnat în 1993,² ce consfințește nu numai noul nume al regiunii, “Uniunea Europeană”, dar angajează comunitatea europeană către o unică valută (Euro)³, o cetățenie europeană comună și o politică externă și de securitate comună (*common foreign and security policy* – C.F.S.P.). Comunitatea Europeană (E.C.) devine astfel parte a unei forme supranaționale mai dezvoltată: Uniunea Europeană (U.E.). Tratatul de la Maastricht a fost ulterior amendat prin Tratatul de la Amsterdam, intrat în vigoare la 1 mai 1999, ocazie cu care au fost reglementate și aspecte privitoare la drepturi fundamentale și sociale ale cetățenilor comunitari, “angajare, mediu înconjurător, sănătate publică și guvernare transparentă”, “libertate, securitate și justiție pentru cetățenii comunitari”, noi principii în abordarea C.F.S.P. și reformarea instituțiilor comunitare

europene (European Communities, 1995-2000).

Astăzi, U.E. are propriile sale simboluri: steagul, cu cele douăsprezece stele aurii pe fundal albastru, și imnul, "Oadă bucuriei" din Simfonia a IX-a de Beethoven. Pașapoartele U.E. au început să înlocuiască pe cele naționale și, pe lângă moștenirea culturală, Bruxelles (sediul de bază al instituțiilor U.E.) este considerat o adevărată capitală a Europei. La întâlnirea dintre U.E., secolul XXI și mileniul trei, U.E. se prezintă ca fiind cel mai larg bloc economic din lume, reprezentând 42% din comerțul global și o treime din produsul național brut global (GDP) (McCormick, p. 3).

Cum poate însă fi analizată U.E. astăzi din punct de vedere al științelor politice? Cărei naturi constituționale, juridico-politice îi aparține U.E.? Ce fel de organizație este U.E.: federație, confederație sau consociație? Prin urmare, ce fel de relații poate dezvolta U.E. cu America de Nord și ce fel de comparație poate susține U.E. cu "North-American Free Trade Agreement" (N.A.F.T.A.) sau cu alte forme de cooperare regională?

2. Relația cu America de Nord și aspecte comparative

Astăzi U.E. se prezintă ca o formațiune politică hibridă, având elemente contradictorii de organizare: aspecte statale, federale/confederale și o combinație de funcții și instituții interguvernamentale și supranaționale (în special după Tratatul de la Maastricht)⁴. U.E. continuă astăzi să funcționeze prin cele cinci principale instituții: (i) Comisia Europeană (cu sediul la Bruxelles) – ca organ central executiv, responsabil pentru inițierea și implementarea legilor și politicilor U.E; (ii) Consiliul de Miniștri (de asemenea cu sediul la Bruxelles) – principalul organ cu funcții de decizie și nucleu al puterii în U.E; (iii) Parlamentul European (cu sedii la Strasbourg, Bruxelles și Luxemburg) – ca reprezentant al cetățenilor U.E., deși funcțiile legislative îi lipsesc⁵; (iv) Curtea de Justiție (cu sediul la Luxemburg) – ce interpretează legile U.E.

în baza principalelor tratate; și (v) Consiliul European – forma organizatorică fluidă, ce reunește șefii de guvern ai statelor comunitare în diverse orașe ale U.E., luând decizii ce urmează a fi procesate în cadrul Comisiei Europene și a Consiliului de Miniștri.

U.E. se află în competiție și colaborare cu America de Nord, și, deși U.E. este o uniune cu aspecte atât interguvernamentale cât și supranaționale, discuția U.E. nu este purtată cu N.A.F.T.A., ci, individual, cu statele Americii de Nord. Există astfel două categorii de probleme: relația U.E. cu S.U.A. și Canada în parte și comparația U.E. – N.A.F.T.A.

În primul caz, o relație mai pregnantă a U.E. cu S.U.A. datează din 1990, când este semnată la Londra "the Transatlantic Declaration on EC-US Relations", declarație ce pune bazele cooperării directe în domenii economice, politice și de securitate. "The New Transatlantic Agenda and Action Plan", adoptate în cadrul "EU – US Summit" de la Madrid în 1995, înlesnesc obiectivele declarației din 1990, iar "the Transatlantic Economic Partnership", adoptată în cadrul "EU – US Summit" de la Londra în 1998, vizează înlăturarea ultimelor dificultăți de ordin tehnic în comerțul transatlantic, legat de mărfuri, servicii, investiții publice și proprietate intelectuală, recunoscând S.U.A. și U.E. că cele două superblocuri economice în lume (European Communities, 1995-2000a). Pe de altă parte, existența U.E. are implicații economice și de securitate pentru S.U.A. În privințe economice, U.E. și S.U.A. realizează aproximativ o cincime din comerț în colaborare, făcând ca piața U.E. să asimileze 22% din exporturile americane și investind 18% în importuri. O treime din investițiile în S.U.A. provin din state ale U.E. (în special Marea Britanie, Olanda și Germania), în timp ce mari corporații americane fac, la rândul lor, investiții comunitare (McCormick, p. 6). Competiția U.E. – S.U.A. însă provine din liberalizarea comerțului global sub auspiciile "World Trade Organization"

(W.T.O.), ceea ce face ca fuziunile (*mergers*) inter-corporații comunitare (de tipul Airbus) să reorienteze politicile economice ale marilor corporații americane, reflexul observându-se în masa de fuziuni ce au astăzi loc pe continentul american (în special în domeniul bancar, aeronautic, mass-media și informatică). Din punct de vedere al securității, deși U.E. încă se bazează pe brațul militar american (existând însă spații suprapuse de alianțe de securitate: N.A.T.O., “Conference on Security and Cooperation in Europe” – C.S.C.E. și “Western European Union” – W.E.U.), este posibil ca evoluția cooperării economice să poarte U.E. și către o funcție clară de alianță de securitate.

Relația U.E. cu Canada este, de asemenea, în dezvoltare, în special că ambele aparțin organizațiilor internaționale majore: O.N.U., I.M.F., Banca Mondială, W.T.O., “the Organisation for Security and Cooperation in Europe” (O.S.C.E.) și G-8. În această cooperare, pe lângă aspectele economice sunt esențiale și cele de pace, protecție a securității umane și drepturilor omului, protejarea mediului înconjurător global (cu accent pe regiunea Arctică) și combatere a terorismului și crimei organizate. Instrumentele esențiale ce stau la baza cooperării U.E. – Canada sunt: “the 1976 Framework Agreement for Commercial and Economic Cooperation”, “the 1990 Transatlantic Declaration on EU-Canada Relations” și “the 1996 Joint Political Declaration and Action Plan” (cel mai important act) (European Communities, 1995-2000b).

Ce înseamnă însă colaborarea separată a U.E. cu S.U.A. și Canada din perspectiva N.A.F.T.A., formațiune ce pare a îndeplini funcții similare cu U.E. pe continentul american?

De regulă, procesul de integrare regională cunoaște anumite etape, reliefate în variate forme de cooperare economică, uneori dublate și de funcția de cooperare de securitate⁶: (i) crearea unei zone libere comerciale, *free trade area*; (ii) realizarea unei uniuni vamale, *customs union*; (iii) suprimarea protecționismului de capital și muncă

prin organizarea unei piețe comune, *common market* sau *single market*; (iv) unirea valurilor într-o unică monedă, realizând astfel uniunea economică, *economic union*; în final (v) integrare politică, *political union* (McCormick, p. 18).

U.E. este în faza avansată de *economic union* cu tendințe către *political union*. În schimb, N.A.F.T.A. este subdezvoltată în comparație, parte și datorită diferențelor de opțiune politică pe continentul american. La baza N.A.F.T.A. stă realizarea unei *free trade area* între americani, canadieni și mexicani, în 1989 inițial doar ca “Free Trade Agreement” (F.T.A.) între S.U.A. și Canada. În 1994 intră în vigoare N.A.F.T.A. prin includerea Mexicului, iar în 1995 au început negocieri cu Chile. Scopurile fundamentale N.A.F.T.A. sunt “eliminarea tarifelor la: textile, haine, mașini, camioane, părți auto și echipament de telecomunicații pe o perioadă de zece ani; eliminarea barierelor în comerțul agricol pe o perioadă de cincisprezece ani; asigurarea accesului total până în anul 2000 la toate cele trei piețe ale băncilor, firmelor de fonduri și companiilor de asigurare; deschiderea pieței nord-americane de publicitate; libera deplasare a transportului de mărfuri cu camioane; slăbirea regulilor cu privire la mișcarea corpului executiv al corporațiilor și a anumitor profesioniști.” (McCormick, p. 21). Industria energetică și de transport sunt însă excluse din N.A.F.T.A., deplasarea liberă a populațiilor celor trei state nu este atât de liberalizată, în plus standardele de mediu diferă dramatic în S.U.A. și Canada, pe de o parte, și Mexic, pe de altă parte. Există doar două comisii cu funcții de arbitraj în caz de neînțelegere în domeniile mediului și al dreptului de muncă, dar nici un alt organ de tipul celor specializate din cadrul U.E. Cu toate acestea, N.A.F.T.A. a fost creată din inițiativa S.U.A., în momentul în care politica sa economică externă a recunoscut înaltul nivel de competiție internațională într-o lume a globalizării și liberalizării capitalului mondial. Neavând forme dezvoltate de organizare, N.A.F.T.A. rămâne o organizație strict interguver-

namentală, nepunându-se probleme legate de cedarea unor fascicole de suveranitate ca în cazul U.E. În plus, disparitățile dintre statele membre accentuează caracterul de uniune în fază incipientă, lipsind o cultură politică comună între S.U.A. și Canada, pe de o parte, și America Latină, pe de altă parte, în special datorită caracterului pseudo-democrat, corporatist și militarist al statelor sud-americe precum și alte diferențe de venit, educație, GDP.

Probleme însă mult mai ardente se află astăzi în orizontul dezvoltării U.E. către mileniul trei. Este vorba despre integrarea altor state europene, iar aceasta în contextul căderii comunismului, deși lista candidaților la accesul în U.E. privește și state “vest” europene (Norvegia, Islanda, Elveția) și din regiunea mediteraneană (Cipru, Malta, Turcia).

3. Post-Maastricht: Problematika actuală a extinderii Uniunii Europene

Orice stat european poate, în principiu, să devină membru al U.E. În practică, însă, condițiile fac procesul admiterii mult mai selectiv. Astfel, pe lângă “a fi European” și stat practicant al unui regim politic democratic, țara candidată trebuie să urmeze politicile economice ale pieței libere, să accepte termenii tratatului de la Maastricht și să accepte *acquis communautaire* (definit ca ansamblul de legi și regulamente adoptate de către U.E.). Și, deși către anii ‘80, înainte de al treilea val de integrare datorat căderii comunismului, dezbateră extinderii U.E. oscila între “adâncire” vs. “lărgire”, cu politica economică externă conservatoare de tip John Major susținând adâncirea relațiilor cu statele membre, față de cea de tip liberal Helmut Kohl, ce insista în aducerea statelor est europene în cadru comunitar, astăzi nimeni nu mai are îndoieli că U.E. este pe calea reîntregirii familiei europene către Urali.

Volumul de comerț ridicat între zece țări central și est europene și U.E. a determinat la începutul anilor ‘90 semnarea “Association

Agreements” sau “European Agreements”, acestea constituind cadrul legal de desfășurare a relațiilor economice și politice între țările candidate și C.E., având și scopul de a le pregăti în vederea integrării comunitare. Asemenea înțelegeri au fost semnate cu: Ungaria (1991), Polonia (1991), România (1993), Bulgaria (1993), Republica Cehă (1993), Slovacia (1993), Estonia (1995), Letonia (1995), Lituania (1995) și Slovenia (1996). Scopul înțelegerilor este acela de “a crea o *free trade area* în jurul anului 2002, liberalizând comerțul produselor industriale și creând o bază de cooperare economică într-un mare număr de sectoare” (European Communities, 1995-2000c). Asemenea acorduri au fost semnate și cu candidați mai vechi: Malta, Cipru și Turcia. Din păcate, practica dovedește că de aceste acorduri a beneficiat predominant spațiul C.E./U.E., prin măsurile protecționiste impuse țărilor est europene, nepermițând exporturile acestora în perimetrul comunitar (în special la produsele la care erau specializate, de tipul celor agricole, oțel și textile), dar încurajând importurile (Hyde Price, pp. 198-203; Agh, p. 223).

În privința procesului extinderii, cu prilejul discuțiilor din cadrul Consiliului European de la Copenhaga din iunie 1993, se confirmă legitimitatea cererilor statelor est europene de a deveni membre U.E. Consiliul a stabilit totodată și criteriile pe care candidații est europeni trebuiau să le îndeplinească înainte de a deveni membri. Acestea sunt: (i) criteriul politic: “stabilitatea instituțiilor ce garantează democrația, ordinea de drept, drepturile omului și respectul pentru minoritățile naționale”; (ii) criteriul economic – esențial: “existența unei economii de piață funcțională, precum și capacitatea de a face față presiunii competiției și a forțelor de piață existente în U.E.”; (iii) criteriul relativ la adoptarea *acquis communautaire*: “capacitatea de a prelua obligațiile de membru, inclusiv aderarea la scopurile uniunii politice, economice și monetare” (European Communities, 1995-2000c).

În iulie 1997, Comisia Europeană publică

“Agenda 2000”, un document tripartit conceput cu ocazia Consiliului European de la Madrid din decembrie 1995. Pe lângă abordarea problemelor legate de viitorul domeniilor majore ale U.E. și perspectivele financiare pe 2000-2006, a treia secțiune prevede și lărgirea U.E., având atașate și opiniile Comisiei legate de modul în care cele zece țări est europene îndeplineau criteriile de la Copenhaga. În decembrie 1997, Consiliul European de la Luxemburg propune deschiderea negocierilor în 1998 cu un “prim val” de șase țări: Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Polonia și Slovenia (plus Cipru). Celelalte urmează să facă parte dintr-un al “doilea val”: Bulgaria, Letonia, Lituania, România⁷ și Slovacia.⁸ Astfel, se constata că primul criteriu, cel politic, era îndeplinit de toate cele zece țări candidate, cu excepția Slovaciei, unde “în opinia Comisiei, statul de drept și democrația nu erau suficient de înrădăcinate în viața politică iar protecția minorităților naționale era insuficientă” (Ibid.). Criteriul economic pentru cele cinci țări din primul val era îndeplinit, destul de inegal, dar apropiat de exigențele dorite. În afara Slovaciei, Comisia a mai constatat că cele patru țări din “valul doi”, neincluse pe teme că nu îndeplinesc condițiile economice, “au făcut progrese substanțiale și ar putea ajunge din urmă celelalte candidate în următorii zece ani.” (Ibid.) Criteriul *acquis communautaire* era atestat ca fiind cel mai problematic pe termen mediu pentru Bulgaria și România, de realizat cu eforturi substanțiale pe termen mediu din partea celor trei țări baltice și Slovenia, în timp ce, cu anumite progrese, Ungaria, Polonia, Republica Cehă și Slovacia erau considerate apte pentru preluarea moștenirii legale și procedurale comunitare (Ibid.).

După căderea comunismului, în anul 1989 ia naștere programul PHARE, destinat reconstruirii economiilor țărilor est europene. Inițial sprijinind doar Polonia și Ungaria, s-a extins ulterior asupra unui număr important de state central și est europene: Albania, Bosnia-Herțegovina, Bulgaria, Republica Cehă, Estonia, Letonia, Lituania,

România, Slovacia și Slovenia. Pe perioada 1995-1999, PHARE a alocat în total circa 6,7 miliarde Euro pentru cincisprezece sectoare acoperind cinci domenii importante, precum: (i) infrastructura (energie, transport și telecomunicații); (ii) dezvoltarea sectorului privat și asistența pentru afaceri; (iii) educație, instruire și cercetare; (iv) protecția mediului și siguranța nucleară; și (v) restructurare în agricultură – reprezentând în fapt principalul instrument financiar al strategiei de pre-acces la U.E. a celor zece țări candidate central și est europene. Restructurat, programul PHARE cuprinde un buget de peste 10 miliarde Euro pe perioada 2000-2006, având două priorități, și anume: întărirea instituțiilor și investiții financiare (Pro Europa).

În fine, în cadrul Consiliului European de la Cardiff din iunie 1998, și, urmând deschiderea negocierilor de acces la U.E. pentru primele cinci țări est europene plus Cipru, s-a început și analizarea progreselor făcute pentru dobândirea *acquis communautaire* de către țările celui de-al “doilea val”. O conferință europeană reunește țările ambelor “valuri” în fiecare an, iar reformele politice, economice cât și starea încorporării legislației comunitare sunt monitorizate în mod regulat. Se consideră, de asemenea, că negocierile de acces la U.E. a țărilor “valului al doilea” pot începe “în momentul în care reformele întreprinse vor fi apreciate ca suficiente” (Ibid.).

Astfel, negocierile de aderare a României la U.E. s-au inițiat cu ocazia Conferinței Interguvernamentale de la Bruxelles, începută la 15 februarie 2000, accentul punându-se pe accelerarea reformei economice și a dobândirii *acquis communautaire*. În mod concret, negocierile demarează în perioada februarie – martie 2000, cea mai buna dovadă a intrării României pe drumul dobândirii identității politice europene comunitare. Astfel, respectând criteriile de la Copenhaga, România prezintă astăzi toate șansele pentru a deveni membră U.E. la 1 ianuarie 2007.

4. Europa, U.E. și noua identitate europeană în secolul XXI

Foarte mult timp ideea de “Europa” a funcționat ca sinonim pentru “Vest” și “cultura occidentală”. În mileniul trei, problemele legate de identitatea europeană interesează atât aspectul geografic, politic, economic, cât și cel cultural, aspecte ce nu coincid adesea, făcând discuția mai complexă.

Din punct de vedere al aspectului geografic, granițele Europei au fost fluide⁹, existând astăzi posibilitatea ca, deși “europene”, o mare masă de populații (actualmente neangajate în negocierile de acces la U.E.) să rămână în afara spațiului “comunitar european”.

Cât privește aspectele politic, economic și cultural, acestea fac ca Europa și U.E. să fie, totodată, și leagăn al unei “culturi comune europene”, o *Eurocultură*, dar și teren al unor conflicte datorate intoleranței diferențelor, în special cele de natură etno-religioasă, iar aceasta nu doar în Balcani, ci și în spațiul U.E. propriu-zis, prin resuscitarea separatismelor mai vechi, de tip basc, catalan, scoțian, corsican ori valon. Pe de altă parte însă, în raportul U.E. cu Europa se adaugă clar dorința politică pacifistă a U.E. de a depăși granițele medievale ale *Christendom*-ului (interpretat de regulă sub dominantă catolică și limitat la Europa de Vest) și de a elimina treptat gradele de regionalizare ale Europei, susținute încă de la Iluminism prin argumente civilizaționale de tipul celor de “retardare” de maniere, economie și industrializare est-european-orientală (Wolff).

În final, identitatea europeană trebuie privită sub aspectul procesualității, aspect ce se referă la faptul că o abordare mai eficientă a U.E. în secolul XXI este aceea de “stare”, iar nu “entitate fixă”, o procesualitate a unei identități europene în continuă schimbare, o adevărată “*work in progress*”.

BIBLIOGRAFIE

* Prezenta bibliografie reprezintă sursele citate în lucrare.

Attila Agh, *The Politics of Central Europe* (London: Sage Publications, 1998)

European Communities, 1995-1998, “EURO”. Available 1 March 2000

<http://europa.eu.int/euro/html/entry.html>

European Communities, 1995-2000, “The Amsterdam Treaty. A Comprehensive Guide”. Available 1 March 2000

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/s50000.htm>

European Communities, 1995-2000a, “EU-US Relations”. Available 1 March 2000

<http://europa.eu.int/comm/dg01/eu-us.htm>

European Communities, 1995-2000b, “EU/Canada Relations”. Available 1 March 2000

<http://europa.eu.int/comm/dg01/eucana.htm>

European Communities, 1995-2000c, “Enlargement: Preparing for Accession”. Available 1 March 2000

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40001.htm>

European Communities, 1995-2000d, “Enlargement: Preparation for Accession. Partnership for the Accession of Romania”. Available 1 March 2000

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40108.htm>

Pascal Fontaine, “Seven Key Days in the Making of Europe”. Available March 1, 2000

<http://europa.eu.int/abc/obj/chrono/40years/7days/en.htm>

Adrian Hyde-Price, *The International Politics of East Central-Europe* (Manchester and New York: Manchester University Press, 1996)

John McCormick, *The European Union: Politics and Policies* (Boulder: Westview Press, 1996)

Pro Europa. A Lodge of Literati, “EURO”. Available 1 March 2000.

<http://www.proeuropa.gr/index.htm>

Larry Wolff, *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilisation on the Mind of the Enlightenment* (Stanford: Stanford University Press, 1994)

NOTE

* Citatele însoțite de sursă reprezintă traduceri din limba engleză. Dacă nu este altfel indicat, aceste traduceri îmi aparțin.

¹ Vezi secțiunea iii.

² Vezi nota 4.

³ Euro a prins viață la 1 ianuarie 1999, fiind folosit de către Belgia, Germania, Spania, Franța, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Austria, Portugalia și Finlanda. Este estimat a înlocui majoritatea monedelor naționale comunitare la mijlocul anului 2002 (European Communities, 1995-1998). Introducerea Euro între cele unsprezece state reprezintă faza a treia în realizarea "European Monetary Union" (EMU).

⁴ Tratatul de la Maastricht dă U.E. aspectul cel mai pronunțat hibrid, prin statuarea celor "trei piloni" ai U.E.: (i) o E.C. reformată (aspectul supranațional); și două domenii interguvernamentale (ii) o politică externă și de securitate comună (C.F.S.P.) și (iii) afaceri interne și justiție.

⁵ Parlamentul European este însă angajat în procesul dobândirii de puteri legislative.

⁶ Alte forme de integrare regională sunt, spre exemplu: "Latin America Integration Association" (LAIA), cooperare economică; "the Andean Group", cooperare economică; "Caribbean Community and Common Market" (CARICOM), cooperare economică; "Association of Southeast Asian Nations" (ASEAN), cooperare de securitate și economică; "grupul Vișegrad" în Europa centrală, cooperare economică.

⁷ A se vedea și raportul cu privire la România (European Communities, 1995-2000d).

⁸ Cererile de a deveni membre U.E. ale celor zece țări central și est europene au fost făcute: Ungaria – 31 martie 1994, Polonia – 5 aprilie 1994, România – 22 iunie 1995, Slovacia – 27 iunie 1995, Letonia – 13 octombrie 1995, Estonia – 24 noiembrie 1995, Lituania – 8 decembrie 1995, Bulgaria – 14 decembrie 1995, Republica Cehă – 17 ianuarie 1996, Slovenia – 10 iunie 1996.

⁹ Granițele naturale actuale ale Europei sunt considerate a fi Marea Mediterană (la sud), Oceanul Atlantic (la vest), Oceanul Arctic (la nord), munții Urali (la est) și munții Caucaz și Bosforul (la sud-est).

CINE NE CITEȘTE:

Sunt deosebit de mulțumit de câte ori deschid "Sfera Politicii". Ținuta revistei, sobrietatea și profesionalismul ei, numele prestigioase ale colaboratorilor, tematicile actuale, reprezintă adevărate îndemnuri la o lectură interesantă.

ANDREI CHIRICĂ

Andrei Chirică
Președintele S.C. MobilRom S.A.

DENISE ROMAN – doctorand în Political Science și cercetător afiliat la York Centre for International and Security Studies – York University, Canada.

Procesul complex al aderării la UE

ILINCA GROZĂVESCU

Integrarea statelor din Europa Centrală și Orientală, ce doreau acest lucru, în Uniunea Europeană este un proces ce a fost definit progresiv. Astfel, un prim pas în acest sens, a fost semnarea de către Comunitățile Europene¹ și statele membre ale acestora, pe de o parte, și fiecare din aceste state, pe de altă parte, respectiv, a Acordurilor europene², acorduri de asociere.

Totuși, capacitatea acestor state de a adera la Uniunea Europeană a fost consacrată mai târziu de către Consiliul Uniunii Europene, reunit la Copenhaga între 21 și 22 iunie 1993. Astfel, Consiliul afirma că *“țările asociate din Europa Centrală și Orientală care doresc acest lucru vor putea deveni membre ale Uniunii Europene”*³. Este vorba însă de un principiu însoțit de condiții. Se poate vorbi, din acest punct de vedere, de o evoluție a poziției Uniunii Europene față de problema aderării acestor state, în raport cu ambiguitatea și disputele doctrinare referitoare la vocația la aderare conferită țărilor din Est de către Acordurile europene.

Condiționalitatea definită la Copenhaga, ce se va regăsi în toate instrumentele definite în vederea aderării, în decursul timpului, explicitează faptul că *“aderarea necesită din partea statului candidat ca acesta să aibă instituții stabile garantând democrația, supremația dreptului, a drepturilor omului, respectul minorităților și protecția acestora, existența unei economii de piață viabile, ca și capacitatea de a face față presiunilor concurenței și forțelor pieței în interiorul Uniunii. Aderarea presupune capacitatea țării candidate să își asume obligațiile ce decurg din calitatea de membru, și, în special, să subscrie la obiectivele uniunii politice, economice și monetare”*⁴. Consiliul European de la Copenhaga constituie, deci, un

moment de răscruce în politica UE către Est. Cooperarea cu statele asociate ce îi va succede va fi orientată către obiectivul aderării, astfel fixat de către Consiliu. Cu toate acestea, dispoziții mai precise erau necesare.

În acest sens, Consiliul European de la Madrid, din 15/16 decembrie 1995 constituie o etapă importantă, căci reprezintă primul și unicul – până la Consiliul European de la Luxemburg – angajament luat de Uniunea Europeană în ceea ce privește o dată a deschiderii negocierilor de aderare. În acest sens, Consiliul *“dorește ca etapa preliminară a negocierilor să coincidă cu începutul discuțiilor premergătoare cu Cipru și Malta”*⁵. Astfel, începutul negocierilor cu țările din Est, ce vor fi pregătite pentru aderare, vor coincide cu negocierile cu Cipru și Malta. Aceste concluzii ce stabilesc, în fapt, un prim calendar al procesului de aderare, au fost confirmate, apoi, de Consiliul European de la Florența, 21-22 iunie 1996⁶, care reafirmă necesitatea ca faza inițială a negocierilor cu țările Europei Centrale și Orientale să coincidă cu începerea negocierilor cu Malta și Cipru, la șase luni după încheierea Conferinței Interguvernamentale și funcție de rezultatele acesteia. Uniunea se angajează astfel să înceapă negocierile de aderare cu țările din Europa Centrală și Orientală ce vor fi pregătite pentru negociere.

Adoptarea mijloacelor în vederea aderării: strategia de pre-aderare

În vederea realizării unei extinderi a Uniunii Europene care să garanteze buna funcționare a acesteia, Consiliul European de la Essen, din 9-10 decembrie 1994⁷ a adoptat o strategie globală pentru a apropia țările din Europa Centrală și

Orientală de Uniunea Europeană. Această strategie se articulează în jurul a patru elemente: dialogul structurat, acordurile europene, pregătirea extinderii pieței interne și sprijinul financiar prin intermediul programului PHARE⁸.

Dialogul structurat, definit inițial de Consiliul European de la Copenhaga și consacrat de Consiliul European de la Essen în calitate de instrument al aderării, constituie un cadru multilateral pentru un dialog susținut și consultări asupra problemelor de interes comun cu țările din Europa Centrală și Orientală. Acest cadru implică susținerea de reuniuni între, pe de o parte, Consiliul Uniunii Europene și, pe de altă parte, toate țările Europei Centrale și Orientale candidate la aderare, referitoare la subiecte de interes comun, dinainte stabilite și intrând în domeniile de competență ale Uniunii (energie, mediu, transport, știință și tehnologie, politică externă și de securitate comună, justiție și afaceri interne). Aceste reuniuni sunt ținute atât la nivel de șefi de state și de guvern, cât și la nivel de miniștri, și au un caracter consultativ.

Acordurile europene, încheiate în baza art. 235 al Tratatului asupra Comunității Europene, constituie cadrul juridic al relațiilor între țările candidate și Uniunea Europeană, și prevăd, în practică, liberalizarea schimburilor de produse industriale, organizând, în același timp, o cooperare economică în multiple domenii. Scopul este de a ajunge, în funcție de un calendar înainte stabilit, la un schimb comercial liber între cele două părți semnatare și de a integra, progresiv, statele asociate în piața internă comunitară. În acest scop, acordurile prevăd concesiuni comerciale reciproce, ce trebuie însă să țină seama de tulburările pe care importurile anumitor produse, în special produsele agricole și textile, le pot provoca pe piață. Dată fiind dezvoltarea economică inegală a partenerilor, acordurile instituie o liberalizare asimetrică și progresivă, și nu fac referire la un termen pentru instaurarea completă a unei zone de liber schimb, în conformitate cu dispozițiile Acordului General pentru Tarife și Comerț – GATT – (art. XXIV),

Comunitatea făcând să depindă concesiunile pe care ea le acordă de starea propriilor sectoare de producție. În momentul de față, așa cum a considerat Consiliul de asociere România–Uniunea Europeană, ținut la data de 28 aprilie 1998, România și-a îndeplinit obligațiile prevăzute de acordul european, liberalizând, la data de 1 ianuarie 1998 toate schimburile comerciale cu Comunitatea Europeană, cu excepția produselor agricole, ce nu fac obiectul acordurilor europene pentru moment.

Pregătirea în vederea extinderii pieței interne a făcut obiectul unei *Carte albe asupra integrării legislative în piața internă*, destinată țărilor asociate din Europa Centrală și Orientală⁹, elaborată de Comisia Europeană în mai 1995, cu scopul de a ajuta aceste țări în pregătirea funcționării economiei conform regulilor pieței interne a Uniunii Europene. *Alinierea economiei* după piața internă comunitară trebuie să fie diferențiată de *aderarea la Uniune*, proces care implică acceptarea întregului “acquis” comunitar¹⁰, a întregii legislații europene, ce acoperă multe domenii în afara pieței interne. Carta albă enunță măsurile cheie în fiecare sector al pieței interne și propune o ordine în abordarea armonizării legislative, fără a încerca însă să stabilească o ordine de priorități între sectoarele economice.

Programul PHARE este principalul instrument financiar mobilizat de Uniunea Europeană în vederea susținerii eforturilor țărilor candidate în scopul aderării, în special în domeniul *restructurării economiei și întăririi democrației*. PHARE este un program comunitar al cărui obiectiv este acela de a aduce un ajutor financiar și tehnic care să favorizeze *crearea unei economii de piață* în țările Europei Centrale și Orientale. Acțiunea programului este concentrată în sectoarele ce necesită o restructurare rapidă: agricultura, industria, investițiile, energia, mediul înconjurător, comerțul și serviciile. Beneficiarii săi sunt: Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia, România, Bulgaria, Albania, Lituania, Slovenia, Letonia, Estonia, Fosta Republică Iugoslavă a

Macedoniei și Bosnia.

În ciuda acestui număr de instrumente în favoarea aderării, în fața progreselor disparate realizate de țările candidate în armonizarea legislativă și apropierii datei prevăzute pentru aderarea acestor state, Uniunea a adoptat unele măsuri complementare destinate să completeze mecanismele existente și să sporească eficacitatea întregului ansamblu de măsuri adoptate în vederea sprijinirii statelor candidate pe calea aderării. Astfel a fost definită strategia consolidată de pre-aderare.

Completarea și consolidarea strategiei de pre-aderare în cadrul unui proces complex de aderare la Uniunea Europeană și de negociere

Aspectul condițional, ce făcea să depindă începerea negocierilor de rezultatele Conferinței interguvernamentale, a fost îndeplinit în momentul în care Consiliul European de la Amsterdam a concluzionat, în iunie 1997, că *“este deschisă calea pentru lansarea procesului de extindere”*¹¹. Din acest punct de vedere trebuie precizat faptul că tratatul de la Amsterdam, semnat la data de 18 iulie 1997, tratat ce încheie Conferința Interguvernamentală, prevede, într-un protocol instituțional, că, la data de intrare în vigoare a primei extinderi, va fi revăzută componența Comisiei Europene, cu condiția ca o decizie să fie adoptată în ceea ce privește ponderea voturilor statelor membre în Consiliul Uniunii Europene. O reexaminare a organizării și funcționării instituțiilor europene va fi făcută în momentul în care Uniunea va fi pe punctul de a număra 20 de membri.

În fața scurgerii perioadei prevăzute pentru începerea negocierilor de aderare, ca și a insuficienței mijloacelor prevăzute anterior în vederea aderării, Comisia Europeană a propus, în documentul său analitic intitulat Agenda 2000¹², consolidarea strategiei de pre-aderare.

Strategia consolidată de pre-aderare a fost inițiată în scopul de a aduce țărilor candidate,

indiferent de gradul momentan de pregătire pentru aderare și indiferent de data începerii negocierilor, **un sprijin concret** pentru realizarea reformelor necesare în vederea aderării, în funcție de prioritățile constatate de Comisia Europeană în avizele sale referitoare la stadiul reformei în respectivele state.

Astfel, Consiliul European de la Luxemburg, din 12-13 decembrie 1997, a stabilit că *“obiectivul următorilor ani este acela de a face ca statele candidate să fie în măsură să adere la Uniune, și, în același timp, de a pregăti Uniunea la extinderea sa în cele mai bune condiții. Această extindere este un proces global, inclusiv și evolutiv, care se va derula în etape, în funcție de ritmul propriu fiecărui stat candidat și de gradul său de pregătire”*¹³. Consiliul lansează astfel un proces de aderare incluzând cele zece state candidate din Europa Centrală și Orientală, precum și Ciprul, proces ce se înscrie în termenii art. O al Tratatului asupra Uniunii Europene, ale cărui dispoziții referitoare la procedură nu au fost modificate de art.49 (fostul art. O) al Tratatului de la Amsterdam.

Procesul de aderare și de negociere, definit de Consiliul European de la Luxemburg, este compus din mai multe elemente: un dispozitiv de încadrare, avizele Comisiei Europene, negocierile pentru aderare, o procedură de monitorizare și strategia consolidată de pre-aderare.

Dispozitivul de încadrare stabilit este unic pentru cele zece state candidate și Cipru. Astfel, procesul de aderare a fost lansat la 30 martie 1998 de o reuniune a miniștrilor Afacerilor Externe a celor 15 state membre, și a celor 11 state candidate. A fost stabilit că, în caz de necesitate, vor avea loc reuniuni la nivel de miniștri ai afacerilor externe ale celor 26 de state implicate. De asemenea, vor putea fi stabilite reuniuni ministeriale pe probleme tehnice. Aceste reuniuni înlocuiesc dialogul structurat considerat ca “impropriu” de către Comisia Europeană, în Agenda 2000, dată fiind intensitatea contactelor dintre părți în cadrul primei faze a procedurii de

aderare, a Acordurilor europene și a Parteneriatelor pentru aderare. *Cea mai mare parte a dosarelor conexe aderării, care preocupă Uniunea și țările candidate, vor face obiectul unor discuții bilaterale. În ceea ce privește problemele de natură orizontală și care ar necesita discuții multilaterale, un dialog ad-hoc, bine definit și necesitând un minimum de formalități, va putea fi organizat de către președinție și Comisie împreună cu cele zece țări din Europa Centrală și Orientală*¹⁴. Pe această bază, președinția austriacă a organizat astfel de reuniuni în domeniul comerțului și industriei.

Avizele Comisiei Europene, realizate în iulie 1997 constituie o analiză de ansamblu a situației fiecărui stat candidat, în lumina criteriilor de la Copenhaga¹⁵. În baza acestor avize, Comisia a propus, în iulie 1997, începerea negocierilor cu cinci țări candidate: Estonia, Ungaria, Polonia, Republica Cehă și Slovenia. Negocierile pentru aderare sunt conduse de Președinția în funcție a Uniunii Europene, în numele statelor membre și cu sprijinul Comisiei Europene. Aceasta definește pozițiile comune ale tuturor statelor membre, poziții ce servesc drept bază a negocierilor în fiecare sector. Negocierile sunt purtate cu fiecare stat candidat separat. Reușita acestor negocieri este în fapt scopul strategiei consolidate de pre-aderare. Situația celorlalte state candidate urma a fi studiată în fiecare an. Urmând avizul Comisiei Europene, Consiliul de la Luxemburg a decis ca atare, urmând ca pregătirea negocierilor cu România, Slovacia, Letonia, Lituania și Bulgaria să fie accelerată în special prin examinarea analitică a preluării acquis-ului comunitar de aceste țări.

Procedura de monitorizare, destinată să însoțească strategia consolidată de pre-aderare, se va face pe baza rapoartelor anuale ale Comisiei asupra progreselor realizate de fiecare stat candidat în îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga, ca și asupra ritmului de preluare a acquis-ului comunitar. Aceste rapoarte adresate Consiliului urmau a fi însoțite, dacă era cazul, de recomandări în vederea

începerii negocierilor de aderare, și constituie, în același timp, baza pe care Consiliul European ia decizii referitoare la conducerea negocierilor și la începerea negocierilor cu alte state candidate.

“*Alături de Acordurile europene, ce rămân baza relațiilor Uniunii Europene cu aceste state*”, **strategia consolidată de pre-aderare** se articulează în jurul **Parteneriatului pentru aderare** și a **întăririi ajutorului de pre-aderare**.

În acest sens, Consiliul de la Luxemburg a decis majorarea substanțială a ajutorului de pre-aderare. În afara **programului PHARE**, reorientat și dotat cu un buget mărit, acest ajutor include, din anul 2000, un **instrument structural de pre-aderare** (ISPA), precum și un **ajutor comunitar destinat măsurilor de pre-aderare în favoarea agriculturii și dezvoltării rurale** (SAPARD).

În urma acestor modificări, programul PHARE a fost reorientat în vederea finanțării domeniilor de acțiune prioritare enumerate de Parteneriatul pentru aderare și concentrat, în principal, pe două obiective: **întărirea capacității instituționale și administrative, și creșterea investițiilor necesare adoptării și aplicării acquis-ului comunitar**. Decizia alocării de fonduri PHARE se face de către Comunitatea Europeană, în funcție de prioritățile stabilite în Parteneriatul pentru aderare și, în mod conex, în Programul Național pentru Aderarea la Uniunea Europeană.

Instrumentul structural de pre-aderare¹⁶ este destinat să finanțeze intervențiile structurale, în special în vederea **preluării** de către țările candidate a **normelor europene în materie de infrastructuri în domeniul mediului înconjurător și al transporturilor**¹⁷.

Asistența financiară pentru agricultură¹⁸ este destinată să finanțeze necesitățile de maximă urgență ale agriculturii și dezvoltării rurale și se referă, în principal, la ameliorarea eficacității exploatărilor agricole, promovarea produselor de calitate, regrouparea și repertorierea terenurilor, diversificarea activităților economice în zonele

rurale, respectarea mediului înconjurător în activitățile agricole, ca și ameliorarea infrastructurilor și satelor (avându-se, de asemenea, în vedere conservarea patrimoniului rural și pe distribuirea de asistență tehnică). La rândul său, și acest instrument urmărește facilitarea preluării acquis-ului comunitar în domeniile prioritare identificate de Parteneriatul pentru aderare. Alocarea fondurilor se face în cadrul Parteneriatului de aderare și este însoțită de o clauză de condiționalitate ce se raportează la respectarea priorităților incluse în Parteneriat.

De asemenea, a fost instituit un “mecanism de recuperare” destinat statelor care întâmpină cele mai mari dificultăți în pregătirea pentru aderare.

Parteneriatul pentru aderare a fost definit de Consiliul European de la Luxemburg ca axa esențială a strategiei de pre-aderare și a relațiilor între Uniune și țările din Europa Centrală și de Est, mobilizând toate formele de asistență acordată țărilor candidate. În fapt, prin acest instrument care încearcă să îndeplinească principiul contrare – principiul non-discriminării și principiul diferențierii –, Uniunea a dat un răspuns economic și politic țărilor candidate. Astfel, Parteneriatul a fost definit în termeni identici cu toate cele zece țări candidate, ținând însă seama de situația diferită a acestora. Parteneriatul pentru aderare este un instrument juridic care stipulează clar demersurile pe care țările în cauză le au de făcut, într-o relație de parteneriat cu Uniunea Europeană, și cu ajutorul financiar al acesteia – proporțional cu eforturile depuse de țările în cauză – în vederea aderării. El cuprinde obiective ce sunt propuse în vederea aderării, ca și măsuri pe termen mediu și scurt, identificate pe fiecare sector, pentru o mai ușoară atingere a obiectivelor propuse.

Parteneriatele pentru aderare au fost definitivare în martie 1998 de către Comisia Europeană cu fiecare din țările în cauză. Fără a angaja în mod formal nici una dintre părți, dat fiind faptul că aceste instrumente nu sunt semnate, Parteneriatele angajează totuși țările candidate, dat

fiind faptul că fiecare dintre aceste țări trebuie să răspundă priorităților enumerate în Parteneriat printr-un Program Național de Aderare, ce angajează, în mod evident, autoritățile statului în cauză. Programul Național este, deci, elaborat de autoritățile competente ale statului respectiv, iar compatibilitatea acestui Program cu Parteneriatul pentru aderare este verificată de Comisia Europeană. Acest aspect al compatibilității cu Parteneriatele pentru aderare își are întreaga semnificație pentru că, în funcție de această coordonare, UE acordă ajutorul financiar promis și pentru că, în funcție de realizarea aspectelor subliniate în parteneriate, se analizează capacitatea țării în cauză de a adera la UE. Primul raport al Comisiei, referitor la gradul de îndeplinire a priorităților Parteneriatului pentru aderare a fost făcut în decembrie 1998, la Consiliul European de la Viena, următorul fiind prezentat Consiliului European de la Helsinki din decembrie 1999.

În urma acestui ultim raport, ca și a evenimentelor politice continentale la care țările din Estul Europei au luat parte alături de statele membre ale Uniunii Europene, Consiliul European de la Helsinki¹⁹ a decis începerea negocierilor și cu celelalte țări candidate, care nu începuseră negocierile de aderare în urma Consiliului European de la Viena. Este vorba de Bulgaria, Letonia, Lituania, România²⁰ și Slovacia. Astfel, se poate vorbi acum de un proces complex de extindere a Uniunii Europene, în care toate țările candidate negociază concomitent. În același timp însă, **aderarea va avea loc în momentul în care respectivele țări vor fi pregătite din punctul de vedere al preluării acquis-ului comunitar** și în care, de asemenea, Uniunea Europeană va fi făcut modificările instituționale necesare în vederea unei funcționări eficiente după extindere. Aceste modificări se referă, în special, la numărul membrilor Comisiei Europene, ponderea voturilor statelor membre în Consiliul Uniunii Europene, și recalcularea numărului de membri ai Parlamentului European, cu mențiunea că numărul total al

acestora este în principiu fix. În acest sens, a fost începută la data de 15 februarie 2000 Conferința interguvernamentală pentru modificarea Tratatului asupra Uniunii Europene.

Un proces – funcție de eforturile proprii ale țărilor candidate la aderare. Exemplul României

România a prezentat în luna martie a anului 2000 Strategia națională de dezvoltare economică pe termen mediu, urmând a prezenta o formă extinsă a strategiei în vederea aderării la Uniunea Europeană, incluzând și un plan de măsuri cu scadențe precise pe trimestre și ani, în luna mai a anului în curs. Strategia de dezvoltare economică, însoțită de o declarație semnată de Președintele României, de copreședinții Comisiei de Fundamentare a Strategiei Naționale de Dezvoltare Economică²¹ și de liderii partidelor politice reprezentate în Parlament, marchează consensul principalelor forțe politice românești în adoptarea măsurilor necesare pentru aderarea la Uniunea Europeană. Declarația, preluând liniile importante ale strategiei, prevede o serie de măsuri destinate să asigure **crearea unei economii de piață funcționale, compatibile cu principiile, normele, mecanismele, instituțiile și politicile Uniunii Europene**, consemnează faptul că *atât reforma cât și integrarea constituie nu cauza dificultăților cu care se confruntă economia națională, ci calea soluționării lor și marchează credința semnatarilor ei în existența premiselor ca, la orizontul anului 2007, România să poată îndeplini condițiile esențiale de aderare*²². În ceea ce privește măsurile concrete ce vor duce la acest deziderat, strategia prevede, între altele:

- finalizarea și consolidarea construcției instituționale a economiei de piață prin: clarificarea durabilă a drepturilor de proprietate, continuarea privatizării; asigurarea coerenței funcționale și a stabilității cadrului legislativ; încheierea reformei sistemului bancar;

reglementarea precisă a regimurilor monopolurilor naturale și combaterea eficace a monopolurilor economice; dezvoltarea concurenței prin simplificarea procedurilor de intrare pe piață și reducerea drastică a duratei de operaționalizare a falimentului etc.;

- eliminarea restricțiilor pe partea ofertei și stimularea acesteia;
- redimensionarea ramurilor industriale cu cele mai grele probleme, revigorarea sectorului viabil inhibat (din cauza subcapitalizării), accelerarea procesului de restructurare a economiei;
- orientarea pro-export a politicii comerciale etc.²³.

Adoptată de Guvernul României la data de 16 martie 2000, strategia reprezintă, din punct de vedere juridic, angajamentul puterii executive de a urma orientările definite de strategie, și de a pune în aplicare măsurile prevăzute de aceasta.

Pentru adoptarea unor măsuri precise și a unui calendar pentru realizarea acestora, a început, în a doua jumătate a lunii martie, redactarea versiunii extinse a strategiei de dezvoltare economică a României. Această versiune urmează a fi prezentată Comisiei Europene la data de 20 mai 2000. Se poate, deci, considera că România depune eforturi în vederea aplicării și asigurării succesului strategiei de pre-aderare definite de Uniunea Europeană.

Pentru moment, în perioada redactării versiunii extinse a strategiei, s-ar putea argumenta existența unei cooperări doar la nivel formal sau declarativ, dacă nu ar exista Programul Național pentru Aderare a României la Uniune. Realizat de fostul Departament pentru Integrare Europeană și de Ministerul Afacerilor Externe, în colaborare cu Comisia Europeană, acest program, ce se aplică deja și care cuprinde măsuri concrete în vederea preluării acquis-ului comunitar, răspunde la nivel practic prevederilor Parteneriatului pentru aderare în scopul îndeplinirii criteriilor de la Copenhaga. Pe de altă parte, strategia, chiar în forma sa concisă, conține prevederi de ordin practic, a căror aplicare se poate argumenta a fi, pentru moment, un factor de timp.

O problemă ce se pune, din acest punct

de vedere, este coordonarea Strategiei naționale de dezvoltare economică a României cu Programul Național de Aderare. Programul Național este, pentru moment, instrumentul în baza căruia se desfășoară relațiile la nivel practic între Uniunea Europeană și România, și în baza căruia Comisia Europeană decide alocarea fondurilor pentru asistența financiară. În măsura în care Programul Național a fost definit ca aplicabil până în anul 2000, iar versiunea extinsă a strategiei de dezvoltare economică este încă în stadiul de redactare, este de presupus că această problemă își va găsi soluția în aplicarea succesivă a celor două documente.

În orice condiții, răspunsul României la strategia consolidată de pre-aderare, definită de Uniunea Europeană, trebuie să se contureze acum în plan practic, prin aplicarea măsurilor incluse în strategia de dezvoltare economică pe termen mediu.

Modul în care România va asigura procesul de tranziție spre o economie de piață funcțională și va progresa în preluarea “acquis”-ului comunitar, precum și modalitatea în care aceasta va dezvolta relațiile cu Uniunea Europeană, sunt fundamentale pentru ritmul negocierilor de aderare, căci, chiar dacă este vorba de un proces global de extindere a Uniunii Europene, este cert faptul că aderarea se va face în funcție de eforturile concretizate și de progresele înregistrate de fiecare stat candidat în îndeplinirea criteriilor de la Copenhaga.

NOTE

¹ Uniunea Europeană este, în termenii Tratatului de la Maastricht, compusă din trei piloni: Comunitatea Europeană, Politica Externă și de Securitate Comună și Cooperarea în materie de Justiție și Afaceri Interne. Comunitatea Europeană este compusă, la rândul său, din cele trei comunități, și anume: Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului, Comunitatea Europeană a Energiei Nucleare și Comunitatea Economică Europeană. Dat fiind faptul că Tratatul de la Maastricht nu a conferit Uniunii Europene personalitate juridică, tratatele sunt semnate de Comunitatea Europeană sau de Comunitățile Europene, în funcție de domeniile cuprinse în acestea, și de Statele membre ale Uniunii Europene.

² Primele Acorduri europene au fost semnate în decembrie 1991 cu Polonia, Ungaria și Cehoslovacia, fiind urmate, în februarie 1992, de Bulgaria, România, Republica Cehă și Slovacia (ca urmare a scindării Cehoslovaciei). Astfel de acorduri au fost semnate, în iunie 1995, cu Estonia și Lituania, iar, în iunie 1996, cu Slovenia.

³ Consiliul European de la Copenhaga, 21/22 iunie 1993, *Conclusions de la Presidence, Bulletin officiel des Communautés Europeennes*, no.6/1993, punctul I.

⁴ Consiliul European de la Copenhaga, 21/22 iunie 1993, *Conclusions de la Presidence*, precitat I.

⁵ Consiliul European de la Madrid, 15/16 decembrie 1995, *Conclusions de la Presidence*, Bull. UE nr.12/1995, punctul I.

⁶ Consiliul European de la Florența, 21/22 iunie 1996, *Conclusions de la Presidence*, Bull.UE nr.6/1996, punctul I.

⁷ Consiliul European de la Essen, 9-10 decembrie 1994, *Conclusions de la Presidence*, Bull. CE nr.12/1994, punctul I.

⁸ “Pologne, Hongrie. Aide a la Restructuration Economique”, program definit inițial de Comunitatea Europeană, în 1991, în scopul ajutorării economice a Poloniei și Ungariei, și extins, apoi, și la celelalte țări din Europa Centrală și de Est, candidate la aderarea la Uniunea Europeană.

⁹ “Livre blanc sur la preparation des Etats associes de l’Europe Centrale et Orientale a leur integration dans le marche interieur de l’Union”, Bruxelles, 03.05.1995, DOC.COM(95)163 final.

¹⁰ “Acquis communautaire” – totalitatea actelor juridice, de drept primar și drept derivat, adoptate de Comunitățile Europene, mai apoi Uniunea Europeană, de-a lungul timpului; practic întreaga structură juridică a construcției europene.

¹¹ Consiliul European de la Amsterdam, 16-17 iunie 1997, *Conclusions de la Presidence*, Bull. UE nr.6/1997, pct.I.

¹² DOC.COM(97)2000, “Agenda 2000 – Pentru o Uniune mai puternică și mai mare”, 15.07.1997.

¹³ Consiliul European de la Luxemburg, 12-13 decembrie 1997, *Conclusions de la Presidence*, Bull. UE nr.12/1997, pct.I.

¹⁴ DOC.COM(97)2000, “Agenda 2000 – Pentru o Uniune mai puternică și mai mare”, 15.07.1997.

¹⁵ Consiliul European de la Copenhaga a specificat că aderarea presupune din partea țărilor candidate ca acestea să aibă instituții stabile, care să garanteze democrația, supremația dreptului, drepturile omului, respectul și protecția minorităților (**criteriul politic**). **Criteriile economice**, în număr de două sunt existența unei economii de piață viabile și capacitatea de a face față presiunii concurențiale și forțelor de piață în interiorul UE. **Existența unei economii de piață viabile** presupune ca echilibrul între cerere și ofertă să se nască din liberul joc al forțelor de piață; prețurile și schimburile comerciale să fie liberalizate; să nu existe nici o opreliște la intrarea pe piață (crearea de noi întreprinderi) sau la ieșirea de pe piață (falimentul); să existe sistemul juridic necesar, inclusiv reglementările relative la dreptul de proprietate;

să se poată aplica legile și contractele; să fie atinsă stabilitatea macro-economică, respectiv o stabilitate adecvată a prețurilor și o configurație durabilă a finanțelor publice și a soldului extern; să existe un larg consens în ceea ce privește fundamentele politicii economice; sectorul financiar să fie suficient dezvoltat pentru a orienta fondurile economisite către investiții productive. **Capacitatea de a face față presiunii concurențiale și forțelor de piață în interiorul UE** presupune un minimum de competitivitate în principalele sectoare economice ale țărilor candidate. Principalele elemente ce ar trebui luate în considerare din acest punct de vedere sunt următoarele: existența unei economii piață viabile, prezentând un grad de stabilitate macro-economică suficient pentru ca agenții economici să poată decide într-un mediu stabil și previzibil; un volum suficient, la un cost adecvat, de resurse umane și materiale, inclusiv în ceea ce privește infrastructurile, învățământul, cercetarea și perspectivele de evoluție; măsura în care acțiunea instituțiilor publice și legislația influențează competitivitatea prin intermediul politicii comerciale, politicii de concurență, ajutoarele publice, sprijinul către întreprinderile mici și mijlocii; gradul și ritmul integrării comerciale la Uniunea Europeană atinse de țara în cauză în momentul precedent lărgirii Uniunii; proporția întreprinderilor mici, mai ales dacă acestea tind să exploateze un acces mai bun la piață. Al treilea criteriu definit de Consiliul European de la Copenhaga este **acceptarea obiectivelor Uniunii economice și monetare**, capacitatea țării în cauză de a asuma obligațiile și mai ales de a adera la obiectivele uniunii politice, economice și monetare, ceea ce presupune, între altele, independența băncii centrale; supravegherea coordonării politicilor economice (programe naționale de convergență, supraveghere multilaterală, proceduri necesare în ceea ce privește deficitul bugetar excesiv etc.); aderarea la dispozițiile pertinente ale Pactului de stabilitate și dezvoltare. Se presupune că noile state membre vor renunța la orice finanțare directă a deficitelor din sectorul public, precum și la orice fel de acces privilegiat al puterilor publice la instituțiile financiare, vor duce la bun sfârșit mișcarea de liberare a circulației capitalurilor, vor participa la mecanismul de schimb al Uniunii și vor evita variațiile excesive ale cursului de schimb.

¹⁶ Acest instrument dispune de 1 miliard euro pe an, și se acordă în funcție de populația statelor candidate, de Produsul Intern Brut/locuitor în putere de cumpărare, de mărimea teritoriului și de deficiențele constatate în materie de mediu înconjurător și transporturi. Într-o primă fază, de acest instrument vor beneficia toate țările candidate, pentru ca, apoi, acesta să se fie atribuit țărilor ce întâmpină dificultățile cele mai importante.

¹⁷ În domeniul mediului înconjurător sunt prevăzute proiecte pentru aprovizionarea cu apă potabilă, tratarea apelor uzate, poluarea aerului și tratarea deșeurilor solide. În ceea ce privește transporturile, se acordă prioritate proiectelor în legătură cu rețelele trans-europene, în special în vederea ameliorării infrastructurilor și legăturilor cu infrastructurile Uniunii.

¹⁸ Acest instrument dispune de un buget de 500 milioane euro pe an, și este acordat în funcție de prosperitatea națională, calculată pe baza produsului intern brut, de populația agricolă activă și de suprafața agricolă utilizată, precum și de specificitățile agricole naționale.

¹⁹ Consiliul European de la Helsinki, 14/15decembrie 1999, *Conclusions de la Presidence*, Bull.UE nr.12/1999, pct.I.

²⁰ România și Bulgaria au fost singurele state candidate pentru care începerea negocierilor a fost condiționată. Condițiile menționate de Comisia Europeană în cazul României au fost înființarea unui organism pentru a asigura protecția copiilor și dotarea acestuia cu fondurile necesare, precum și continuarea reformelor economice. În ceea ce privește Bulgaria, se făcea referire la închiderea unor centrale nucleare. Condițiile fiind îndeplinite, în viziunea Comisiei Europene, de către ambele state, s-a decis, în consecință, începerea negocierilor și cu aceste state. "Rapport regulier de la Commission sur les progres realises par la Roumanie sur la voie de l'adhesion, Bruxelles, 13/10/1999" și "Rapport regulier de la Commission sur les progres realises par la Bulgarie sur la voie de l'adhesion, Bruxelles, 13/10/1999".

²¹ Prof. Constantin Mugur Isărescu, Prim-Ministru, și Prof. Tudorel Postolache, membru al Academiei Române.

²² "România. Declarație", București, 16 martie 2000, p.5-6.

²³ "România. Strategia Națională de Dezvoltare.Economică a României pe termen mediu", București, 16 martie 2000, p.14-16.

ILINCA GROZĂVESCU – Absolventă a Facultății de Științe Politice și Administrative, Universitatea București. Master și Doctorand al Facultății de Drept și Științe Politice, Universitatea Rennes, Franța. În prezent preparator la Facultatea de Științe Politice și Administrative, Universitatea București.

Justiția comunitară

CĂTĂLIN CIUBOTĂ

1. Organizarea și natura justiției comunitare

În contextul în care România, încă din 1 februarie 1993 a semnat acordul de asociere cu Comunitățile europene și statele membre ale acestora, ratificat prin Legea nr.20 din 6 aprilie 1993 (Monitorul Oficial nr.73 din 12 aprilie 1993), intrată în vigoare la 1 februarie 1995, dar mai ales o dată cu începerea negocierilor de aderare, apare ca absolut necesară cunoașterea aprofundată a cadrului juridic legal și instituțional comunitar. Un vechi adagiu roman spune că «nimeni nu se poate scuza invocând necunoașterea legii» (*nemo censetur ignorare legem*). Credem că ar fi o greșeală capitală pentru întregul corpus social românesc să adere la o ordine socială, economică, politică și juridică, fără a-i cunoaște bine structura de ansamblu, resorturile și pârgurile care o animă. Simpla dorință, chiar entuziastă, de integrare în structurile UE, neînsoțită de o atitudine responsabilă și conștientă, atât din partea guvernanților cât și a guvernaților, este absolut insuficientă, iar pe fondul unei lipse de informare și calificare în domeniu, poate duce la consecințe greu previzibile.

Unul din domeniile pe care România trebuie să îl cunoască este cu siguranță justiția comunitară.

În ceea ce privește structura și organizarea Curții câteva precizări sunt utile.

Curtea de Justiție a fost concepută ca o instituție de sine stătătoare – ce înlocuia Curtea de Justiție a Comunității Cărbunelui și Oțelului (CECA) – exercitând competențele ce îi erau atribuite, prin cele trei tratate constitutive. Încă de la înființare sediul Curții a fost la Luxemburg. Nu mai puțin

adevărat este faptul că în termenii art. 3 din Decizia reprezentanților guvernelor statelor membre din 8 aprilie 1965 acest sediu era provizoriu. Regulile aplicabile în ceea ce privește competența Curții și procedura aplicabilă sunt prevăzute în mai multe texte (tratatele constitutive, protocoalele referitoare la statutul Curții, protocolul referitor la interpretarea Convenției din 27 septembrie 1968 referitor la competența judiciară și la executarea deciziilor în materie civilă și comercială, Actul Unic European din 1986 etc.).

Compusă inițial din 7 judecători și 2 avocați generali, Curtea de Justiție are în momentul de față prin efectul aderărilor succesive a noilor state 16 judecători și 9 avocați generali. Membrii Curții sunt numiți de comun acord de guvernele statelor membre fiind aleși dintre «personalitățile oferind toate garanțiile de independență și care întrunesc condițiile cerute pentru exercitarea în țările lor a celor mai înalte funcții jurisdicționale sau care sunt juriști având competențe notorii» (art. 167 din tratatul CEE, art.32 din Tratatul CECA și art. 139 din Tratatul CEEA). Mandatul judecătorilor și avocaților generali este de 6 ani, putând fi reînnoiți fără limitări. Înainte de a prelua funcția, judecătorii și avocații generali depun un jurământ, angajându-se a o exercita într-o deplină imparțialitate, conștientă și respect al secretului deliberării. Judecătorii și avocații generali se bucură de anumite privilegii și imunități, în special de jurisdicție. În ceea ce privește actele oficiale îndeplinite de judecătorii și avocații generali în exercitarea funcțiilor încredințate, ei se bucură de imunitate și după încetarea funcției. Fiecare judecător și avocat general dispune de un cabinet compus din trei referenți și trei secretari.

Dintre judecători, prin vot secret, se desemnează președintele Curții de Justiție pentru un mandat de trei ani care poate fi reînnoit. Acesta conduce lucrările Curții, prezidează audierile, precum și deliberările din camera Consiliului. Competențele sale jurisdicționale sunt însă limitate.

În structura Curții se evidențiază și grefierul, care este numit de Curte, după consultarea avocaților, pentru o perioadă de 6 ani, stabilindu-i și statutul. Grefierul este asistat de un grefier adjunct, iar în condițiile în care nu mai corespunde condițiilor cerute sau nu-și îndeplinește atribuțiile ce îi revin poate fi revocat. Grefierul îndeplinește atribuții de natură dublă: procedurale și administrative.

În ceea ce privește organizarea Curții, aceasta lucrează în ședințe plenare, existând totuși posibilitatea ca, datorită volumului mare de lucru, din motive de rapiditate să se lucreze în Camere alcătuite din trei sau cinci membri. Camerele se ocupă de instrumentarea cauzelor, putând judeca și anumite categorii de cauze. Curtea deliberază numai în prezența unui număr impar de judecători, în situația în care numărul judecătorilor este par, judecătorul cu o vechime mai mică abținându-se de a participa la deliberări.

În acest context, o cerere prin care se introduce o acțiune va fi examinată de președinte, care o va încredința unei Camere pentru cercetări prealabile, desemnând un judecător din acea Cameră în calitate de raportor. Raportorul are obligația de a studia dosarul și de a prezenta Curții un raport prealabil care va cuprinde aspectele faptice, precum și opinia sa în legătură cu necesitatea cercetărilor preliminare. De asemenea, poate expune în scris întrebări pentru părți, precum și problemele mai importante care apar în cauza respectivă, încercându-se în acest fel să se aducă anumite clarificări. Înainte de procedura orală, raportorul întocmește un raport de audiență ce cuprinde aspectele de fapt, susținerile părților. Judecătorului raportor îi revine sarcina de a redacta partea din hotărâre privitoare la problemele de

drept, care va fi supusă Curții. Aceasta din urmă își poate însuși sau poate chiar solicita modificări, uneori chiar contrare opiniilor judecătorului raportor.

Crearea de la începutul procesului de integrare europeană a unei Curți de Justiție, care să asigure respectarea dreptului comunitar în aplicarea și interpretarea tratatelor, a avut un rol determinant în evoluția Comunităților. De altfel, însăși existența unei Curți de Justiție este un element esențial al procesului de integrare, căci sistemul de repartizare a competențelor pe care acesta îl comportă, presupune, pe de o parte, garanția pentru fiecare stat membru că respectarea sa va fi asigurată atât de instituții cât și de celelalte state membre și implică, pe de altă parte, menținerea uniformității de aplicare a regulilor comune. Negociatorii Tratatului CECA au abandonat rapid ideea unui tribunal arbitral, la origine o idee germană, conceput într-un spirit internaționalist, în favoarea unei jurisdicții cu o fizionomie proprie în care judecătorul comunitar avea în fața sa justițiabili veritabili în persoana Statelor membre, instituțiilor comunitare și a particularilor. Principiile care stau la baza justiției comunitare erau fundamentale diferite de cele proclamate în dreptul internațional public clasic. Aceste diferențe se evidențiau astfel :

– întreaga justiție internațională are, cel puțin în starea actuală de dezvoltare a societății la nivel internațional, o natură esențialmente *voluntară, consensuală*. În acest context sesizarea instanței arbitrale este funcție de existența unui compromis intervenit între părți ce reflectă acordul lor de voință. Este vorba în principal de Curtea Internațională de Justiție de la Haga, organismul jurisdicțional principal al Organizației Națiunilor Unite, jurisdicție care prin atribuții și funcții este în principal facultativă, deoarece doar o minoritate a statelor membre a uzat de articolul 36 din statut. În acest fel, Curtea de Justiție a Comunităților Europene dispune în principal de o jurisdicție obligatorie, ceea ce semnifică faptul că poate fi sesizată unilateral nu numai împotriva statelor membre (art.169, 170 CE)

dar și în domeniile în care competența sa este exclusivă față de orice altă dispoziție legală ; astfel art.219 CE precizează că : «Statele membre se angajează de a nu supune vreun diferend relativ la interpretarea și aplicarea prezentului tratat altui mod de reglementare decât cel prevăzut în prezentul tratat».

– judecătorul internațional suportă, în principiu, imperfecțiunile și lacunele dreptului aplicabil, ceea ce în practică duce la distincția între litigiile justițiabile (diferende de ordine juridică: art.36 din Statutul Curții Internaționale de Justiție) și ne-justițiabile precum practica de *non-liquet*. Judecătorul comunitar, asemănător unui judecător național, nu poate refuza a se pronunța, sub sancțiunea denegării de dreptate, invocând ca pretext caracterul inexistent sau întunecat al legii. Din această perspectivă rolul judecătorului comunitar este acela de «a asigura respectul dreptului în aplicarea și interpretarea prezentului tratat » (art.64 CE) fără a se face nici o referire la natura regulii aplicabile, ceea ce lasă judecătorului comunitar o totală independență în alegerea izvoarelor juridice pe care le supune interpretării.

– Curtea de Justiție a Comunităților judecă litigiile dintre particulari (persoane fizice sau juridice) și instituții, primii având un acces direct, chiar dacă există anumite limitări. Aceasta se constituie într-o diferență fundamentală, atât Curtea Internațională de Justiție de la Haga cât și Curtea Europeană a Drepturilor Omului de la Strasbourg neputând fi sesizate direct de simpli particulari.

– Jurisdicțiile internaționale decid prin sentințe sau hotărâri care au forță obligatorie pentru statele în cauză precum și în ordinea internațională. Hotărârile Curții de Justiție a Comunităților au nu numai forță obligatorie, dar și forță executorie pe teritoriul statelor membre (art.44 CECA, art.187 CE). Hotărârile date împotriva particularilor sunt executate de autoritățile naționale, prin simpla verificare de către autoritățile naționale a veridicității, deci fără procedura de *exequatur*.

2. Funcțiile justiției comunitare

Fiind o ordine juridică supusă unui drept comun, comunitățile europene trebuie să dispună de un sistem judiciar pe măsură, capabil să garanteze nu numai respectul dar și unitatea aplicării dreptului comunitar. Din acest punct de vedere Curtea îndeplinește o quadruplă funcție:

a. Funcția de justiție administrativă. Din punct de vedere politic și juridic era imposibil ca țările membre, toate cunoscând sistemul democratic al statului de drept, să nu transpună mai mult sau mai puțin acest tip de regim în ordinea comunitară pe care tindeau să o instituie. Întreprinderile de cărbune și oțel nu puteau fi lăsate la voia întâmplării fără garanțiile necesare ale Înaltei Autorități, mai ales în condițiile în care controlul politic al Adunării parlamentare era limitat. Prima justificare logică a creării unui sistem juridic comunitar a fost aceea de a proteja diversele subiecte de drept împotriva acțiunilor ilegale sau prejudiciabile ale instituțiilor comunitare. Din acest punct de vedere, Curtea de justiție apărea ca o transpunere a Consiliului de Stat francez, sistemul comunitar consacrand arsenalul aproape complet de acțiuni în justiție specifice Franței în domeniul contenciosului administrativ. Atribuțiile fiecărei instituții sunt fixate prin Tratat și dreptul derivat (art.4 CE); sancțiunea acestui principiu rezultă din posibilitatea de a anula pentru cauza de ilegalitate actele normative ale instituțiilor (art.33 CECA, art.173 CE de exemplu) de a constata carența lor legislativă (art.35 CECA, art.175 CE, art.148 Euratom) sau de a aprecia validitatea pe cale excepției (art.184 CECA, art.156 Euratom) sau retrimiteria prejudicială (art.41 CECA, art.177 CE, art.150 Euratom). Atunci când protecția intereselor o cere, o acțiune în plină jurisdicție este pusă la dispoziție pentru a obține repararea prejudiciilor cauzate sau reformarea sancțiunilor pronunțate (art.40, 36 CECA, art.178, 172 CE, art.188, 144 Euratom). De asemenea agenții și funcționarii comunitari pot sesiza Curtea cu litigiile ce se vor judeca în

contradictoriu cu instituția lor (art.179 CE, art.152 Euratom).

b. Funcția de justiție constituțională. Atribuind competențe Comunităților, legiuitorul comunitar nu putea să omită o reglementare constituțională de tip federal, de natură să distingă între competențele statelor membre și cele ale comunităților, menținându-se un echilibru între acestea. Astfel fiecare instituție nu poate acționa decât în limitele competențelor ce i-au fost atribuite. Curtea poate astfel să anuleze actele unei instituții comunitare sau să sancționeze nu numai la sesizarea unui stat membru dar și a altei instituții comunitare. De asemenea, ansamblul de competențe consultative conferite Curții, care îi permit să se pronunțe referitor la compatibilitatea tratatelor cu acordurile internaționale pe care comunitatea le are în vedere (art.228 CE) sau revizuirea tratatelor completează caracterul constituțional al atribuțiilor Curții.

c. Funcția de justiție internațională. Impunând obligații Statelor membre, tratatele trebuiau să ofere și mijloace de natură să asigure respectarea acestora. În acest fel fiecare stat dispune de o acțiune prin care se pot soluționa diferendele ce pot apărea între partenerii comunitari referitor la aplicarea sau interpretarea dreptului comunitar (art.170 CE, art.142 Euratom). De asemenea Curtea este abilitată să decidă pentru orice diferend ce ar apare între Statele membre în legătură cu obiectul tratatelor, dacă statele decid a-l supune Curții, în baza unui compromis (art.89 CECA, art. 182 CE, art. 154 Euratom).

d. Funcția de echilibru. Ține de domeniul evidenței ca diferențele de natură culturală, lingvistică, economică, juridică pot crea dificultăți în dezvoltarea edificiului comunitar. Era firesc ca aceste diferențe să fie gerate într-un context instituțional, ce în mod obligatoriu trebuia să aibă și o componentă judiciară. Se poate spune chiar că în realizarea acestei funcții, Curtea de Justiție s-a configurat atât sub aspect instituțional, dar mai ales sub aspect jurisprudențial. Natura de drept comun a dreptului comunitar implică o aplicabilitate

uniformă în întreg ansamblul comunitar. În plan tehnic această funcție reglatoare este asigurată prin intermediul retrimiterii prejudiciale în interpretare (art. 177 CE, art. 150 Euratom) care asigură prin intermediul curții o jurisdicție unică și o interpretare oficială autentică a dreptului comunitar.

Nevoia creării unui sistem jurisdicțional comunitar bine articulat și coerent a dus la apariția unui edificiu judiciar inedit, atât prin structura sa cât și prin funcțiile pe care le îndeplinește.

Sistemul judiciar comunitar se evidențiază prin faptul că Instanța comunitară, Curtea de Justiție, nu este un simplu organism judiciar (cum este Curtea Internațională de Justiție, art. 92 din Carta Națiunilor Unite), nici o autoritate judiciară, ci ne aflăm în prezența unei veritabile puteri judiciare comunitare.

BIBLIOGRAFIE

- G. Isaac, **Droit communautaire general**, 4^e edition, Masson, Paris, 1994
- M.C.Bergers, **Contencieux communautaire**, PUF, Paris 1989
- B. Ștefănescu, **Curtea de Justiție a Comunităților europene**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București 1979
- I.P. Filipescu, A.Fuerea, **Drept instituțional comunitar european**, Editura Actami, Bucuresti, 1996
- R.Munteanu, **Drept European**, Ed.Oscar Print, București 1996
- O. Manolache, **Drept comunitar**, Ed.ALL, București. 1996
- O. Manolache, **Drept comunitar. Justiția Comunitară**, Ed.ALL BECK, București 1999

CĂTĂLIN CIUBOTĂ – Avocat, cercetător la Institutul de Cercetări Juridice al Academiei Române, asistent universitar la Facultatea de Drept a Universității Ecologice.

Europa și transformarea mentalităților

RALUCA URSACHI

La Helsinki, România împreună cu alte țări din sud-estul Europei au fost invitate în mod oficial la negocierile de aderare la Uniunea Europeană. Iată un eveniment cu profunde consecințe, ce impune regândirea și redefinirea nu numai a spațiului politic și cultural românesc (și est-european), ci și a Europei ca întreg. În ce ne privește, evenimentul ar trebui în mod logic să pună capăt unui istoric complex de abandon. Desigur, aceasta marchează doar începutul unui lung proces de negocieri, integrarea nu este nici pe departe un proces facil sau de scurtă durată. Totuși, în ceea ce urmează voi aborda acest proces ca fiind deja început, atitudinea Europei față de țările din Răsărit ca fiind una constructivă, iar “intrarea în Europa” ca fiind doar o chestiune de timp.

Atât de simplu? Cum ne putem regăsi în această nouă definiție – nouă pentru “noi” cât și pentru “ei”, în condițiile în care ideea de Europa se confundă cu Occidentul, iar literatura sugerează faptul că “Europa a început să dobândească o conștiință de sine atunci când și-a demarcat hotarele spre Răsărit”? Într-adevăr, cum observă Alexandru Duțu, “ideea de Europa se înscrie în transformările mentalităților”, atât a celor din Răsărit cât și a celor din Apus. Corespunde oare actului istoric de la Helsinki o regândire a acestui concept de Europa (care voi arăta că a fost inițial conceput ca o singură latură a unei dihotomii)? Înseamnă oare Helsinki că Răsăritul, această alteritate a Europei, s-a mutat (sau e pe cale să o facă) de partea cealaltă a versus-ului – sau este Helsinki semnul unei transcendențe a acestei dihotomii?

Voi arăta în cele ce urmează că ideea de Europa, așa cum s-a cristalizat în procesul modern de integrare supranațională, presupune în mod

necesar existența unei identități europene definitive la nivelul fiecărui cetățean, identitate care la rigoare să fie mai puternică și mai semnificativă decât identitatea definită de naționalitate. În continuare, voi arăta că acest proiect, așa cum a fost definit până acum, implică adâncirea dihotomiei Est-Vest, care are deja rădăcini adânci în conștiința ambelor “tabere”. Chiar și “iluministului” proiect habermasian, de a furniza o definiție a apartenenței prin politic, prin cetățenie și nu prin clișeele emoționale ale naționalismului, i se pot aduce obiecțiuni; cea mai semnificativă dintre acestea, după părerea mea, rămâne cea a absenței alterității, a termenului de diferențiere.

Europa - o nouă identitate?

Există viziunea conform căreia aderarea la Europa nu mai presupune aderența la o identitate, la o determinare spirituală drastică precum în Evul Mediu: “Europa de azi e infinit mai modestă. Ea nu mai are de propus un mit, ci o monedă. Nu mai are de difuzat o dogmă, ci un simplu mod de organizare, o rețetă socială și economică comodă”. (Andrei Pleșu, “Un fleac utopic: integrarea europeană”, în “Chipuri și măști ale tranziției”, Humanitas 1996). Europa văzută doar ca formă, deci, ca nume – încă nobil – al unei administrații, al unei “proceduri reușite”. Integrarea europeană a început într-adevăr, spun unii teoreticieni¹, ca proiect inter-guvernamental, și nu supra-național. Aceasta înseamnă că de la faza acordurilor între guverne, de la detaliile tehnice ale înțelegerilor la nivel înalt, s-a trecut la un proiect mult mai ambițios: acela al uniunii într-un singur spațiu, nu doar economic, ci și politic și cultural; instituțiile

Comunității au întâietate în fața celor naționale. Dar chiar și după Maastricht, când Europa devine un singur spațiu, mentalitățile epocii “inter-guvernamentale” se dovedesc greu de schimbat. Numeroase studii, sondări ale opiniei publice occidentale și analize ale stării societăților respective arată că într-adevăr, conștiința europeană a occidentalului este vagă, secundară ca importanță în universul preocupărilor sale și mai ales fără forma definită pe care le-o furniza conștiința apartenenței naționale. Normativ vorbind, această atitudine nu poate fi decât percepută ca un fapt negativ, în condițiile în care se urmărește, în expresia faimoasă a Tratatului de la Maastricht, realizarea unei “Uniuni din ce în ce mai strânse”. Anthony D. Smith, în 1995, scria (în “Nations and Nationalism in a Global Era”) că o uniune reală și efectivă poate fi realizată doar în condițiile în care “a avut loc o evoluție proporțională a percepțiilor, sentimentelor și atitudinilor populare dinspre națiune și statul național în direcția unei identități europene atotcuprinzătoare. Europa viitorului, dacă va apărea vreodată, va fi una a identificării și loialității de masă la idealul european, la egalitate cu, sau chiar în locul credințelor și identităților naționale, astfel încât un număr mare al locuitorilor continentului european nu numai că se vor considera în primul rând *europeni*, dar vor fi pregătiți să facă și sacrificii în numele acestui ideal”.

Europa trebuie deci să devină un model mai puternic chiar decât modelul identitar național, susțin analiștii acestei treceri de la statul-națiune la o nouă formă de comunitate. Se pot face (și se fac) discuții foarte largi pe tema raportului dintre naționalism și “europenism” – dar pentru scopurile lucrării de față, mă mulțumesc să afirm necesitatea stabilirii unei identități europene definitorii distincte, pentru toți cetățenii și viitorii săi cetățeni. Se pot invoca opinii ilustre ce sprijină această viziune, susținând-o cu elocvența necesității logice și normative; de la Jean Monnet, unul din părinții ideii europene, care regreta că nu și-a început opera europeană prin cultură, în loc de oțel și cărbune, la intelectualul dizident Bronislaw Geremek (într-un

interviu acordat lui Stelian Tănase în paginile acestei reviste) care sprijinea această viziune a Europei ce “trebuie construită nu doar cu Piața Comună, ci de asemenea cu visele cetățenilor săi”, și terminând cu cel mai elocvent, Alexandru Duțu: “a crede că Europa se va consolida prin treptata extindere a pieței comune nu poate fi decât visul de vară al unui contabil. Europa nu poate fi clădită decât pe o conștiință europeană”.

Iată deci că problema “conștiinței de sine” a Europei devine, mai mult decât oricând, o problemă critică pentru proiectul european. Cum ne-am definit pe noi înșine până acum în Europa – atât noi, cât și ei? Teza pe care o susțin este că Răsăritul și Apusul și-au fost indispensabile unul altuia din punct de vedere identitar – anume, și-au furnizat reciproc alteritatea.

Est și Vest – o dihotomie “reciproc avantajoasă”

Conștiința de sine presupune “conștiința de celălalt” – definindu-ne pe noi îl definim și pe “celălalt” ca termen de comparație și diferențiere (diferența specifică fiind parte fundamentală a oricărei definiții). Alteritatea este astfel indispensabilă Sinelui. Tot atât de firească este ilustrarea unui portret despre sine extrem de atrăgător, atribuind toate defectele părții celeilalte – iar într-un domeniu în care imaginarul ocupă un loc atât de important precum în crearea unei identități colective (naționale?), această tendință este cu atât mai evidentă. Pascal Bruckner, cu limbajul direct și lipsa de menajamente ce îl caracterizează ca eseist, scria (cu referire chiar la identitatea Vestului democratic): “Un dușman este o provizie pentru viitor, o modalitate a unui grup de a-și asigura coeziunea, de a se stabili ca opozant; și cea mai bună modalitate de a se reforma, corectând neîncetat imaginea stângace pe care i-o oferă celălalt. Este, în sfârșit, certitudinea de a dura, traversând ostilitatea celuiilalt care, paradoxal, ne sporește starea de bine negându-ne”.

Astfel, de-a lungul multor secole, Apusul și Răsăritul european s-au caracterizat în opoziție unul cu altul – urmând, de asemenea, și tendința denigrării celuilalt. O ilustrare extrem de pertinentă și erudită a acestei istorii paralele a celor două Europe este oferită de Alexandru Duțu în “Ideea de Europa și evoluția conștiinței” – lucrare în lumina căreia au fost puse multe din întrebările acestui articol.

M-aș referi în primul rând la stereotipul “bizantinismului”, de mare succes în mass-media sau în alte contexte în care timpul presează și nu ne mai îngăduie o revizuire a prejudecăților. Această etichetare are trimiteri religioase – respectiv la acea ortodoxie necunoscută, dar repede clasificată de Occident ca definind mentalități și civilizații “orientale”. Până azi Europa se percepe în termenii schismei Ierusalimului, ca fiind ortodoxă și catolică – fără profunzimile spirituale pe care acești termeni ar trebui să le evoce, ci doar cu o imagine rapid făcută la comanda politicului. Astfel, devine comod, devine stereotipic să definim o jumătate de continent ca fiind “catolică” și altă jumătate ca “ortodoxă” – cu atributele respective (ortodoxia fiind caracterizată ca “despotism oriental” și cezaropapism, “papistășia” fiind percepută ca iezuită, perfidă, dedându-se la “machiaverlicuri”). Această imagine politică, cu originile în Ierusalimul anului 1054, s-a perpetuat până în zilele noastre, în teorii de tipul celei a lui Huntington. “Falia religioasă” este una din explicațiile favorite chiar ale conflictului iugoslav.

După cum scria la 1798 cărturarul Grigorie de la Râmnic (citată de Al. Duțu): “Nu s-au îndestulat geografii numai cu împărțirea ce au făcut lumii, ci au dat și însușiri la fiecare parte a ei”. Cea mai grăitoare ilustrare o constituie însuși conceptul de “Balcani” și “balcanizare” (înțeleasă ca divizare, violență, naționalism primitiv), artefact ideologic și cultural pe baza căruia “a fost construită o imagine pozitivă și autosatisfăcătoare a *europenului* și *occidentalului*” – cum arăta Maria Todorova, poate cea mai ferventă “combatantă” a “balcanismului”. În ultima vreme, acest concept a fost discutat cu

precădere, poate din cauza proliferării sale ca explicație “mediatică” a conflictelor naționaliste din estul Europei, și poate și a faptului că deconstructivismul postmodern regăsește în această sintagmă exemplul prin excelență al stereotipului ce vrea să descrie o civilizație într-o singură vorbă.

Această “împărțire ce au făcut lumii” s-a continuat cu variate alte stereotipuri din variate alte epoci. Frazologia războiului rece a întâlnit un teren ideal pentru a prinde rădăcini; din nou, nevoia de stereotipuri, de scurtături intelectuale, s-a vădit în succesul pe care l-au avut imaginile propagandei comuniste și anti-comuniste: aici se vorbea de occidentalul înecat în unt, rechinul rapace care cântărește totul în arginți, iar de partea cealaltă a Cortinei de Fier proliferă imaginea “socialistului” cenușiu, confundabil, repetând tâmp sloganuri în loc de a raționa și având un comportament stereotip, milităresc. Mă refer de pildă la imaginile promovate în cinematografia din ambele tabere – într-adevăr, ce poate fi mai persuasiv și mai remanent la nivel de mase! Succesul acestor imagini constă în simplitatea lor, în negativismul lor atât de confortabil, și în ignoranța realității. În ce măsură s-au păstrat în conștiința colectivă aceste stereotipuri? În ce măsură ne cunoaștem mai bine? Cât de străină ne este “străinătatea”?

Anthony Smith evoca “tendința pan-europeană” de formare a unei conștiințe europene de tipul celei naționale, o unitate în numele unui trecut mitic. Pan-europenii încearcă să reînvie astăzi ceva ce ar fi existat în trecut, dar a fost distrus de apariția statelor naționale și a războaielor lor pustiitoare, ceva ce acum trebuie recuperat și repus în circulație. Visul pan-european este unitatea ideală a Europei creștine medievale, cu virtuțile sale cavalierești și o identitate catolică, o Europă a elitelor, militantă și în expansiune.

Dar o astfel de imagine este exact cea invocată mai sus și analizată de Alexandru Duțu: imaginea Europei medievale contrastând cu Bizanțul “oriental”, implicând deci în mod necesar schematizarea nedreaptă, până la eroare, a termenului

de comparație. Cum oare poate fi realizată unitatea Europei *împreună cu Bizanțul*?

Unele afirmații sugerează că “balcanicii vor deveni europeni atunci când se vor occidentaliza”. O primă reacție a numiților ‘balcanici’ la o astfel de afirmație este revolta: imediat ne duce gândul la cultura, la identitatea noastră pe care musai o pierdem sau măcar o sărăcim prin această trecere de “cealaltă parte”. Sunt necesare dezbateri clarificatoare asupra propriei noastre identități, istorice și culturale; Al. Dușu vorbește de Bizanțul care nu este în totalitate oriental, de ideea românească de Europa – cu tradiție veche, deși diferită de cea occidentală. Sunt deci chestiuni de dezbătut: cărui spațiu aparținem, și cărui spațiu vrem să aparținem; avem de pierdut, identitar vorbind, și dacă da, ce anume? Vom fi mai săraci din punct de vedere ontologic dacă ne lepădăm de orice trăsătură ne-occidentală? Afirmația poate fi interpretată însă și din punct de vedere al culturii politice – domeniu în care Estul, și România în special, suferă de (justificate?) complexe de inferioritate.

Patriotism constituțional?

Se poate replica întrebării mele inițiale (ce ne propune Europa ca model identitar?) că pentru România, aderarea la Uniunea Europeană înseamnă aderarea la un întreg sistem de valori, cele ale democrației și libertății politice. Aceasta poate constitui o legătură identitară suficient de puternică pentru țările din Est *y compris* România, pentru care alternativa este extrem de prezentă în conștiința colectivă. Jurgen Habermas propunea o reinterpretare a conceptului de identitate națională, ca fiind adeziunea la un sistem politic, act de participare mai degrabă decât o apartenență etnică: “Națiunea de cetățeni nu își derivă identitatea din niște proprietăți comune etnice și culturale, ci din praxis-ul cetățenilor care își exercită activ drepturile civile” (“Citizenship and National Identity”, în “Theorising Citizenship” redactată de Ronald Beiner, State University of New York Press 1995). Habermas propune un tip de “patriotism constituțional” precum cel existent în Statele Unite,

unde identitatea politică este realizată prin loialitatea față de o constituție și un sistem politic, în ciuda absenței unei culturi sau apartenențe etnice, religioase, istorice comune. În cazul Uniunii Europene, “tradiția națională proprie fiecăruia... trebuie conectată cu consensul suprapus al unei culturi politice comune și împărtășită supranațional a Uniunii Europene”.

În ce măsură însă apartenența la anumite valori politice ne poate conferi o identitate? Criteriul ni se pare insuficient definitiv în ce privește diferențierea specifică de non-europeni. Europa nu deține monopolul unei culturi politice specifice, până într-atât specifice încât să marcheze o astfel de diferențiere. Principiul ni se pare necesar, dar nu suficient; o (ipotetică) Rusie democratică ar fi automat europeană? David Miller subliniază și el într-o critică adusă constituționalismului habermasian că “subscrierea la principiile în sine ne desemnează ca fiind liberali mai degrabă decât fasciști sau anarhiști, dar nu ne dă și tipul de identitate politică pe care ne-o conferă naționalitatea”. Fără a promova neapărat naționalitatea ca unic depozitar al identității colective, reținem critica de inconsistență adusă determinării lui Habermas.

Melancolia de după utopianism

Există și o altă obiecțiune ce poate fi adusă proiectului habermasian – respectiv nevoia de Celălalt, despre care vorbeam la început. Revenim astfel la simptomul amintit: lipsită de adversari, identitatea europeană devine vagă, fără formă. Aderarea țărilor din Est la valorile democrației și pluralismului a fost consfințită prin Actul de la Helsinki. Regimurile totalitare nu mai există, democrația a învins pe toate fronturile. În aceste condiții, mai poate constitui democrația o identitate suficientă? “Când majoritatea statelor acceptă normele noastre politice, ce ne mai rămâne pentru a ne defini?” întrebă fără echivoc Pascal Bruckner, în provocatorul său eseu “Melancolia democrației”. O Europă determinată de manieismul ideologiilor era limpede, fără echivoc. În acest sens, totalitarismul a lăsat urme nu doar în țările în care a fost aplicat, ci și în Occident. Democrația se

regăsește astăzi fără dușmani declarați. Pascal Bruckner comentează: “Mult timp am împărțit lumea în două: stăpânii împotriva sclavilor, slujitorii împotriva seniorilor, ...socialismul împotriva capitalismului. Ultima împărțire, aceea care trebuia, în cursul anilor 80, să obțină unanimitatea politicianilor de dreapta cât și a celor de stânga (excluzându-i pe comuniști) opunea regimurile pluraliste totalitarismului. Riscăm să devenim orfani de această antiteză despre care vedem câte servicii ne-a făcut”. Cine va ține partea diavolului, a ticălosului prin excelență, acum că moartea totalitarismului a confiscat comoditatea de “a te simți virtuos la tine acasă”? Tristețea Europei de după utopianism este comentată și de Francois Furet (în *Journal of Democracy* no. 6); după ce în ultimii 200 de ani ideile și pasiunile politice din Occident au fost neîncetat alimentate de critici radicale ale capitalismului și liberal-democrației făcute în numele unei societăți mai bune, în numele utopiei în care Occidentul mai credea, colapsul ideii comuniste a lăsat să se întrevadă “repertoriul familiar al democrației liberale”. Nu critica acesteia din urmă este intenția autorului – ci doar dezolarea în fața faptului că “suntem condamnați să trăim în lumea în care ne găsim acum”. “Altă consecință a căderii comunismului este că de acum înainte trebuie să locuim un univers politic închis, nimic întrezărindu-se dincolo de orizont”. Este limpede că și Occidentul trebuie să treacă printr-un important proces de ajustare ideologică după dispariția totalitarismului. Încă o dată, ideea de Europa presupune schimbarea mentalităților, în sensul cel mai intim al termenului. Esticii (România în special) trebuie să se pregătească pentru Europa. Dar și Europa trebuie să se pregătească pentru țările din Est – după cum vedem, inclusiv ideologic.

Iată deci că integrarea europeană a țărilor estice (“balcanice”) face ca autodefinirea să (re)devină o temă de reflecție; dacă pentru noi această nevoie de regândire a propriei identități era o chestiune de la sine înțeleasă în ultima decadă, pentru Occident aceasta este o problemă relativ inedită și surprinzătoare. Al. Duțu vorbea despre necesitatea creării “Europei cultivate”. Iar primul pas trebuie făcut în

direcția cunoașterii “celuilalt”, a străinului pe care suficiența naționalistă îl prezintă drept sursă a tuturor răutăților. Și mai înainte încă, trebuie ca în fiecare din noi să se trezească acea stare de spirit pe care Aurelian Crăiuțu o atribuie liberalismului, în care pluralismul și diversitatea sunt valorile de căpătâi. Dacă aceste valori sunt cu adevărat internalizate, existența sau absența unui adversar nu va mai fi o chestiune atât de vitală pentru lămurirea conștiinței de sine.

O Europă unită are nevoie de o astfel de definiție – dar făcută împreună. Transcendența acestui antagonism va duce la o definiție a unui nou spațiu, în care Răsăritul și Apusul își au fiecare locul său, adică un continent privit ca “un singur organism spiritual, o formațiune unitară la a cărei viață participă atât Răsăritul cât și Apusul, atât lumea balcanică ortodoxă, cât și cea catolică, adică cele două jumătăți ale Imperiului roman”, în vorbele lui Victor Neumann. Ca să îl citez din nou pe Geremek: “Europa are nevoie de o spiritualitate europeană, adică de sentimentele sale de comunitate în jurul unui anumit număr de valori, tradiții și aspirații. Și, poate, rolul fostelor țări din Europa, care s-au *trezit*, este de a aduce această *spiritualitate* europeană”.

NOTE

¹ Svein Andersen și Kjell Eliassen (ed.) “The European Union - How Democratic Is It?”, London: Sage Publications, 1996, sau J. Richardson (ed.) “European Union: Power and Policy-Making”, London; Routledge, 1998.

RALUCA URSACHI a absolvit Academia de Studii Economice București; Master of Arts in International Studies al Universității Warwick, Marea Britanie. Predă Politologie la Academia de Studii Economice. Bursier Civic Education Project.

CEAUȘESCU ȘI JUSTIȚIA

*Redăm în acest număr o parte dintr-o cuvântare a lui Nicolae Ceaușescu
cu privire la activitatea "justiției socialiste"*

Consfătuirea cu președinții tribunalelor are o importanță deosebită pentru că ea a dezbătut în aceste două zile măsura care trebuie luată de tribunalele noastre pentru a traduce în viață în acest sector de activitate hotărârile Plenarei Comitetului Central al partidului și îndeosebi hotărârea cu privire la starea infracțională și pagubele aduse avutului obștesc.

Cunoașteți cu toții hotărârile Plenarei C.C. al P.M.R. Ele au o importanță deosebită atât pentru partid cât și pentru organele de stat pentru întreaga activitate de construire a socialismului în țara noastră. De altfel aceste documente după ce vor fi dezbătute cu membrii de partid, urmează să fie dezbătute cu toți oamenii muncii. Aceasta va da posibilitatea să se facă o analiză temeinică asupra activității depusă de partid, de organizațiile de masă, asupra felului în care organele de stat muncesc, activează, pentru realizarea în viață a sarcinilor partidului și guvernului în construirea socialismului, va da posibilitatea să se dezvăluie neajunsurile pe care le mai avem într-o serie de sectoare de activitate și de a lua măsuri pentru lichidarea acestor neajunsuri, astfel încât să obținem o îmbunătățire a întregii noastre activități în toate sectoarele de activitate, în întreprinderi, la sate, în ministere, în sfaturile populare și, fără îndoială, în organele de justiție care au sarcini directe în ce privește lupta împotriva hoților, delapidatorilor, împotriva elementelor contrarevoluționare.

Plenara Comitetului Central al Partidului a scos în evidență succesele obținute în realizarea sarcinilor trasate de Congresul II privind întărirea partidului, a rolului conducător al partidului în toate sectoarele de activitate.

După cum ați văzut, după Congresul II, la circa 2 ani de zile, au intrat în partid aproape 200.000 muncitori, țărani și intelectuali. Ca urmare a sarcinilor trasate de Congresul II, pentru a se asigura preponderența elementelor muncitorești în partid, zeci de mii de comuniști au fost promovați în această perioadă în diferite munci de partid și de stat, ceea ce a influențat puternic asupra întăririi controlului de partid asupra tuturor sectoarelor de activitate.

Ca rezultat direct al succeselor obținute în întărirea partidului este întărirea legăturilor cu masele de oameni; faptul că peste 70% din membri de partid lucrează nemijlocit în producție și îndeosebi în sectoarele hotărâtoare ale producției în industrie și agricultură asigură atât posibilitatea ca partidul să influențeze nemijlocit asupra sectoarelor producției – și aceasta s-a și obținut prin realizarea planului de stat și depășirea sarcinilor în industrie atât în ce privește producția, prețul de cost, productivitatea muncii în agricultură, atât în ce privește sarcinile de producție, cât și transformarea socialistă a agriculturii – și în același timp asigură o legătură strânsă a partidului cu masele largi de oameni ai muncii din întreprinderi, sate și de pretutindeni.

Succesele obținute în întărirea partidului nostru arată prestigiul, autoritatea de care se bucură partidul în rîndul oamenilor muncii, dovedește justetea liniei politice marxist-leniniste a partidului nostru și a Comitetului Central al partidului nostru. După cum știți, Plenara a acordat o atenție deosebită problemei activității antipartinice a unor membri de partid, demascării activității antipartinice a acestor membri de partid, elemente pe care partidul nu

odată le-a sancționat, printre acestea fiind și excluși din partid cum este Aronovici, S.Ovidiu, care, pentru activitatea lor antipartinică, în trecut au mai fost sancționați, de nenumărate ori și-au luat angajamente în fața partidului, au făcut declarații, ca, primind calitatea de partid să o folosească pentru desfășurarea unei activități dușmănoase antipartinice, iar unii dintre ei au dus chiar activitate contrarevoluționară.

Demascarea și înlăturarea acestor elemente din partid – este vorba de elemente în general de la periferia partidului – dă posibilitatea de a se face o analiză serioasă a poziției pe care trebuie să o aibă fiecare membru de partid față de cei ce încearcă sub orice formă să lovească în disciplina de partid, în unitatea partidului, care încearcă să aducă prejudicii partidului, și în același timp să se facă o analiză a felului cum muncește fiecare membru de partid pentru îndeplinirea sarcinilor încredințate de partid la locul său de muncă.

Hotărârile Plenarei au dat posibilitatea ca să se analizeze temeinic munca fiecărui membru de partid, a fiecărei organizații de bază, a organelor de stat și să se ia măsuri pentru lichidarea lipsurilor care există.

Plenara Comitetului Central, luînd măsuri împotriva acestor elemente antipartinice, a atras atenția asupra pericolului pe care îl reprezintă atitudinea împăciuitoare față de anumite manifestări de indisciplină, față de manifestările antipartinice, față de manifestările ideologiei burgheze.

Sînt unele stări de lucruri care erau anormale, inclusiv la organele justiției.

Atitudinea aceasta de a trece cu ușurință peste o serie de manifestări dușmănoase, o serie de manifestări și influențe ale ideologiei burgheze, de a nu lua poziție fermă față de diferite elemente care aveau manifestări dușmănoase și față de cei ce încălcau disciplina de partid, de tolerare în diferite munci de răspundere a o serie de elemente legionare, dușmănoase, este o atitudine care nu poate să fie tolerată mai departe.

Fiecare trebuie să înțeleagă că construcția socialistă în lupta împotriva influențelor ideologiei burgheze, împotriva manifestărilor dușmănoase, nu poate fi dusă cu deplin succes păstrînd asemenea elemente în diferite sectoare de activitate, neluînd poziție fermă, hotărîtă de demascare și de înlăturare a tuturor dușmanilor, de demascare a tuturor manifestărilor ideologiei burgheze în toate sectoarele noastre de activitate. Este deosebit de important faptul că Plenara Comitetului Central a acordat o atenție deosebită acestei probleme și a dat posibilitatea de a înarma partidul, de a înarma toți oamenii muncii din țara noastră pentru a lua o poziție fermă, hotărîtă, împotriva a tot felul de asemenea manifestări.

Se poate spune, vorbind de organele de justiție, că și aici avem, atît la unii membri de partid care lucrează în justiție, cît și la unii nemembrii de partid, o serie de atitudini liberaliste, manifestări de îngăduință inadmisibilă față de elementele dușmănoase, față de diferite teorii și teze burgheze care mai circulă în unele organe ale justiției noastre. Plenara Comitetului Central a atras în mod deosebit atenția asupra acestor stări de lucruri din justiție și a considerat că a sosit timpul să punem capăt definitiv acestor situații.

Transilvania în România post-comunistă

MARIUS TURDA

Câteva idei preliminare

Una dintre chestiunile cheie ce apar în mod repetat în sfera publică contemporană din România este teama că integritatea ei teritorială poate suferi o schimbare și/sau că “esența” ei națională poate fi alterată. În general, aceasta nu este o temă nouă în peisajul discursiv românesc. De la apariția ei ca o entitate distinctă, cultura românească a fost definită prin opoziție, fie cu ceva extern (Europa, Balcanii, lumea slavă), fie cu ceva intern (ungurii, evreii, etc.). Totuși, după 1989 dezbaterile pe marginea locului României pe harta Europei nu numai că au reapărut în forță, dar au și deschis noi registre de probleme. În mod interesant, conflicte de identitate și neașteptate fracturi ale aceleiași memorii culturale s-au produs în paralel cu aceste discuții, făcând din România un exemplu clasic de societate post-comunistă cucerită de radicalismul național. Această nuanță a fost abil detectată de Alina Mungiu în ultima ei carte, *Transilvania subiectivă*. Încercând să ofere o explicație alternativă la recentul naționalism românesc, ea s-a confruntat, ca mulți alți specialiști în acest domeniu, cu problema definirii “chestiunii naționale” în România.

“Pentru partidele naționaliste românești, în general post-comuniste, dar parțial și anticomuniste, problema națională înseamnă lipsa de loialitate față de statul român și de aici pericolul separatismului teritorial al minorității maghiare. Pentru intelectualitatea românească necomunistă problema națională pare a fi regăsirea unui sens al identității românești într-o lume foarte diferită de cea dinainte de război, ultimul moment asupra căruia există astăzi un

consens – slab fundamentat – asupra unei existențe clare a acestei identități. Pentru elita politică și intelectuală maghiară problema constă în crearea unui cadru legal de garantare a păstrării și dezvoltării unei identități naționale deosebite și foarte accentuate”¹

Această idee – a unei României dominate de “problema națională” – caracterizează dezbaterile care au dominat sfera culturală românească a ultimilor 10 ani. În ciuda încercărilor de a obișnui publicul românesc cu interpretări pertinente ale ideologiei naționale, a politicii duplicitare sau a stigmatei naționale, recunoașterea rolului semnificativ jucat de naționalism în România nu este ușor acceptată. La urma urmelor, ce face din România un caz atât de interesant?

Asemeni multor ideologii naționale est-europene, cea a României reproduce o filosofie etnică naționalistă (așa cum a fost dezvoltată în secolul al XIX-lea) îmbibată cu forme variate de autoritarism (determinat de imaginea Statului-Națiune). Astfel, ea este centrată pe diverse tradiționalisme care încearcă să apere națiunea română de suferințele externe și interne. Prin eliminarea referințelor la condițiile istorice externe, la cele socio-culturale și politice precum și la interacțiunile interne cu alte grupuri naționale, *românitatea* este prezentată în discursul public ca fiind pură și necontaminată. Totuși după prăbușirea comunismului și schimbarea situației internaționale în anii 1990, România, alături de alte state central și est-europene, a ales integrarea în structurile europene și nord-atlantice. Această intenție a declanșat o reconfigurare a discursului public

românesc, iar atotpătrunzătoarea manieră de percepere a națiunii și statului ca fiind “pur românești” a primit un atac foarte puternic din partea zonelor colaterale instituțiilor politice și culturale românești. În virtutea atât a naționalismului cât și a europenizării, există în prezent o dispută acerbă în rândul politicienilor și al intelectualilor români, provocată de devotamentele și identitățile acestora. Ei ezită încă între a glorifica Statul și Națiunea (fie în sensul etnic, fie în cel civic) sau o combinație a celor două (stat național sau multinațional). Fie că avem în vedere naționalismul liberal al noilor elite care încearcă să-și apere idealurile în noua societate, sau naționalismul antiliberal și antiminoritar al vechii elite comuniste, există în România un consens general și anume că naționalismul este o practică necesară și că toate grupurile sociale ar trebui să fie unite întru Națiune.

Deși România are o lungă istorie a diseminării Europei, eu mă voi concentra asupra recentelor variațiuni ale subiectului. Pe măsură ce federalismul și autonomia națională s-au infiltrat în discursul public după 1989, naționaliștii români le-au privit ca simboluri menite să illustreze nimic mai mult decât vechi teme revizioniste (precum cele adoptate de Ungaria, Bulgaria sau Uniunea Sovietică în perioada interbelică, de exemplu) care sunt acum poleite de atracția pe care o întrupează Uniunea Europeană și birocrății ei. Asocierea centrală pe care o sugerează acești termeni pune în pericol – continuă argumentul lor – însăși esența statului român, adică faptul că el este “național unitar”. În multe aspecte există o alertă națională care pune în pericol orice agendă pro-europeană sau, cu alte cuvinte, diseminarea Europei generează noua și neegalată instabilitate discursivă în România.

În afară de exaltarea și de propaganda politică pe care le declanșează un asemenea subiect, dezbaterile recente pe tema “integrării”, “excluderii” și “separatismului transilvănean” sunt un bun prilej de a investiga cât de europeană este – sau pretinde că este – România după aproape

un deceniu de la căderea comunismului (sau după mai bine de 150 de ani de când ea a devenit un stat modern). Eseul de față analizează acest subiect ambiguu dintr-o perspectivă diferită. Mai întâi, prin evaluarea orchestrării vicioase a Transilvaniei în sfera publică, încerc să descopăr cele mai asidue teme politice și intelectuale din domeniul discursiv românesc. În al doilea rând, indicând diferențele discursuri publice conflictuale, sugerez existența unui conflict simbolic în România care destabilizează orice încercare de a construi un domeniu intelectual coerent. În cele din urmă, susțin că românii trebuie să facă ceva mai mult decât simpla adeziune la valorile europene. Acest lucru este necesar doar dacă ei vor ca pe plan extern să fie crezuți pentru acest lucru, iar pe plan intern să dovedească că există suficient spațiu pentru viziuni politice și intelectuale complementare (chiar dacă ele sunt conflictuale).

Transilvania și iarăși Transilvania

Pentru mulți analiști politici români ultimele încercări de a lărgi descentralizarea și autonomia locală constituie exemple elocvente de anti-constituționalism și separatism pe care anumite segmente ale societății românești – în particular intelectuali din Transilvania – le manifestă. În vremurile moderne, reprezentarea Transilvaniei a definit această regiune: a) *politic* - ca fiind expresia unui anumit grup etno-național (român sau maghiar) și b) *geografic* – ca fiind convergența cu patria acelui popor (România sau Ungaria). Urmând descrierea făcută de George W. White, putem spune că “pe scară largă Transilvania este văzută ca o componentă integrală a unui mai larg teritoriu național ce este perceput ca fiind o unitate organică și inviolabilă; între aceste unități organice largi, Transilvania este leagănul ambelor civilizații, română și maghiară. Pe scară mică, Transilvania cuprinde un număr de locuri cu o importantă semnificație culturală și istorică”². Deloc surprinzător, reprezentarea Transilvaniei determină intelectualii români și maghiari

să legitimizeze puterea și să perpetueze starea de conflict. După aproape un secol de existență a “statului național unitar român” sau a Ungariei post-Trianon, se simte – încă – o nevoie patologică de a veni cu noi argumente fie pentru o Transilvanie “românească”, fie pentru una “maghiară”. Se pare că această regiune funcționează atât ca un filtru care reglează schimbul de subiecte culturale, sociale și politice românești și maghiare, cât și ca un barometru al funcționării reale a celor două state. Astfel, în multe scenarii prezentate opiniei publice, Transilvania ocupă locul central și conturează ideea pe care românii sau ungurii o au despre integrarea în Europa.

În ciuda eforturilor de integrare în noua ordine europeană, românii ar trebui – în opinia mea – în primul rând să depășească problema endemică de a “apăra” o construcție simbolică: “România mare”. La urma urmei, frământările identitare pe care românii le-au trăit după 1989 pot sugera foarte bine ceva ce a fost, dealtminteri, “evitat” de toți cei care au încercat să discute problema, și anume că vestitul “stat unitar român” s-ar putea să fie o fantasmă solidă, poate chiar necesară unora, dar totuși o fantasmă romantică muribundă. La începutul noului mileniu, se impune nevoia unei noi definiții a “României”. Ținând seama de această dificultate, este evident că forme subsidiare emergente ale integrării europene (ca cele descrise de Gusztáv Molnár în lucrarea *Problema transilvană*³) pot fi asociate foarte greu cu imaginea *României* – conceptualizată ca stat total, ca singura depozitară a puterii societății.

Imaginea unui stat românesc armonios, un punct de concurență a toleranței și coabitării etnice a fost mereu cultivată și protejată de propriile sale instituții, simboluri, propagandă și așa mai departe. Istoria oficială (versiunea care apare în texte și este folosită în diverse scopuri publice, printre care și cel educațional) sau metaforele politice folosite de oficialii importanți sunt mijloace de camuflare a funcționării acestui mit etnonațional. Așadar, în concordanță cu dialectica statului omogen (statul

național prin excelență), regiuni ca Transilvania, eterogene din punct de vedere etnic și religios sunt, politic vorbind, disfuncționale. Astfel, scopul imediat al statului nou înființat în 1918 s-a concentrat în primul rând pe următoarea idee: cum să își adapteze din interior diferențele. Nu este astfel surprinzător că România Mare a depus multă energie pentru a articula un nou repertoriu conceptual care avea sarcina de a repositiona Transilvania pe harta României. Cu alte cuvinte, Transilvania trebuia internalizată ca parte a noului stat. Însăși ideea de “România” – definită de naționalismul romantic al secolului XIX ca fiind patria spirituală a tuturor românilor – și de “Transilvania” – privită ca “leagănul *românismului*” – s-a schimbat radical după Unire, după cum s-au schimbat și diversele funcții administrative și politice pe care noul stat trebuia să le îndeplinească pentru a căpăta consistență și legitimitate. Acesta nu a fost în nici un caz un proces ușor. Toate aceste reforme legislative precum și centralismul impus de București au fost de la bun început amestecate cu discursuri opozante (regionalismul din Banat, de exemplu). Paradoxal, prezentele activități regionaliste deși îmbibate cu un auto-construit sens istoric eșuează să își stabilească propriile origini intelectuale și propria memorie culturală (cum ar fi lupta pentru autonomie națională a românilor din Marea Ungarie sau rezistența la centralism din perioada interbelică).⁴

Discursuri intersectate

Asemenea altor discursuri est-europene, opinia publică românească despre integrarea în structurile europene este fragmentată și multifățetată. Precum a observat și Katherine Verdery la începutul anilor '90, în România “Europa însemna, pentru susținătorii ei în societatea civilă, sursa formelor politice și economice pe care România trebuia să le adopte; pentru alții, ea însemna un pericol neoimperialist care amenința independența României. Altfel spus, ‘Europa’ a

reprezentat fie ajutor și salvare, fie dominație imperială”⁵. Această ambivalență – să fii simultan naționalist sau comunist și european – nu caracterizează doar România, dar în multe privințe România prezintă câteva trăsături unice la care mă voi referi în cele ce urmează.

Trei discursuri publice monopolizează discuția actuală despre integrarea României în structurile europene. Interesant este faptul că toate trei folosesc Transilvania atât pentru a-și cimentea argumentația cât și ca principală figură de stil a performanței lor politice. Ceea ce constituie partea tentantă a poveștii este faptul că orice discurs europeanizat este fie dublat de sau este produs ca o reacție la diferite forme de naționalism sau autohtonism. Este clar că naționalismul (cum era în multe aspecte și comunismul) este încă ideologia care satisface cel mai eficient nevoile sociale ale intelectualilor români la fel ca și pe cele ale unor părți considerabile din populație. În România este de la sine înțeles că sarcina fiecărui intelectual este să studieze, să consolideze și, așa cum se întâmplă întotdeauna, să inventeze identitatea și interesele grupului din care face parte.

Primul și cel mai tumultuos discurs sugerează că România este mai mult sau mai puțin auto-suficientă și că specificul ei național este îndestulător pentru definirea scopurilor politice și a realizărilor istorice. Bine reprezentată în Transilvania de primarul Clujului, Gheorghe Funar, și în București de Corneliu Vadim Tudor, liderul Partidului România Mare, această perspectivă național(ist)-comunistă se bucură de o susținere internă suficient de solidă, de unde și variațiile și reprezentările sale în opinia publică. În clasificarea Alinei Mungiu-Pippidi această categorie ar reprezenta ceea ce ea numește naționaliștii asimilaționiști din cadrul clasei politice românești.⁶ Dincolo de criticismul oficial, nu se poate nega totuși că sloganele și retorica populistă pe care naționaliștii români le utilizează - cea mai frecventă fiind aceea că “Transilvania

se află în pericolul de a fi ocupată de unguri” – reflectă un fenomen psihologic general pe care îl împărtășesc în mod spontan mulți dintre români. Din această perspectivă, se poate sugera că regimul comunist s-a dovedit plin de succes în denaturarea uniformă a spiritului românesc și în inocularea de diverse teme fundamentale.

Cel de-al doilea discurs presupune că România a trecut printr-o asumare traumatizantă a propriului trecut și că acum ea oferă suficiente garanții pentru a fi etichetată drept o țară democratică. Aceasta este o perspectivă susținută de actualul guvern, de președinte și de largi segmente de intelectuali români sau într-o altă terminologie de “naționaliștii etatiști și naționaliștii conservatori”.⁷ Aceștia susțin de asemenea că integrarea în structurile europene este un fenomen ireversibil. Cu toate acestea, când se ajunge la descentralizare și la regionalism, acest “grup” are o mentalitate la fel de naționalistă ca și primul.

În mod substanțial, actualele discuții pe marginea regionalismului ardelenesc presupun două perspective diferite și conflictuale. Prima militează pentru unitate națională împotriva formelor de oprimare ideologică străină, sugerând că românii nu pot fi decât un singur popor cu o singură administrație, adică “statul național unitar român”. Această expresie este ea însăși o alta fațetă a acelei filosofii legitime ce a fost dezvoltată începând cu secolul XIX, care descrie statul național ca fiind singurul posesor al suveranității. Din această perspectivă, statul român, ca alte proiecte similare, arată în mod elocvent cum a servit modelul iluminist teleologic la crearea unei unități false, a aceluiași subiect național. Interacționând cu naționalismele român și maghiar, acest model istoric a suprimat narațiunile identitare concurente, inclusiv critica viziunii centralizate a statului modern, deseori exprimată prin ștergerea și neutralizarea diferențelor regionale. Este ceea ce s-a întâmplat în România interbelică și în comunism.

Cel de-al doilea demers aspiră la crearea unei coeziuni locale, regionale, în ciuda metodelor centralizatoare pe care le folosește Bucureștiul. Acest lucru înseamnă că susținătorii regionalismului au convingerea că în Transilvania a supraviețuit o distinctivitate aparte și că aceasta poate fi exercitată eficient în vederea atingerii unor obiective/scopuri de o strategie simbolică. Deși inițiat în secolul XIX de către naționaliștii de factură romantică, procesul creării statului perfect a avut o evoluție atât de zburciună încât chiar și după aproape un secol în care românii din Transilvania au fost subiecții acestuia (asta ca să nu mai vorbim de maghiari sau germani), ei se consideră încă superiori celor din restul României. Astfel, în raza inventarului național care prezintă națiunea română ca fiind metafizic egală sau chiar superioară națiunilor mai favorizate istoric, în Transilvania s-a ivit o mentalitate subsidiară care sugerează tocmai o transgresare simbolică a *românității*.

În acest context a apărut cel de-al treilea tip de discurs, care ilustrează o transformare a identității naționale românești. Pretinzând că unele părți ale României, ca Transilvania și Banatul, se pot integra mai temeinic – datorită tradițiilor istorice, coabitării multietnice, toleranței religioase – în cadrele/schemele europene, această nouă tendință lărgeste spațiul pentru considerarea unor întrebări fundamentale în ceea ce privește spiritul românesc, și anume că există în România diferențe la nivelul aceluiași grup național sau, în alte cuvinte, că Europa îmbracă conotații diferite în Cluj față de București. Promovând ideea că aparțin Europei centrale, intelectualii din Transilvania și Banat se străduiesc (fără succes, în opinia mea) să construiască o diferență între spațiul lor politic, în care societatea civilă și pluralismul politic au anumite tradiții și restul României, asociat instinctiv cu Balcanii.

Este tentant să prezinti acest proiect intelectual ca un proces de manipulare a opiniei publice de către elemente “anti-românești și pro-maghiare”. Trebuie însă să nu uităm că astfel de exerciții simbolice nu reprezintă proiecte culturale noi în spațiul românesc.

Această ambiție de construire a diferenței a fost mai întâi încercată de maghiari în anii 20 și a fost descrisă pe larg ca *transilvănist*: o formă de superioritate culturală care sugerează existența unui “suflet transilvan” sau a unei “conștiințe transilvane”, diferite simultan de “sufletul maghiar” și de cel “român”. În prezent însă, așa cum se întâmplă cu multe din ideile unei epoci istorice, românii din Transilvania și-au asumat transilvănistul ca fiindu-le propriu.

Astfel s-a impus o redefinire a Transilvaniei, nu doar din pricina perseverenței adevizării ei, dar și datorită – după cum se afirmă – unei memorii culturale comune a spațiului guvernat odată de Austro-Ungaria. În contextul unei frustrări aparte, generată de marginalitate politică și incompatibilitate economică, intelectualii din Transilvania au creionat această regiune ca fiind o zonă distinctă, cu o identitate proprie, nici “estică” nici “vestică”, ci “central europeană”, simultan diferită și superioară celei aparținând restului României. Sub multe aspecte, această supraștație prezumtivă a penetrat profund opiniile locuitorilor Transilvaniei despre “ei” și “rest”, astfel încât această discrepanță nu numai că funcționează astăzi ca un clișeu alterist, dar este de asemenea perfectă pentru definirea confruntărilor identitare din România.

Evaluând interacțiunea acestor discursuri, nu este greu de observat că România este poziționată emblematic. Din perspectivă geografică și istorică ea se află mai degrabă în Balcani, dar discursiv este de preferință – după cum am arătat mai sus – ca ea să se situeze cel puțin la punctul de concurență dintre Europa Centrală și Balcani. În acest cadru a apărut o competiție mimetică pentru câștigarea unei poziții de dominație simbolică, competiție ce a favorizat elaborarea unui discurs subsidiar în România, un fel de orientalism intern.⁸

Orientalismul intern: Transilvania și România

Paradigma orientalismului intern a căpătat proeminență în retorica politică după 1989, pe măsură ce axele politicii est europene se concentrau

pe includerea în sau excluderea din “Europa” și organismele europene. Aceste procese de includere și, în particular, de excludere sunt esențiale pentru redefinirea oricărei atitudini politice estice post-comuniste. În multe aspecte, așa ziiși “central-europeni” și-au construit o nouă imagine proprie, definită prin opoziție cu cea a “est-europenilor”, deseori identificați cu balcanicii. Balcanismul, deși latent sub comunism, a caracterizat în mod explicit discursul politic și academic în anii '90, ca un corolar de evenimente tragice ce au acompaniat dizolvarea fostei Iugoslavii.

După cum am menționat, după 1989 au fost făcute noi eforturi de a reconfigura mitul etno-național al statului român. Aceste strădanii au fost (și încă mai sunt) dublate de inițiative ce țintesc la abandonarea imaginii unei României balcanice, cu care se asociază deprimanta imagine a sărăciei, violenței civice și copiii străzii. Această idee a penetrat adânc peisajul discursiv românesc, astfel că multe publicații găzduiesc acum regulat discuții pe marginea relației României cu Europa, mai degrabă decât pe marginea relației ei cu Balcanii sau cu Europa de Est, sugerând astfel un alt clișeu bine înrădăcinat care, asemenea celui care afirmă că Transilvania este cel dintâi bastion al României, spune că România poate fi privită ca ultimul bastion al civilizației europene ce stă în calea “barbarismului oriental”.

Astăzi, ambele reprezentări concurează pentru a căpăta dominația în cadrul retoricii publice din România. Astfel, transilvănenii nu s-ar considera niciodată ca fiind “balcanizați”, sugerând că o asemenea contaminare a avut loc doar în restul României, în vreme ce intelectualii din București, chiar dacă acceptă că trăsăturile balcanice fac parte din *Weltanschauung*-ul românesc, nu le vor integra complet niciodată sau nu vor accepta o diviziune dihotomică a culturii și politicii românești. Această nouă metodă de construire a discursurilor alteriste a inundat diverse forme de producție culturală precum și discursul public, care țintește la structurarea transformării societății românești. Ceea

ce menține de fapt regionalismul ardelenesc activ este o epistemologie dualistă, bazată pe polarități ineluctabile – Transilvania și Regatul, Europa Centrală și Europa de Est/Balcanii – a căror interacțiune dă naștere unei proliferări exponențiale a dezbaterilor și conflictelor.

Explicit sau diluat, discursul alterist există permanent în istoria României moderne. Totuși, după 1989, accelerarea sărăciei economice, simultan cu încercări de descentralizare administrativă au dat naștere unor principii de legitimitate conflictuale în ceea ce privește locul pe care Transilvania îl ocupă în România. Încă de la începutul erei moderne, fie că statele au încercat să născocoască o națiune omogenă din grupările culturale și regionale disparate de pe teritoriul lor, fie că grupurile etnice au căutat autonomie politică pentru a se profila ca actori independenți pe scena națiunii. Drept urmare, Transilvania a fost mereu un domeniu al puterii contestate și al mitologiilor naționale concurente, în care grupuri locale și naționale și-au negociat pe o baza orizontală și permanentă relațiile de subordonare și control.

Câteva concluzii

Am propus în acest eseu două lucruri: ca reprezentarea Transilvaniei de către români să fie mai riguroasă teoretic, mai ales când e vorba de articularea relațiilor dintre tradiția socială, politică și culturală a acestei idei și, în același timp, mai cuprinzătoare în folosirea termenului de Europa ca un dispozitiv explicativ pentru acțiunile politice lipsite de succes ale României. Sunt sigur că unii cititori sunt familiarizați cu o parte din argumentele mele. Nu e nimic nou, pentru înțelegerea unei construcții culturale sau politice, să scoți în evidență importanța istoriei receptării sale. Am încercat să argumentez, prin discutarea ultimelor motive discursive românești, că perspectiva mea este o critică adusă construirii unor diferențe superficiale. De aceea, în multe aspecte, cred că “separatismul” ardelean ignoră un element foarte important. În

optzeci de ani s-au format noi relații verticale de putere în Transilvania, relații ce își sorb vitalitatea din însăși existența Bucureștiului. Acesta este un lucru ce nu poate fi extra-simplificat prin afirmarea unei memorii culturale separate a unor sfere politice similare. În afara variațiilor inutile ale acestei pretinse superiorități auto-impuse, Transilvania este o parte mult prea importantă a României pentru a fi dispersată. Adică, Transilvania nu mai este (de mult) o piesă separată a unui puzzle național (cum pretind susținătorii separatismului), ci este rezultatul unui proces care a combinat punctele de referință ale statului național – mitul unei istorii comune, a unei țări unite și a destinului împărtășit de către toți românii – cu cele ale comunităților transilvane.

Pe de altă parte este adevărat că există în România o conștiință a diferenței care nu trebuie minimalizată. Însăși existența unei diferențe mai mult sau mai puțin simbolice rezumă o identitate variabilă a comunității în cadrul căreia această diferență există și, la fel ca în cazul identității individuale, reprezentarea acestei comunități ia ființă prin exigențele interacțiunilor sociale. Beneficiind de coabitarea diverselor grupuri etnice, transilvănenii au căpătat o conștiință a superiorității materiale, folosită frecvent drept argument puternic în actualele dezbateri pe tema identității românești. Din această perspectivă, există totuși granițe simbolice ce separă de exemplu comunitățile din Transilvania de cele din Moldova.

În orice caz, considerente asemenea celor analizate în acest eseu exprimă cu acuitate o bătălie simbolică ce nu se va sfârși niciodată. Atașamentele emoționale ale maghiarilor și românilor față de Transilvania ne ajută să înțelegem că nu “faptele” ci ceea ce oamenii percep ca fiind ”fapte” este esențial. Indiferent de intonațiile emoționale și naționale, Ungaria este deja membră NATO și peste doi ani va fi acceptată în Uniunea Europeană. Angajamentul politic al ungarilor de a-și adapta moștenirea comunistă, de a depăși traumele istorice a fost mai cuprinzător și de aceea mai ușor de implementat decât flamboianta și jalnica atitudine

naționalistă a politicianilor și intelectualilor români. Punctul important cu care românii trebuie să se pună de acord este acela că lumea este împărțită într-o serie de patrii recunoscute, toate *imaginate*. Pe lângă tradiția veșnicului dialog dintre Est și Vest, intelectualii români trebuie să înțeleagă că o reconstruire simbolică a Europei este mai presus de orice o operațiune de cartografiere discursivă. În locul unei coabitări fructuoase cu această idee, ei își exagerează în general importanța și avansează implicit ideea că Europa – cea mai frumoasă creație a iluminismului – s-ar putea să nu îi vrea.

NOTE

* O primă variantă a acestui articol a fost prezentată la seminarul internațional *Citizenship, Minority Rights and Ethnicity in Europe (Intercultural Dialogue and Learning about European Integration in International Politics)* organizat de Universitatea din Muenster și The Central European University în decembrie 2-6, 1999, sub titlul “Scales of Perception: Conflicting Discourses within Romania.”

¹ Alina Mungiu Pippidi, *Transilvania subiectivă* (București: Humanitas, 1999), p. 13.

² George W. White, “Transylvania: Hungarian, Romanian or Neither?” in: Guntrom H. Herb, David H. Kaplan (eds.) *Nested Identities, Nationalism, Territory and Scale* (New York, Oxford: Rowman & Littlefield Pub., 1997), p.268.

³ Gusztáv Molnár, “Problema transilvană”, în: Gabriel Andreescu, Gusztáv Molnár (eds.), *Problema transilvană* (Iași: Polirom 1999), p. 12-37.

⁴ Chiar și în anii 1920 ideea că există o diferență fundamentală între România și Transilvania s-a dovedit a fi lipsită de succes. Cel mai bun exemplu al acestui “regionalism transilvănean” este cartea lui Iancu Azapu, *Ardealul Ardelenilor?*, prefațată de Alexandru Vaida-Voevod (Viena: Imprimeria “Occidentul”, 1922). Cel mai clar răspuns la aceste idei a fost dat de Octavian Goga în articolul său “Regionalismul” publicat în *Țara Noastră* III, nr. 2 (22 octombrie, 1922): 41-44. Este destul de interesant că în actualele discuții intelectuale pe această temă nu se face nici o referire la dezbaterile subiectului în perioada interbelică, dezbateri ce a fost mult mai aproape de problemă decât urmașele ei de după 1990.

⁵ Katherine Verdery, “Civil Society or Nation? Europe in the Symbolism of Romania’s Postsocialist Politics”, în: Ronald Grigor Suny, Michael D. Kennedy, *Intellectuals and the Articulation of the Nation* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1999), p. 302.

⁶ “Conform acestei viziuni, ungerii sînt de fapt români, pentru că ‘toți suntem români’. Minoritatea maghiară organizată și conștientă de diferența ei este deci un factor de instabilitate perpetuu, neloaială congenital față de statul român, și căreia nu trebuie să i se permită să se organizeze pentru a nu amenința statul român.” Alina Mungiu-Pippidi (1999), p. 187.

⁷ De exemplu pentru naționaliștii etatiști “... statul este neapărat unitar conjugat (prefectul reunește puterea locală și cea centrală, suveranitatea este valoarea supremă, iar subsidiaritatea o formă de anarhie”. Ibid., p. 189. Naționaliștii conservatori, pe de altă parte “... supralicitează originalitatea și valoarea culturii românești pe plan european și cred că România poate deveni un fel de Franță - modelul lor favorit - în condiții mai propice”. Ibid., p. 190.

⁸ Folosit prima dată de Edward Said în *Orientalism* (New York: Pantheon, 1978) orientalismul se referă la acele modele de reprezentare culturală și socială care favorizează Europa “progresului”, “modernă” și “rațională” în fața presupuselor societăți “stagnante”, “înapoiate”, “tradiționale” și “mistice”.

MARIUS TURDA (n. 1973) este doctorand în istorie intelectuală la Universitatea Central Europeană din Budapesta. El este editorul cărții “The Garden and the Workshop. Disseminating Cultural History in East-Central Europe” (Budapest: The Central European University and Europa Institut, 1998). Traducere de Irina Ștefuriuc, studentă anul II FSPA

radio delta rfi 93.5 fm

**Ascultă
ce mică e lumea!**

2007 și-un sfert: Ora Europei

VALENTIN STAN

“– Te rogi pentru senatorii noștri, Dr. Hale?

– Nu, mă uit la senatorii noștri și mă rog pentru țară.”

Edward Everett Hale (1822-1909) *apud* Van Wyck Brooks,
New England Indian Summer, 1940, p. 418 n

Dinamismul noului ministru de externe al României, domnul Petre Roman, a fost apreciat ca un atu important în configurarea strategiei de apropiere de structurile europene și euro-atlantice așa cum a fost ea abordată de guvernul Isărescu. Foarte apreciat de o parte a presei, bun vorbitor de limbi străine, om politic abil și cu importante contacte în spațiul european, consolidate în perioada când s-a aflat în fruntea Senatului României, Petre Roman părea (și pare) cea mai potrivită alegere pentru șefia unei diplomații cu o agendă foarte complicată în anul 2000. Sarcina domniei sale este dificilă și, în măsura în care va menține portofoliul externelor, impune un sprijin politic considerabil din partea coaliției la putere în interesul general al României. Fără a ne ambiționa să exprimăm adevăruri irefutabile, cu valoare absolută, considerăm, însă, că ministrul de externe trebuie să țină cont de trei precepte esențiale pentru succesul misiunii sale.

Preceptul I: Atenție la coerența mesajului transmis în exterior!

Întrebat dacă este potrivit pentru funcția de ministru de externe, domnul Roman amintea, printre altele, într-un interviu acordat cotidianului *Adevărul*, din 12 ianuarie 2000 (nr. 2984): “Am fost raportor special al Adunării Parlamentare a NATO timp de 4 ani, când am elaborat șase rapoarte pe tema lărgirii NATO spre Est (...)”. Deși Adunarea Atlanticului de Nord (AAN – aceasta este denumirea exactă a instituției al cărei raportor

a fost Petre Roman) este un for parlamentar al NATO fără putere de decizie, ea are o pondere importantă în elaborarea analizelor cu privire la extinderea Alianței și conturarea poziției parlamentarilor din țările NATO, unde fiecare parlament național ratifică orice nouă aderare la Alianță. Prin poziția sa la AAN, Petre Roman a deținut cea mai importantă funcție de proiectare a interesului de integrare în NATO al României, prin posibilitatea de a redacta rapoarte către AAN, rapoarte cu o circulație excepțională în toate forurile de decizie ale lumii occidentale. Raportorul a prezentat adesea evaluările sale ca poziție oficială a României.

Să analizăm, bunăoară, doar una din concluziile avansate de domnul Roman în raportul său la AAN, din mai 1996. Deși recunoaște că *Studiul cu privire la lărgirea NATO*, elaborat de Alianță în 1995, a “validat” teoria lărgirii NATO în valuri (vezi Petre Roman, *The Spirit of Democracy and the Fabric of NATO – The New European Democracies and NATO Enlargement* –, Draft Special Report, Political Committee, Subcommittee on NATO Enlargement and the New Democracies, North Atlantic Assembly, May 1996, AN 101, PC/ED (96) 1, para. 23, p. 6.), Petre Roman se opune acestei teorii și, vorbind în numele României, **respinge “teoria admiterii în Alianță în valuri”** (*ibidem*, para. 29, p. 8.), pronunțându-se pentru o lărgire nediscriminatorie.

Respingerea teoriei lărgirii NATO în valuri ar fi putut fi înțeleasă, dacă același raportor nu s-ar fi pronunțat, în același raport, din mai 1996, chiar

pe aceeași pagină, pentru **intrarea României “în grupul privilegiat de țări care vor constitui primul val de lărgire a NATO”** (*ibidem*, para. 27, p. 8.), susținând astfel, în fapt, teoria valurilor!

Parlamentarii occidentali au putut afla, astfel, că **România se opune lărgirii NATO în valuri, dar vrea să facă parte din primul val de lărgire a NATO!** Asemenea mesaje contradictorii nu au ce căuta în exprimarea politică a unui lider cu responsabilități în politica externă a României.

Preceptul II: Atenție la mesajele adesea neexplicite ale Vestului, atunci când se proiectează obiectivele pro-occidentale ale României!

Am urmărit cu deosebit interes formulările domnului Roman în spațiul public după numirea sa ca ministru de externe, ele exprimând evoluția sa ca demnitar român, de la faza rapoartelor prezentate AAN la faza elaborării pozițiilor oficiale ale Ministerului Afacerilor Externe al României. Încă de la început, ministrul Roman s-a exprimat într-o gamă foarte largă de subiecte internaționale. În conferința sa de presă de la MAE, din 19 ianuarie 2000, s-a referit la “situații care preocupă comunitatea internațională și, desigur, securitatea în Europa”, menționând în această categorie, alături de Kosovo sau Nagorno-Karabach, și Muntenegru.

A fost rugat de jurnaliști să elaboreze pe tema Muntenegru ca “stat cu potențial conflictual” (solicitare din partea lui Octavian Gavriss – independent). Ministrul a explicat: “În legătură cu Muntenegru trebuie să menționez că eu nu am spus că acolo ar fi o zonă de potențial conflict. Am spus doar că se va discuta situația de acolo în cadrul Troicii OSCE. **Eu cred că în această fază este vorba mai degrabă de un exercițiu ce ține de diplomația preventivă decât de prevenirea conflictelor** (subl.n.)”. Frumos răspuns. Sigur nu ne interesează aici situația din Muntenegru. Ne

interesează doar că **diplomația preventivă este parte integrantă a prevenirii conflictelor**, cum rezultă, de altfel, din chiar denumirea sa. Așadar, logic vorbind, **diplomația preventivă** nu este altceva decât **prevenirea conflictelor**, de vreme ce a doua o include pe prima. Oare, să nu știe asta șeful unei diplomații care va coordona Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), începând cu anul viitor, unul din cele mai importante atribute ale sale fiind tocmai prevenirea conflictelor?

Dar cea mai spectaculoasă afirmație făcută de ministrul Roman a fost cea prin care a anunțat, în chiar discursul pronunțat în cadrul reuniunii ministeriale de deschidere a Conferinței Interguvernamentale pentru negocierile de aderare a României la Uniunea Europeană (Bruxelles, 15 februarie 2000), că România va fi pregătită pentru aderare la 1 ianuarie 2007! Au existat multe declarații publice în acest sens, cum a fost cea din 14 februarie 2000, când ministrul a precizat că există o strategie “în așa fel încât (...), la 1 ianuarie 2007, să fim cu negocierile încheiate, să fim în situația de a fi pe deplin membri ai UE, să fie ratificate aceste tratate” [vezi Declarația ministrului român de externe, Petre Roman, înaintea plecării spre Bruxelles, RADIO ROMÂNIA ACTUALITĂȚI, 14 februarie 2000, ora 16:00, în RADOR, *Transcrieri - interviuri, comentarii, dezbateri*, 15 februarie 2000, Anul III, Nr. 45 (756)].

Sigur, este dreptul oficialilor români să-și propună ținte de acest fel. Oficialii unguri, de pildă, o bună perioadă de timp au anunțat aderarea Ungariei la UE în 2002. Au urmat clarificările făcute de UE, prin care s-a arătat că extinderea nu se poate produce efectiv înaintea reformei instituționale a Uniunii, ceea ce urmează să se producă după încheierea Conferinței Interguvernamentale a UE din 2000 și să dureze până în 2003. Așadar, abia în ianuarie 2003 Uniunea Europeană va fi pregătită să primească noi membri. Și uite-așa, visul ungarilor cu privire la integrarea în 2002 s-a spulberat în zâmbetele sarcastice ale oficialilor

europeni.

Cam pe la începutul mandatului președintelui Chirac, Franța favoriza o extindere politică a UE cam prin anul 2000, cu trimitere directă la Polonia și Ungaria. Era epoca în care integrarea Europei Centrale în structurile europene și euro-atlantice se iniția sub semnul cursei dintre UE și NATO pentru influență în zonă, francezii dorind o extindere a UE înaintea NATO pentru a-și consolida propria poziție în raport cu poziția americană. Realitatea însă a fost de așa natură că Franța a devenit cea mai puternică susținătoare a reformei instituționale a UE înaintea lărgirii, impunând cu prilejul semnării Tratatului de la Amsterdam, în 1997, condiții ferme în acest sens și introducând în vocabularul tehnic al UE termenul de “prealabil instituțional”, adică reforma UE înaintea lărgirii UE.

Sigur, oficialii din țările UE sau ai Uniunii Europene nu sunt abilitați să comenteze negativ obiectivele pe care și le propun țările candidate în cursa pentru integrare, ba chiar pot confirma condescendent, conform protocolului diplomatic, în conferințe comune cu oficiali români, că data de 2007 pentru integrarea în UE este cât se poate de realistă. În definitiv, stabilirea ei este o prerogativă a statului român, care are dreptul suveran de a-și proiecta obiectivele cum crede de cuviință. Nu este treaba oficialilor europeni să conteste obiective stabilite pentru a fi atinse peste șapte ani de România, chiar dacă acele obiective vizează integrarea în UE.

Dar atunci când oficialii europeni discută problema extinderii la ei acasă, fără constrângerile impuse de protocolul diplomatic atunci când se află la aceeași masă cu oficiali dintr-o țară candidată, exprimarea lor este foarte diferită. Încă din decembrie 1999, la Consiliul Afaceri Generale al UE, când s-au discutat condițiile lansării de invitații pentru începerea negocierilor de aderare către șase noi candidați, printre care România, Hubert Vedrine, ministrul de externe francez, a precizat într-un interviu din 6 decembrie 1999: “Din fericire

ne îndepărtăm de o perioadă puțin verbală și demagogică și lucrăm ca aceste țări să se pregătească, etapă cu etapă, pentru integrare. Așa că singura dată pe care o vom fixa la Helsinki, 2002 sau 2003, va fi cea de la care Uniunea Europeană va fi gata să primească noi țări (...)” (vezi Conseil Affaires Generales, Entretien du Ministere des Affaires Etrangeres, M. Hubert Vedrine avec “RFI”, Bruxelles, 6 décembre 1999, în BULLETIN D’INFORMATION DU DECEMBRE 1999, 237/99, Ministere des Affaires Etrangeres). Ceea ce s-a și întâmplat, data fixată fiind ianuarie 2003, așa cum am arătat. Mai mult, întrebând de corespondentul lui “Deutsche Welle” în legătură cu proiecția României pentru a deveni membră UE în 2007 și în legătură cu obiectivele de integrare ale Poloniei și Ungariei vizând anul 2003, comisarul UE pentru extindere, Günter Verheugen a precizat: “Noi nu discutăm în mod deliberat despre aceste date la care ar putea fi realizată aderarea uneia sau alteia dintre țări. Este prea devreme să facem prognoze (...) Precizez din nou că este prea devreme deocamdată să stabilim pentru vreo țară o dată până la care vom termina tratativele de aderare. Nu putem stabili deocamdată cu nici una dintre țări un orar fix pentru negocieri” [vezi “Günter Verheugen, comisar pentru extinderea UE”, Deutsche Welle, 19 februarie, ora 22.00, în RADOR, *Transcrieri - interviuri, comentarii, dezbateri*, 20 februarie 2000, Anul III, Nr. 51 (761)].

Sigur, aceste poziții nu indică neapărat că anul 2007 este o dată prea optimistă pentru integrarea României în UE. Cu o planificare riguroasă și un ritm al reformei și preluării *acquis*-ului comunitar corespunzătoare, România și-ar putea atinge obiectivul. Numai că tocmai planificarea riguroasă ridică unele probleme. Astfel, Petre Roman a anunțat, în cadrul reuniunii ministeriale de deschidere a Conferinței Interguvernamentale pentru negocierile de aderare a României la Uniunea Europeană (Bruxelles, 15 februarie 2000), că România va începe negocierile de aderare la 6

capitole: știință și cercetare, educație și formare profesională, politici regionale și coordonarea instrumentelor financiare, întreprinderi mici și mijlocii, relațiile externe și politicile de concurență.

Or, în conferința de presă susținută de purtătorul de cuvânt al MAE din 9 martie 2000, opinia publică din România a fost informată că, pe 8 martie, Comisia Europeană a făcut cunoscut Comitetului Reprezentanților Permanenți ai statelor UE că propunerile sale pentru începerea negocierilor de aderare cu România vizează numai 5 capitole: “Cercetare, Educație, Relații Externe, Politică Externă și de Securitate Comună și Întreprinderi Mici și Mijlocii”. Practic, între 15 februarie 2000 și 9 martie 2000 sunt 22 de zile. Între anul 2000 și 2007 sunt 7 ani. Dacă o proiecție pe o perioadă de o lună într-un domeniu vital pentru reușita procesului de integrare cum este stabilirea capitolelor pentru negocierile de aderare, este greșită de MAE cu 16% (cam atât reprezintă 1 capitol raportat la 6 capitole), ne putem ușor da seama ce înseamnă asta raportat la 7 ani.

Preceptul III: Atenție la expertiza angajată în înțelegerea dinamicii internaționale, deoarece direcția politică pozitivă, sprijinită de competență deficitară, poate compromite grav România pe plan extern!

Întors de la Bruxelles, de la reuniunea la care ne-am referit deja, ministrul Roman a mai făcut o declarație stupefiantă, în cadrul conferinței de presă din 15 februarie 2000: “În primul rând, cred că misiunile NATO și ale UE sunt clar definite: NATO este organismul care asigură apărarea teritorială. Corpul militar al UE va fi de circa 60.000 de militari și este cel care intervine pentru prevenirea conflictelor, soluționarea acestora, deci situații de criză în spațiul european. Această definiție a misiunilor mi se pare foarte necesară”. Definierea respectivă, enunțată de domnul Roman, nu ținea cont de esența documentelor NATO și UE,

adoptate la *summit*-ul NATO de la Washington (NATO), din aprilie 1999, și Helsinki (UE), din decembrie 1999. Aceste documente indică foarte clar că NATO execută și ea operațiuni de “prevenire a conflictelor” sau de “gestiune a crizelor” cum se precizează în *Noul Concept Strategic* al Alianței adoptat la Washington.

De pildă, toată lumea știe că misiunea KFOR din Kosovo, care este o misiune de menținere a păcii, așadar de gestiune a unei crize, este condusă de NATO în conformitate cu rezoluțiile Consiliului de Securitate al ONU. Mai mult, documentele Uniunii Europene precizează foarte clar că UE se va implica în gestiunea crizelor numai când “NATO nu este implicată”, recunoscând rolul primordial al Alianței în gestiunea crizelor.

Deci, nu se poate spune că, în materie de prevenire a conflictelor, misiunile sunt împărțite între NATO și UE și una și cealaltă fiind în măsură să întreprindă misiuni de gestiune a crizelor în Europa. Confuzia domnului Roman nu este nouă. O fac și alții crezând că UE va prelua toate misiunile de gestiune a crizelor în Europa, inclusiv KFOR în Kosovo. Ambasadorul SUA la NATO, Alexander Vershbow preciza la Berlin, în 17 decembrie 1999 că există o confuzie în acest sens: “Eurocorpul (forțele europene la care se referea și Roman – n.n.), în ceea ce privește forțele implicate, **nu va prelua sarcina forțelor NATO în Kosovo**. Eurocorpul a fost oferit doar ca opțiune pentru comandamentul KFOR” [vezi “Next steps on European Security and Defence: A US View”, Remarks by Ambassador Alexander Vershbow, US Permanent Representative on the North Atlantic Council, at a conference on “The Development of the Common European Security and Defence Policy: The Integration Project of the Next Decade”, organized by the Institute for European Policy (Bonn and Berlin) and the Representation of the European Commission in the Federal Republic of Germany, Berlin, December 17, 1999, în *Washington File*, 23 December

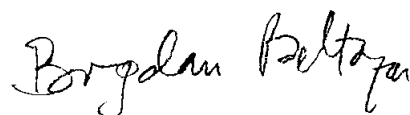
1999, Transcript: U.S. Ambassador to NATO Remarks on European Security (4,750)].

La scurtă vreme după declarația lui Vershbow, secretarul de stat în MAE român, Mihai Răzvan Ungureanu a acordat un interviu cotidianului *Curentul* din 21 decembrie 1999, în care arăta că Eurocorpul **“ar urma să preia, în scurt timp, atribuțiile KFOR, ale misiunilor NATO în Kosovo”**.

Iată că “mica” problemă de înțelegere a Identității Europene de Securitate și Apărare, în cazul oficialilor români, se adaugă disfuncțiilor în abordarea proceselor integraționiste la scară europeană. Este cu atât mai regretabil cu cât există specialiști foarte buni în MAE (ce-i drept, foarte puțini), capabili să informeze și să explice pentru conducerea ministerului toate noile evoluții în procesul de integrare europeană. Faptul că atât ministrul cât și adjuncții săi nu par a fi preocupați de înțelegerea adecvată a dezvoltărilor foarte dinamice ale arhitecturii politice europene indică foarte clar că obiectivul stabilit cu privire la integrarea României în UE, în anul 2007, ar putea deveni doar o mirifică proiecție a unui vis frumos cu foarte puține șanse de adevărire.

CINE NE CITEȘTE:

Citesc cu mare plăcere “Sfera Politicii” fiindcă de multe ori, prin analizele sale “eretice” și “iconoclaste” îmi contrazice multe idei primite necritic și-mi luminează cotloanele spirituale unde se strâng platitudinile auzite sau citite în grabă în alte părți.

Bogdan Baltazar

Președintele

**Băncii Române pentru Dezvoltare,
Groupe Société Générale**

VALENTIN STAN a absolvit Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din București. Este lector de relații internaționale și istorie contemporană universală la Facultatea de Istorie a Universității din București. Doctor în Istoria Relațiilor Internaționale. Membru în Consiliul Centrului pentru Studii Euro-Atlantice al Universității din București.

Teme antisemite în discursul public (I)

GEORGE VOICU

*Un antisemit pretindea că evreii provocaseră războiul. Cineva i-ar fi replicat: «Da, evreii și bicicliștii.» «De ce bicicliștii?» întreabă primul. «De ce evreii?» răspunde celălalt.
(Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*)*

Regăsirea libertății de expresie în România după 1989 a însemnat și redescoperirea unor teme îndelung prohibite în perioada comunistă. Discursurile publice post-comuniste au cunoscut schimbări tematice și stilistice capitale. Ele au căutat deîndată să compenseze deficitul de expresie de pînă atunci, atît sub aspectul conținutului cît și al formei. Pe scurt, ele au încercat să umple amplele goluri din perioada comunistă, renunțînd totodată la corsetul “limbii de lemn”.

În descendența unui regim totalitar caracterizat, între altele, de instituirea unor multiple și varii tabuuri sau, acolo unde acestea erau suspendate, de instituirea unei forme “canonice” de abordare, schimbările acestea sînt ușor comprehensibile. “Zonele interzise” discursului public, pe de o parte, și stilistica rituală (eminamente ideologică) a “zonelor permise” (ceea ce, la rigoare, înseamnă tot prohibire), pe de altă parte, dau o imagine – schematică, adevărat, dar nu și falsificatoare – a peisajului cultural românesc din perioada comunistă, în linii mari asemănător celui din celelalte țări ale blocului sovietic.

Dispariția cenzurii după 1989 și libertatea de expresie adiacentă au fost, fără doar și poate, benefice, chiar salutare pentru societatea românească. Circulația liberă a ideilor, pluralismul de opinie, multiplicarea canalelor publice de informare (o puzderie de periodice, de edituri, de posturi de radio și televiziune, internetul, cluburi de reflecție și de formare a opiniilor) au marcat din start perioada post-comunistă. Dar, deși procesul

acesta a fost – și este – necesar și salutar, el nu a fost lipsit – sociologic, nici n-ar fi avut cum – de ambivalențe. Într-o asemenea ecuație social-politică s-a plasat și reapariția intoleranței, în general, a antisemitismului, în special, în discursul public. Căci fenomenul ținea, într-un sens larg, de “logica” schimbărilor politice, fiind întrucîtva – în același sens larg – inevitabil. Inevitabilitatea pe care o afirmăm are în vedere, desigur, simptomul reprezentat de acest discurs, nicidecum amploarea lui.

I. RĂDĂCINI ISTORICE

Modelul cultural clasic – rădăcini pre-comuniste

Explicația unui asemenea fapt rezidă într-un set de credințe, idei, prejudecăți, valori cu tradiție, din care obsesia antisemită este indisociabilă. Avem în vedere, desigur, cultura română – să-i spunem așa – “înaltă”, care, încă de la începuturile ei moderne și pînă la apogeul interbelic, s-a caracterizat – în cazul multora din principalii ei exponenți – printr-o orientare puternic naționalistă, cu – în general – puternice accente xenofobe și antisemite, ceea ce nu putea să nu se reflecte la nivelul – a ceea ce am putea numi de data aceasta – al culturii “joase”¹. Eminescu, Hașdeu, Nicolae Iorga, Nae Ionescu, Mircea Eliade, Cioran – pentru a ne mărgini doar la aceste nume din panteonul culturii române – s-au înscris cu toții, în grade mai

mult sau mai puțin radicale, pe același coridor naționalist, conferind prestigiu și rezistență în timp unor idei politice patent radicale. “Pericolul evreiesc” clamat de o pleiadă de intelectuali români (unii dintre aceștia, nu însă toți, aureolați de prestigiu), “motivată” în general prin argumente demografice (minoritatea evreiască din România interbelică depășea 750.000 de persoane) și “raționalizată” economic și politic (acreditând ideea că evreii controlau hegemonic presa, economia, finanțele, puterea politică), devenise un laitmotiv al multor discursuri publice. Și cum intelectualitatea română și-a asumat deschis și un rol pedagogic național, reflexele politice ale unei asemenea ideologii erau de așteptat. Ele s-au manifestat plenar în perioada interbelică, când această “cultură otrăvită” s-a tradus – ajutată și de contextul ideologic și politic internațional – în mișcări politice de extremă dreaptă (culminând cu Mișcarea Legionară) și, mai apoi, în regimuri politice net antidemocratice (cu apogeul în regimul antonescian). Soluțiile politice imaginate pentru a rezolva “problema evreiască” (retragerea cetățeniei române și a drepturilor civile și politice, instituirea unui *numerus clausus* sau *numerus nullus*, “românizarea” instituțiilor și a economiei, expulzarea evreilor din România etc.), “operă” inițial emina-mamente intelectuală², deveniseră în cele din urmă o realitate politică.

Într-adevăr, regăsirea memoriei culturale, gest absolut firesc în descendența unui regim totalitar de durată, a devenit astfel un imperativ identitar copleșitor de îndată ce regimul comunist s-a prăbușit. Reconstrucția trecutului cultural nu putea să nu descopere și acest filon masiv al tradiției intelectuale și nu avea cum să nu cadă în capcanele ei. Discernământul nu avea cum să fie prezent, în toate cazurile, după o jumătate de secol în care examinarea critică autentică a ideilor fusese abolită. Recuperarea trecutului cultural se impunea deci ca o sarcină identitară vitală. Astfel stînd lucrurile, exigența evaluativă părea – în multe cazuri – un lux de nepermis, neavenit, ba chiar insultător. Perioada

comunistă se caracterizase prin apropierea tendențioasă, nu de puțin ori chiar falsificată a trecutului cultural, prin valorizarea selectivă și deseori mistificatoare a acestuia, prin impunerea unor imagini publice părtinitoare și adesea deformate ale oamenilor de cultură și ale ideilor lor, într-un cuvînt, prin manipularea ideologică a moștenirii culturale, încît operația de *restituire brută* părea a fi singura legitimă.

Dar mai era ceva, nu mai puțin important: *complexul cultural de inferioritate*, resimțit de mai toți intelectualii, în fața a ceea ce lor li se părea ca fiind *exceleța culturală* a României de dinaintea perioadei comuniste. Cultura normativă (“înalță”) pre-comunistă, adică jurnalistică, literatura, filosofia, sociologia, istoria, părea exemplară. Idei și personalități culturale și politice ocltate sau valorizate deformat o bună perioadă de timp erau îndeajuns de fascinante, de seducătoare, prin raportare la penuria intelectuală comunistă și imediat post-comunistă, pentru a fi însușite și tratate *ad litteram*, cu un respect care atingea adeseori pragul obedienței. Numele așezate în panteonul culturii române, de la Eminescu la Noica, erau imune la orice demers critic³; cine nu respecta acest comandament cultural era acuzat de erezie într-o manieră inchișitorială de cei ce-și redescopereau rădăcinile într-un trecut considerat în toate aspectele sale excelent, fără cusur, dar – se vede acum cu ochiul liber – în fapt mistificat tocmai prin această judecată de valoare.

Așa se explică, probabil, de ce mai multe edituri au început încă din 1990 reeditarea masivă a textelor “politice”, pînă în acel moment intru-vabile, ale generației ce l-a avut ca mentor pe Nae Ionescu (Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Noica, Mircea Vulcănescu, Petre Țuțea etc.). Operația de reeditare era, desigur, necesară, cu atît mai mult cu cît răspundea unei cereri sociale de proporții, numai că aceste texte au apărut atunci fără nici un aparat critic, fără prefețe sau studii introductive care să ofere cititorului o inițiere, fie și minimală, în contextul cultural al epocii, dacă nu o

examinare critică pertinentă a ideilor susținute în cuprinsul lor. Reeditatea aceasta brută a unor cărți datate, de orientare net antidemocratică a echivalat, în opinia intelectuală și publică, cu o cauționare necondiționată a unor viziuni aflate la antipodul a ceea ce România aceluia moment căuta sau, mai bine zis, tatona politic. Nu este deci de mirare de ce mediile intelectuale românești din acea primă etapă post-comunistă au fost atât de confuze, publicații de orientare democratică (22, *România liberă*, *Cuvântul* etc.) găzduind puncte de vedere encomiastice față de personalități care au cultivat idei aflate în flagrant dezacord cu programul ideologic al acestor periodice.

Un asemenea trecut cultural, apreciat – critic și social – ca deosebit de prestigios, nu avea cum să nu fie redescoperit și reînșușit de o cultură ce caută să-și regăsească obârșiile. Reconectarea părea legitimă apoi și din alte puncte de vedere. Împlinirea unora din aceste personalități în perioada postbelică, ajunse la notorietate internațională în democrații occidentale (Eliade, Cioran), părea în ochii multora a fi un argument irefutabil în favoarea legitimării lor integrale, inclusiv deci a metabolizării ideilor lor politice în noul context al României post-comuniste, cu atât mai mult cu cât personalitățile în cauză nu se distanțaseră în mod neechivoc de “păcatele tinereții”⁴, omițându-se sistematic amănuntul că reputația lor occidentală avea cu totul alte rațiuni.

Cît privește destinele culturale ale celor care n-au emigrat (Noica, Țuțea), acestea păreau de asemenea a avea în ele ceva exemplar. “Rezistența prin cultură”, retragerea în “marea” cultură (luînd uneori chiar forma fizică a reclusiunii voluntare, cum a fost cazul “școlii de la Păltiniș”), elitismul cultural ca soluție de existență la uniformizarea totalitară, apolitismul programat și – în general – consecvent, toate acestea păreau de asemenea, în contrast cu colaboraționismul intelectual endemic din perioada comunistă, a fi trăsăturile unui stil intelectual excepțional, ale unei moralități exemplare, ale unei conduite întru-totul

nobile, adică ale unor destine referențiale, meritînd respectul adînc al urmașilor⁵. Și cum nici aceste personalități nu și-au revăzut angajamentele ideologice extremiste din tinerețea lor, păstrînd o tăcere – în unele cazuri, totală – asupra acestora, concluzia nu putea fi decît aceea că nu aveau ce-și reproșa și că, prin urmare, sînt valorizabile prin întreaga lor operă.

Modelul comunist – rădăcini național-comuniste

Perioada comunistă a părut, cel puțin în prima ei parte, să pună sfîrșit acestei tradiții culturale. Chiar dacă, mai tîrziu, în faza național-comunistă, reziduuri ale acestei culturi au devenit tot mai vizibile în ideologia oficială, impresia generală era mai degrabă că acestea erau simptome relativ izolate, puseuri neconcludente, accidentale, insuficiente pentru a le putea integra într-un diagnostic unitar. Reaparitia însă după 1989 a discursurilor publice asumat naționaliste, marcate adesea de teme xenofobe și antisemite, a fost de natură să arate că “soluția comunistă” nu rezolvase absolut nimic. Dealtfel, nici n-ar fi avut cum, din moment ce n-au existat nici un fel de dezbateri, problema fiind doar clasată, din rațiuni strategice, nicidecum rezolvată. “Soluția comunistă” a fost doar o eludare, o amînare *sine die*, o eliminare de pe agenda dezbaterilor publice a acestei chestiuni ambarasante ideologic, pe considerentul că, dacă nu se discută despre ceva, acel ceva nici nu există. Ideologia comunistă concepea realitatea în termeni discursivi: ea exista numai *în măsura* în care apărea în discursul ideologic unic, și numai așa *cum* apărea în acesta. “Sterilizarea” discursului public prin impunerea unor tabuuri s-a dovedit însă o strategie (dacă a fost astfel concepută, pentru că există multiple motive de îndoială în această privință) perdantă. “Teoria congelării”, care s-a aplicat perioadei totalitare pentru a explica resuscitarea post-comunistă a unor teme ce păruseră pînă atunci moarte (“înghețate”), dă și ea o expresie capacității “ontogenetice” a

discursului comunist. Ea pare în linii mari verificabilă, deși nu fără amendamente (cel puțin pentru cazul României, unde – cum se va vedea mai departe – demonii naționalismului radical fuseseră reanimați, selectiv, încă din anii '60; dar corecția e valabilă nu numai pentru România). E cumva o evidență că regimurile comuniste au funcționat și ca un “congelator” al multor probleme, al acelor ideologic ambarasante, între acestea figurând, desigur, și problemele naționale. Acestea, s-ar zice, au fost puse la “conservat” așa cum erau ele definite în anii '30 și la începutul anilor '40, regimurile comuniste neștiind sau neputând să facă ceva pentru rezolvarea lor; “înghețarea” nu a însemnat însă decît amînare, căci dezghețul post-comunist a antrenat fatalmente și trezirea demonilor adormiți zeci de ani.

Intuitiva “teorie a congelatorului” abia spune însă ceva despre “memoria” unei societăți, despre mecanismele politice ale recesivității culturale. Atît cît spune este totuși lămuritor pentru recurența post-comunistă a ideilor radicale. Amploarea acestora a fost, însă, cîteodată, pur și simplu explozivă, amînarea însemnînd acumulare sporită de tensiuni. Ultra-naționalismele care s-au dezvoltat nu numai în discursul public, ci, uneori, și în acțiunea politică, în unele zone din estul european, au părut să țină de un “blestem al istoriei”, de o fatalitate tragică. Asemenea cutremurelor de pămînt, ele par animate de rațiuni tectonice, localizabile în straturile adînci ale istoriei. Dar, desigur, geneza acestora nu se reduce la atît.

Rațiuni ideologice și strategice au făcut, așa cum am arătat mai înainte, ca într-o prima fază a regimului comunist antisemitismul să nu-și poată găsi loc în discursul public. Această lipsă de expresie în plan public nu a echivalat însă cu inexistența oricărui puseu naționalist și xenofob în cadrul practicilor comuniste. Este suficient să ne amintim că încă din 1952 Gheorghe Gheorghiu-Dej a recurs la eliminarea unor vechi aparateci de origine evreiască (Ana Pauker, Vasile Luca) din structurile

de comandă ale Partidului Muncitoresc Român, pentru a avea un indiciu al tentației comuniștilor români în direcția naționalismului și xenofobiei. În plus, faptul acesta era congruent cu ceea ce se întîmpla atunci pe alte meridiane comuniste, semn că lucrurile erau într-un fel concertate⁶. Deși acest eveniment a rămas pentru mult timp izolat, fără continuitate, el fiind generat – după toate indiciile – mai mult de lupta pentru putere care se dădea la vîrfurile partidului între “grupul autohton” (condus de Gheorghiu-Dej) și “grupul moscovit” (condus de Ana Pauker), luptă cîștigată de “grupul autohton”, nu însă fără concursul – desigur, decisiv – al lui Stalin, faptul nu e lipsit totuși, privit retrospectiv, de un sens naționalist. Astăzi este evident că simptomul avea o semnificație mai largă, constituind începutul unei patologii mai complexe, dar care, pentru a se dezvolta, necesita o perioadă de incubație mai lungă. Această interpretare se bazează pe ceea ce avea să se întîmple mai tîrziu. Căci nu întreaga perioadă comunistă a fost complet prohibitivă cu discursul naționalist, inclusiv cu ipostaza sa antisemită. Acesta și-a găsit cu timpul, după îndelungi tatonări, un cod de exprimare *sui generis*. Între ideologia comunistă și ideologia naționalistă, *recte* antisemită, s-au creat cu timpul zone de convergență destul de extinse, interferențe tematice, suprafețe mari de consens.

Tatonările comuniștilor români în direcția unui suport național datează mai explicit, pare-se, din 1956, geneza lor fiind legată de evenimentele politice din Ungaria vecină. Revoluția maghiară adresa un limpede mesaj de alarmă tuturor celor ce guvernau nesocotind pe guvernați. Dar aceste tatonări nu au fost nici de data aceasta concludente, fiind dublate de reculuri teribile, explicabile prin dependența totală față de Moscova. Vechile aprehensiuni și reflexe nu puteau fi depășite ușor. Încercările acestea au fost reluate ceva mai tîrziu, după retragerea trupelor sovietice din România și în contextul presiunilor de destalinizare exercitate de Kremlin asupra comuniștilor români. Aceștia au răspuns într-o manieră deviată acestor presiuni,

chestiunea destalinizării fiind abil ocolită și amînată *sine die*. Comuniștii români au speculat dificultățile cu care se confrunta Hrușciiov, găsind astfel răgaz pentru a-și elabora soluția proprie. Bucureștiul, pentru a-și crea un minim spațiu de manevră în contextul sufocant al blocului sovietic, și-a redefinit apoi relațiile cu Belgradul și Beijingul, ceea ce nu putea fi decît de ajutor pentru noua ideologie național-comunistă care se profila. Așa se face că guvernării români au răspuns în cele din urmă la somația destalinizării prin altceva: prin căutarea unei legitimități de tip naționalist. În 1964 această dimensiune a politicii Bucureștiului era în linii mari definită, sacrosancte devenind “principiul neamestecului în treburile interne ale altui partid” și cel al “specificului național în construirea socialismului”. Din acel an, România comunistă a început să se diferențieze în contextul blocului sovietic, Nicolae Ceaușescu – devenit liderul partidului în 1965 – nefăcînd altceva decît să ducă mai departe ceea ce Dej începuse spre sfîrșitul perioadei sale.

Dincolo de ambivalența acestei diferențieri, este de remarcat că, din punctul de vedere al guvernanților români, această manevră politică se dovedea extrem de ingenioasă, ea aducîndu-le imediat, dar numai pe termen scurt, un triplu profit. Mai întîi, ea ocolea destalinizarea “elitei” comuniste, perpetuînd astfel aceiași lideri. În al doilea rînd, ea era aducătoare de un anumit prestigiu internațional, prin ieșirea României din anonimatul blocului sovietic, și chiar de sensibile avantaje de ordin economic, prin reorientarea comerțului exterior și a colaborării economice internaționale (cu efecte benefice în interior). În sfîrșit, această schimbare politică se dovedea a fi benefică pentru guvernanți și în interior, aducîndu-le o oarecare legitimitate, un oarecare sprijin național. Anul 1968, cu protestul energetic al comuniștilor români față de invadarea Cehoslovaciei de către trupe ale Tratatului de la Varșovia, a fost probabil momentul de vîrf al acestei legitimități de tip național⁷ (în simbioză *sui generis* cu îndătinata legitimitate ideologică). Stă mărturie în acest sens o întregă cohortă de intelectuali care

s-au înscris voluntar în partid, unii din aceștia – ca Paul Goma, binecunoscutul disident de mai tîrziu – avînd chiar stagii importante în închisorile comuniste. Nu mult după aceea a devenit însă tot mai evident că apelurile naționale ale comuniștilor români erau deopotrivă un *trompe l’oeil*, o stratagemă menită mai mult să conserve puterea decît să o transforme. Semne că la mijloc era mai mult o “tactică” decît o politică s-au putut vedea imediat (bunăoară, amnezia mediilor de informare față de invazia Cehoslovaciei s-a instalat în cîteva zile, aspect discordant în raport cu modul prompt și masiv în care ele reacționaseră la eveniment⁸).

Într-o asemenea ecuație “tactică” își face loc treptat ideologia național-comunistă. “În România lui Ceaușescu – observă Katherine Verdery – existau două seturi de idiomuri pe care centrul tindea să le găsească legitime: inițial era doar limbajul marxism-leninismului, pe care regimul se sprijinea în mod evident, la care s-a adăugat apoi limbajul valorilor naționale, care a coexistat cu el și l-a înlocuit din ce în ce mai mult.”⁹ Dacă discursul naționalist “pozitiv” s-a cristalizat destul de rapid, fiind recognoscibil ca atare (în general în varianta triumfalistă, exaltînd calitățile națiunii), discursul naționalist “negativ” s-a instaurat cu mai mare greutate, chinuit, codificarea sa fiind mai complexă. Altfel spus, ingredientele xenofobe și antisemite din discursul național-comunist nu erau întotdeauna ușor depistabile. Acest discurs în general mai mult învăluia decît dezvăluia, căci el propunea o soluție teoretică destul de contradictorie, de ambarasantă ideologic. Raportat la constrîngerile internaționaliste și uniformizatoare inițiale, acest discurs, chiar distorsionat, părea curajos, ceea ce antrena un sentiment de satisfacție în ordine ideologică. Raportat însă la exigențele naționaliste ale autorilor, el nu putea fi pe de-a întregul mulțumitor.

În această tensiune ar trebui, probabil, căutată geneza *protocronismului românesc*¹⁰, o doctrină apărută spre mijlocul anilor ’70 menită să altoiască naționalismul triumfalist pe trunchiul

originar (stalinist) al comunismului. Preocupat exclusiv să găsească întîietăți culturale și științifice românești, discursul protocronist – găzduit în publicații precum *Luceafărul* și *Săptămîna*, dar și în *Scînteia*, ziarul partidului comunist – apărea în prim plan ca un inventar al unor nesfîrșite priorități naționale, redactat însă nu într-un stil contabil, ci într-unul encomiastic. Autori obscuri, contribuții culturale și științifice românești de valoare incertă, adesea ale unora cu un terifiant palmares de intoleranță (cum a fost cazul lui Nicolae Paulescu, om de știință în domeniul medicinei, considerat “descoperitorul insulinei”, dar și un antisemit notoriu, acest ultim aspect fiind trecut sub tăcere, dar jucînd, probabil, rolul decisiv în valorizarea protocronistă), făceau adesea conținutul acestor discursuri. Discuțiile în jurul “protocronismului românesc”, extrem de abundente în anii ’80, au prilejuit deci tot atîtea ocazii pentru discursuri patent naționaliste. Dezbaterile se voiau “culturale”, dar derapajele naționalist-extreme le purtau într-o cu totul altă direcție; “cultura” era doar cuvîntul-cod sau “parola” de recunoaștere, altminteri, ea nu era decît un paravan pentru a putea preîntîmpina eventualele acuzații care ar fi țintit la natura politică a acestor texte.

Regimul național-comunist își găsea astfel în protocronism un aliat ideologic potrivit, o sursă de argumente și un model de “raționalizare”. Chiar dacă, etiologic, protocronismul a fost un derivat sau un produs al ideologiei național-comuniste, cu timpul lucrurile au părut mai degrabă să se inverseze. În ultima parte a anilor ’80 protocronismul devenise, dacă se poate spune așa, doctrina, în vreme ce național-comunismul devenise ideologia.

Constrîngerile formale la care era supus discursul naționalist nu erau însă întotdeauna confortabile pentru autorii lor, de aceea tentația de a le sfida era cînd și cînd irepresibilă. Editorialul antisemit din revista *Săptămîna* de la începutul anilor ’80 intitulat “Idealuri”, nesemnat, dar scris după toate probabilitățile de Corneliu Vadim Tudor,

este o probă elocventă în acest sens:

*“Aceasta este linia românească și nu vom abjura niciodată de la ea. Firește, nu sîntem datori a da socoteală nimănui de ceea ce facem; sîntem liberi, majoritari și stăpîni în țara noastră, opțiunea istorică spre comunismul de tip românesc a fost făcută și însușită de milioane de fii loiali ai acestei țări. Și totuși, acelora care ne mai acuză din te miri ce, le vom spune că dacă a-ți iubi patria mai presus decît orice înseamnă naționalism, atunci sîntem naționaliști. [...] Noi, oamenii de cultură din România, iubim **partidul comunist** nu numai pentru noua viziune și spiritul proaspăt pe care le-a întronat în evoluția de ansamblu a societății românești [...], ci și, în egală măsură datorită curajului său cu adevărat revoluționar de a fi înțeles că o națiune nu se poate edifica decît pe oamenii locurilor, care s-au născut aici de sute și mii de ani și care nu părăsesc frontul muncii cînd dau de greu. Partidul știe toate acestea, și multe altele, fapt care reprezintă temelia politicii sale de cadre. El știe, bunăoară, că onorurile cele mai înalte trebuie să le primească cei ce săvîrșesc fapte patrioticești, după cum spunea cronicarul, nu vizitatorii avizi de cîștig, dascăli de tarantelă democratică, înveșmîntați în tartanul lor rău mirositor, irozilor străini intereselor acestei nații, cei care zornăie din pintenii trufiei și-i amețesc pe unii cu patriotismul lor gheșefar. Noi n-avem nevoie de leneviți profeți, de iude care nu au dimensiunea jertfei românești în sîngele lor ușor de cumpărat.”*¹¹

Joncțiunea dintre naționalism, în varianta sa “negativ” radicală (xenofobă, antisemită), și comunism (desigur, cu nuanțele sale bizantine, dar păstrînd nucleul dur stalinist) este evidentă. Acest text nu făcea dealtfel decît să extindă tema exaltării naționale în direcția ei “firească”: xenofobia deschisă și, într-o expresie mai criptică, dar perfect

inteligibilă, antisemitismul. Textul relua un întreg dicționar legionar (“irozi străini”, “profeți leneviți”, “iude”, “jertfă”, “sînge” ș.a.) pentru a reactualiza “pericolul evreiesc” (chiar dacă această ultimă sintagmă era ocolită), dicționar împletit cu vocabule de sorginte comunistă alese cu grijă pentru a servi edificiul totalitar. Comunismul românesc devenea astfel fascism. Deși fenomenul avea o particularitate românească destul de pregnantă, el intra totodată în “logica” comunismului real. Așa se explică de ce el s-a putut înlîni, în alte forme, dar cu același conținut, și în alte țări, unde funcționau regimuri comuniste mult mai ortodoxe, ca, de pildă, în Bulgaria. Michael Shafir, analizînd aceste derapaje fasciste din România și Bulgaria, propunea conceptul – numai aparent oximoronic – de “comunism xenofob”¹².

“Pericolul evreiesc” pe care acest text îl clama, într-o formă aparent sibilinică, dar în fapt enunțat fără echivoc, era deja incomprehensibil. Realitatea demografică din România cunoscuse deja schimbări colosale, cel puțin în privința reducerii comunității evreiești, proces care a început încă în anii ’50 și a continuat accelerat în ultima decadă a regimului comunist. Guvernanții comuniști români puseseră demult în aplicare o veritabilă purificare etnică prin încurajarea emigrării în masă a evreilor (dar și a germanilor). Ceea ce doriseră ardent, zgomotos, violent antisemiții dinainte de război au reușit guvernanții comuniști, într-o manieră “diplomatică”, tăcută, secretă, dar extrem de decisă și, pe deasupra, “pragmatică”, soldată și cu un important câștig valutar. Căci emigrarea evreilor din România s-a făcut sub forma “exportului de evrei”, guvernanții de la București vînzînd literalmente pe cei ce voiau să părăsească o țară în care *numerus valachicus* devenise un criteriu esențial (nu însă singurul) al “politicii de cadre”. În felul acesta, minoritatea evreiască din România număra, la sfîrșitul perioadei comuniste, 8.955 persoane, conform datelor oficiale¹³; și chiar dacă cifra populației evreiești este mai mare, ajungînd, potrivit celor mai optimiste estimări la 20-25.000,

drama rămîne în linii mari aceeași. Raportînd numărul evreilor de astăzi la numărul evreilor de ieri (la cei aproximativ 400.000 de evrei care supraviețuiseră celui de-al doilea război mondial sau la cei 767.000 de evrei din perioada interbelică), cifra de astăzi comunică oricui o dramă de proporții înspăimîntătoare. Visul celor care clamau în perioada interbelică “pericolul evreiesc” și imperativul “deparazitării” s-a împlinit prin Holocaust și, mai apoi, prin emigrare. Într-o asemenea situație, “argumentele” și “silogismele” clasice ale antisemitismului se văd completamente prăbușite, lipsite de orice viabilitate.

Că antisemitismul nu se bazează pe argumente, ci pe inventarea de “argumente” este probat din plin tocmai de această realitate demografică din România. “Antisemitismul fără evrei”, pentru a folosi sintagma aceasta care a făcut carieră din 1990 înapoi, mărturisește limpede că evreofobia ține eminent de o patologie culturală sau, altfel spus, de o mitologie politică, poate chiar de o contra-cultură politică. Evreul avut în vedere de antisemiți este, cum remarcă un reputat cercetător, un “evreu mitic”¹⁴, sau, altfel spus, un “evreu imaginar”, un “evreu fictiv”, construit ideologic pentru a deveni însăși “ imaginea dușmanului”. “Antisemitismul fără evrei” este cea mai bună dovadă că discursurile politice radicale se substituie totalitar realității. Și dacă lucrurile stau așa, atunci nu există nici un motiv pentru a crede că înainte de război lucrurile stăteau altfel: și atunci a funcționat aceeași substituție (a evreilor reali, diverși și ireductibili cu un prototip, cu un evreu-robot multiplicat). Discursul comunist, la rîndul lui, a pretins aceeași valoare “ontologică”. Din acest punct de vedere, discursurile publice radicale – chiar și atunci cînd, substanțial, sînt adverse – seamănă simțitor între ele: toate folosesc aceeași metodă prin care pretind că epuizează realitatea.

Discursul antisemit ține, deci, fundamental, de ficțiune, ca toate discursurile radicale. A proiecta pe realitate o imagine și, apoi, a lua această imagine drept realitate este, desigur, o capcană

intelectuală perversă, în care pot cădea chiar și cei de bună credință. În definitiv, nimeni nu este scutit de eroare. Dar conștiința erorii e crucială în aceste cazuri. Ea oferă șansa salvagădării, câtă vreme subiectul în cauză admite relativitatea demersului său. Ce se întâmplă însă atunci când o asemenea conștiință nu există? Se va vedea, sper, în cele ce urmează.

(va urma)

NOTE

¹ Teoria “inconștientului colectiv”, îmbrățișată de unii intelectuali pentru a explica antisemitismul, și, mai ales, persistența lui în timp, nu mi se pare sustenabilă. Diferitul nu provoacă neapărat ostilitate, nici măcar în culturile foarte arhaic-omogene, după cum dovedește experiența antropologilor. Mai aptă pentru a explica difuzarea și persistența antisemitismului este teoria “învățării sociale”: în lipsa “învățătorilor”, antisemitismul - este de presupus - n-ar putea exista (în forma “raționalizată”, ideologică pe care o cunoaștem).

² Istrate Micescu, Al. Vaida Voievod, Nicolae Iorga, Mihail Manoilescu etc. militaseră pentru “deparazitarea” țării de evrei prin asemenea metode. Au fost însă alții - precum A.C. Cuza, I. Sân-Georgiu, I. Nisipeanu ș.a. - care preconizau - protocronic, s-ar putea spune - “soluția finală”. Martiriul evreilor români din perioada celui de-al doilea război mondial fusese așadar pregătit intelectual. Cartea lui Leon Volovici *Ideologia naționalistă și “problema evreiască” în România anilor '30* (versiunea românească apărută mai întâi în revista *Dialog*, nr. 147/151, 1993, apoi la Editura Humanitas, 1995) probează din plin rolul jucat de mulți intelectuali în acreditarea unor asemenea “soluții” politice.

³ Nu întâmplător, desigur, primele examinări critice ale corifeilor culturii române din perioada interbelică au venit din partea unor autori din afara României, singurii care puteau lua atunci necesara distanță care să asigure discernământul critic (Norman Manea, Leon Volovici, Virgil Nemoianu, Michael Shafir, Matei Călinescu etc.). Și nu întâmplător, desigur, actul lor a fost primit în acea primă etapă de după 1990 cu rezervă, suspiciune, chiar cu ostilitate, nu numai de mediile ultra-naționaliste, dar și de cercuri intelectuale reputeate altminteri pentru angajamentul lor democratic. A fost cazul, de pildă, al articolului lui Norman Manea, “Felix culpa”, publicat inițial în *The New Republic* (5 august 1991) și apoi de 22 (nr. 6-8, 1992), care a provocat un frison puternic în multe medii culturale românești. Lor li s-au adăugat câțiva autori din România, cum ar fi Adrian Marino, Petru Creția, Alexandru

George, Z. Ornea, Jordan Chimet ș.a., ale căror intervenții publicistice au contribuit sensibil la depășirea crispării intelectuale de la începutul anilor '90. Ulterior, receptivitatea critică a unor cercuri intelectuale românești pare să se maturizeze. Publicații precum *22, Sfera Politicii, Polis, Dilema, Contrapunct, Apostrof* ș.a. sau edituri (Polirom, Nemira, Humanitas ș.a.) au avut - și au încă - un rol extrem de important în crearea climatului intelectual necesar acestor dezbateri.

⁴ E cazul lui Mircea Eliade, care a păstrat, în general, o tăcere simptomatică asupra angajamentului său de extremă dreaptă din tinerețe. În memoriile sale sau în dialoguri, Eliade a ocultat acest episod biografic, mărginindu-se doar la unele vagi sugestii (*felix culpa*) și avînd de fiecare dată grijă să le insereze într-o paradigmă legitimatoare. Cît îl privește pe Cioran, detașările sale față de rătăcirile tinereții au cunoscut cîteva accente revelatoare, chiar dacă succinte și - mai ales, din perspectiva experienței sale concrete - lacunare (textul *Mon pays*, editat *post mortem*, este edificator). Declarațiile puternic filosemite ale amîndurora de la maturitate nu pot să nu fie puse în relație cu angajamentul lor legionar, rămas nemărturisit complet, din tinerețe, ele pîrînd să fie ceea ce psihologii numesc mecanisme (supra)compensatorii.

⁵ Este vorba aici de o imagine publică, nu de imaginea reală. Crearea acestei imagini în conștiința publică a fost opera discipolilor mentorului “școlii de la Păltiniș”, în principal Gabriel Liiceanu și Andrei Pleșu. Gabriel Liiceanu a publicat la începutul anilor '80 o carte excepțională prin caracterul ei inițiativ, *Jurnalul de la Păltiniș* (București, Cartea Românească, 1983), extrem de bine primită de critică și de cititori, în care Constantin Noica este un personaj absolut fascinant. Acesteia i-a urmat, tot sub îngrijirea lui G. Liiceanu, o altă carte, nu mai puțin incitantă, *Epistolar* (București, Cartea Românească, 1987), conținînd scrisori ale celor care cunoșteau experiența de la Păltiniș. Acestea au creionat în linii mari portretul public al lui C. Noica, un portret în care mitificarea - în general prin omisiune - nu este absentă, după cum a demonstrat Adrian Marino în *Politica și cultură* (Iași, Polirom, 1996).

⁶ Procesul vizînd “complotul doctorilor”, pe care Stalin îl instrumentase la începutul anului 1953, este o probă în acest sens, ca și acuzarea de spionaj și sabotaj a lui Rudolf Slansky și a celor 11 comuniști cehoslovaci de origine evreiască în 1951-1952 (acuzare redactată, pare-se, chiar de Stalin).

⁷ Este, firește, greu de cuantificat și chiar de apreciat nivelul acestui sprijin în societatea românească a timpului. Ideea că el a fost masiv este destul de frecventă. Orice apreciere a acestuia nu poate fi însă decît impresionistă. Dar acest aspect are, la rigoare, mai puțină importanță. Important este că partidul comunist descoperea pentru prima dată în istoria sa că poate exista un sprijin social pentru o politică. Față de conștiința lui de uzurpator, acest fapt trebuie să fi fost uimitor, dar și inspirator pentru ceea ce avea să urmeze.

⁸ O explicație la îndemână a acestei “amnezii” ar fi că o politică națională nu putea fi dusă - în contextul blocului sovietic, al “doctrinei Brejnev” – decât între anumite limite, limite pe care Bucureștii le depășise sensibil în ultima decadă a lunii august a lui 1968. Acest mesaj a fost de altfel destul de bine sugerat populației atunci și, grație succesului, avea să fie folosit de aici înainte pe toată durata regimului comunist.

⁹ Katherine Verdery, *National Ideology under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceausescu's Romania* (The Regents of California Press, 1991). Versiunea română: *Compromis și rezistență. Cultura română sub Ceaușescu* (București, Ed. Humanitas, 1994), p. 120.

¹⁰ Conceptul de protocronism a fost lansat de Edgar Papu în 1974, într-un studiu (“Protocronismul românesc”) publicat în *Secolul XX*, și amănunțit în cartea sa *Din clasicii noștri* (București, Editura Eminescu, 1977), într-o manieră care nu-i anunța istoria politică. Ulterior, nu fără o anumită convență din partea autorului, conceptul a fost confiscat și utilizat abuziv și deformant de publicațiile culturale național-comuniste, în special de *Luceafărul* și *Săptămîna*. Între doctrinarii protocroniști, se remarcă Ilie Bădescu, a cărui carte, *Sincronism european și cultură critică românească* (București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1984), marchează inflexiunea “negativă” a protocronismului: teoria eminesciană a “păturilor superpuse”, cu viziunea sa xenofobă, devine – în aprecierea lui Ilie Bădescu – legitimă sociologic (“xenocrația” din epoca lui Eminescu ar fi fost o realitate, ea explicînd subdezvoltarea societății românești).

¹¹ * * * “Idealuri”, *Săptămîna*, nr. 509, 5 septembrie 1980.

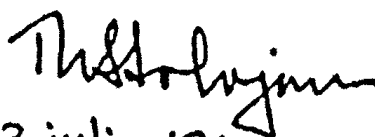
¹² Michael Shafir, “Xenophobic Communism. The Case of Bulgaria and Romania”, *RFE/RL Report*, 112, June 27, 1989.

¹³ A se vedea *Recensămîntul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992*, vol. *Structura etnică și confesională a populației* (Comisia Națională pentru Statistică, 1995), p. 2. Dacă se adaugă faptul că 64,5% din persoanele care compun minoritatea evreiască sînt în vîrstă de peste 60 ani (idem, p.XXV), proporțiile dramei sînt și mai grăitoare.

¹⁴ Leon Volovici, *Antisemitism in Post-Communist Eastern Europe: A Marginal or Central Issue?* (The Vidal Sassoon International Center for the Study of Antisemitism, ACTA, No 5, 1994), p. 5.

CINE NE CITEȘTE:

Apreciez “Sfera Politicii” ca o revistă de avangardă a societății românești. Doresc să felicit editorii și redactorii acestei reviste pentru că au reușit, în toți acești ani, să păstreze o abordare serioasă a unor subiecte multiple ancorate în realitatea tranziției sau în trecutul încă nedeslușit pe deplin. Mult succes și viață lungă revistei “Sfera Politicii”!

23 iulie 1999

Theodor Stolojan
Economist, fost Prim Ministru al
României

GEORGE VOICU - Doctor în Filosofie, conferențiar universitar și Decan al Facultății de Științe Politice și Administrative a Universității București. Este autorul volumului *Pluripartidismul. O teorie a democrației*.

Europa Uitării și Fantomele Viitorului

MIHAI CHIOVEANU

La scurt timp după publicarea volumului *Un Babel Fericit* al cărui ‘oaspete’ a fost Michael Heim (profesor la UCLA, șeful catedrei de slavistică, o notorietate în domeniul literaturilor Europei Centrale și de Est), seria *Seminar*, inițiată de curând de prestigioasa Fundație *A Treia Europă* din Timișoara, prilejuiește publicului larg din România întâlnirea cu ceea ce, fără cea mai mică ezitare, putem numi un clasic în viață. În lunga serie de politologi, istorici ai ideilor, filosofi – am reținut în fugă pe Jacques Le Rider, Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieș, Michael Polak și lista ar putea continua cu nume la fel de sonore –, invitați de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu la un ‘dialog’ pe marginea unei teme (Europa Centrală) considerate tabu în România înainte de 1989, și care în unele medii academice și politice de la noi trezește încă suspiciuni, întâlnirea cu acest din urmă oaspete se constituie într-o provocare continuă. O întâlnire nu tocmai stenică dacă luăm în considerare

stilul, în răspăr, uneori enervant, cu care își conduce analizele și scepticismul proverbial al acestuia. Din această perspectivă, titlul volumului de față, *Europa Iluziilor*, deși inspirat, nu ne oferă decât o palidă dimensiune a conținutului.

Tony Judt, căci despre el este vorba, profesor de Studii Europene și director al Remarque Institute (New York University), reprezintă la ora actuală un nume de referință pentru cei interesați de istoria Europei în general și nu doar a celei Centrale, de condiția intelectualului european în secolul XX. Inclus de Vladimir Tismăneanu în seria gânditorilor critici ai dilemelor modernității, alături de Francois Furet, Raymond Aron, Hannah Arendt, “un sceptic spiritual și un neliniștit etc., ..preocupat de miza jocului politic și cultural în Europa sfârșitului de secol XX”, Judt, “...cronicar al luptelor dintre rațiunea critică și pulsunile romantic totalitare”, analizează într-o manieră dezinhibată, de pe poziția istoricului și cu ajutorul stilului incomfortabil al jurnalistului (Dacian Branea), destinul Europei actuale. Pentru el, contrar optimistei formule uzitate de Fukuyama, sfârșitul comunis-

mului nu reprezintă decât sfârșitul unei epoci oarecare. Departe de a fi unul non-violent, definit de progres și democrație, viitorul continentului, și nu doar cel al extremității sale ex-comuniste, pare deschis oricăror scenarii, alternative politice. Fantasma trecutului imediat, miturile salvaționiste ca și reacția, atât a Estului cât și a Vestului, la globalizare, avans instituțional, cinism și corupție, ne pot împinge oricând înapoi în “marele scenariu absurd al războiului civil european din ultimul secol”. Referindu-se printre altele la Europa Centrală, Tony Judt, după o fugă înapoi în istorie, atrage atenția interlocutorilor săi asupra faptului că Europa Centrală nu reprezintă doar pandantul cosmopolit, alternativa propusă de Kundera la Europa comunistă. Dincolo de scurta experiență a KUK, regiunea reprezintă o geografie simbolică a excluderii, din care lagărele de exterminare, procesele spectacol și pedagogia socială a terorii nu pot fi șterse.

Din păcate, economia textului nu ne permite atacarea tuturor punctelor de vedere exprimate de Judt în acest volum. Ne vom raporta prin urmare doar la problema de maximă actualitate a lărgirii Uniunii Europene, un subiect încă sensibil în Est unde, la nivel autohton, duce în mod involuntar la întâlnirea cu trecutul imediat, greu ajustabil. Din aceasta perspectivă, întreaga discuție despre Europa Centrală capătă o

Tony Judt, *Europa Iluziilor*, volum coordonat de Dorian Branea și Ioana Copil-Popovici, Iași: Polirom 2000, 239 p.

cu totul altă dimensiune decât cea cu care *A Treia Europă* ne-a obișnuit. Nu în ultimul rând provocarea lansată de Judt marelui proiect născut din tragedia celui de al doilea război mondial și în urma compromiterii proiectelor etno-naționale va intra în atenția noastră. Este Federația Europei soluția de mâine? Este acest proiect inevitabil? Care sunt șansele lui de reușită?

Redescoperită masiv și pentru scurt timp după 1989, Europa Centrală reprezintă în viziunea lui Judt mai curând un "mit recent și... un pseudonim al apartenenței refuzate, ..o identitate construită pe negații..", o noțiune exclusivistă prin definiție. Tratată drept *borderlands* a fostei URSS în perioada Războiului Rece, Europa Centrală s-a bucurat cu greu de o reînnoțire post 1989 a acelei tradiții de tip Seton Watson, și asta doar din partea câtorva intelectuali atrași din motive personale de subiect. Germania reunificată a preferat să nu se pronunțe prea mult pentru a nu trezi suspiciuni și, atunci când a făcut-o, a mers mai curând pe tradiția sa *Mitteleuropa*-eană. Viena, transformată mai curând în frontiera ultimă a vestului decât în punct de deschidere spre est, nu s-a grăbit să îmbrățișeze nimic din nostalgia celorlalți pentru refacerea fostului spațiu al KUK. Nu de alta dar, așa cum observa încă din 1990 Judt, aceste scenarii ar fi cerut din partea Austriei renunțarea cel puțin parțială la bunăstarea postbelică greu

câștigată și repunerea în discuție a identității austriece și așa problematică. Franța, în fine, aliat și protector al Micii Antante, nu a putut depăși complexul '*münchenizării*' din 1938.

Abandonată la Yalta, regiunea, transformată postbelic într-una a minții, amestec de ignoranță și rușine pentru cele întâmplate, nu a atras niciodată cu adevărat atenția Europei. Până în 1914, excepție atracția de factură romantică față de ideea de Polonie și elitistă față de Grecia, Europa Central Estică a fost mai curând impusă atenției Vestului de către intelectualii din diaspora. Post Trianon, când regiunea nu a mai oferit nimic de admirat (nici măcar modelul reușit al democrației cehoslovace interbelice nu mai are astăzi aceeași credibilitate), interesul Vestului a fost restrâns la unul de natură diplomatică cu scurte și pernicioase transpuneri în plan economic. Perioada postbelică nu a schimbat deloc această perspectivă. Dacă îndepărtarea provocată de izolarea Europei Centrale și de Est a creat oarecare admirație în Occident, mai ales după întâlnirea cu exilul ceh, apropierea sa de sfera politică europeană devine una problematică, extinderea UE înspre est ducând la o deplasare a discuției de la intelectual disident al lui Kundera la țăranul polonez ineficient. Extinderea NATO, un argument pentru estici că lucrurile sunt pe făgașul cel bun, reprezintă la Judt o regretabilă confuzie făcută

de aceștia. Ultimul romantism după abandonul postbelic, o datorie neonorată la timp, extinderea alianței reprezintă în viziunea sa "... un cadou făcut fără prea mari costuri..(un) gest generos și insignifiant.. (și) o amânare a deciziei de lărgire a UE cu circa 5-8 ani." Problema se va pune însă diferit în cazul 'graniței' Schengen, o reeditare mentală a liniei Curzon sau a Cortinei de Fier.

Miza Războiului Rece, reinterpretat de Judt, a reprezentat-o fără îndoială Europa, dorința URSS de a controla permanent jumătatea estică a Germaniei și spațiul dintre, în timp ce Comunitatea Europeană articulată de Jean Monnet și Robert Schuman în formula unui "naummanism abreviat" și nu doar sub forma unei Europe Idee, așa cum este aceasta percepută în general de majoritatea esticilor, a reprezentat în primul rând un mijloc de integrare a Germaniei postnaziste și transformarea acesteia într-un stat respectabil. După 1989, cu o Germanie unificată, Uniunea Europeană a realizat costurile prea mari pe care extinderea spre est le presupune. Perioada post-Maastricht părea a schița lent dar sigur noua strategie a lărgirii Uniunii. Noua geometrie variabilă a Europei va include în viitor două sfere: una Centrală a nucleului inițial și una exterioară care să includă noii pretendenți din est.

'Bătrânul continent' pare a reveni la condiția sa din

totdeauna, cea a uitării sau a memoriei reciclate. Redescoperită de către estici după 1989, Europa Occidentală reprezintă încă, în mod ideatic, o geografie simbolică, singura capabilă să rezolve problemele de ‘arhitectură’ ale continentului reunificat. Puțini se întreabă, în această euforie generală, dacă nu cumva, dominată din totdeauna de un subtext economic, Europa Idee va mai avea parte astăzi de acel suport economic masiv pe care costurile realizării sale ca vis politic general le impun. Să fie oare acceptat sacrificiul bunăstării unora în numele armoniei generale?

Boom-ul economic de după război nu s-ar datora (un alt mit distrus de Judt) formulei comunitar europene. Absența agendei sale ideologice ar fi dus la aceeași detentă economică și asigurarea la fel de solidă a garanției unei democrații stabile în statele din vest. Ce rămâne încă greu explicabil este faptul că Uniunea a ajutat înfăptuirea acestui program și a oferit suport ideii de Europa unită doar atât timp cât a existat Cortina de Fier, imediat după aceea mulți dintre parteneri exprimându-și mai curând rezerva. Alții au trecut chiar la relegitimarea proiectului statului național ca proiect nefinalizat, greu de respins, chiar dacă compromis de patologii interbelice, și încă capabil să asigure loialități colective și să ofere protecție minorităților – Judt vede în această atitudine o alternativă pentru estici, care o

resping însă deocamdată în mod vehement și cred că eșecul UE în plan economic ar reprezenta catastrofa ultimă pentru statele lor.

Argumentul economic nu este singurul care determină exclusivismul Europei unite și atitudinea sa față de Est. Tergiversarea extinderii se datorează în egală măsură unei temeri a Vestului că noii veniți, “cetățeni de rangul doi”, ar putea compromite ideea de uniune. Stereotipiile, reciclate, de tip orientalist: esticul este mai puțin laborios, igienic etc. au dus nu doar la o nouă retorică a extinderii ci și la lipsa acelui partipris necesar.

Contraproductive și riscante în cazul esticilor, fantasmale integrării rapide pare a fi la fel de puțin benefice și în cazul unora dintre statele membre ale Uniunii. Austria, prin evoluția sa politică internă din ultimii ani și victoriile lui Haider în alegeri, pare a pune în pericol procesul de lărgire al Uniunii spre est. Ceea ce îl înspăimânta cu adevărat pe Judt este faptul că, la fel ca și revenirea la putere a comuniștilor în fostele state socialiste, ascensiunea lui Haider nu reprezintă doar o revenire de moment a miturilor și fantasmelor trecutului în politica actuală, cât posibile fantome ale Europei de mâine.

*
* *

Evreitate și românitare

LAURENȚIU CONSTANTINIU

Personalitate remarcabilă a vieții publice românești, dr. Wilhelm Filderman a rămas într-un con de umbră, fiind practic necunoscut marelui public. Inițiativa d-lui Teodor Wexler și a d-nei Michaela

** Dr. Wilhelm Filderman. Un avocat al etniei sale. Un avocat al cauzei naționale a României (articole, discursuri, memorii 1921–1948), ed. Teodor Wexler și Michaela Popov, vol. 1–2, București, Fundația Dr. Wilhelm Filderman, f.a., p. 656+469*

Popov, de a strânge în două volume articole, discursuri, interviuri și memorii ale dr. Wilhelm Filderman, din anii 1921–1948, precum și opinii ale contemporanilor și urmașilor, se cuvine elogiată întrucât ea umple o lacună puternic resimțită, mai ales de cercetătorii istoriei contemporane a României, îndeosebi a multdiscutatei probleme a situației populației evreiești din România în anii celui de al doilea război mondial.*

Născut în 1882, la București, dr. Wilhelm Filderman

a absolvit Facultatea de Drept și apoi și-a luat doctoratul la Sorbona, în 1909. În același an, el a intrat în viața politică, numărându-se printre membrii fondatori ai Uniunii Evreilor Pământeni, iar apoi, după încheierea primului război mondial, în timpul căruia a luptat în armata română, fiind și decorat, a făcut parte din delegația țării noastre la Conferința de Pace de la Paris. Liberal prin convingeri, a fost ales ca deputat pe listele PNL, figurând, în Capitală, pe locul al treilea, după Ion I. C. Brătianu și fratele său, Vintilă. În perioada 1929–1948, el a fost președintele Uniunilor de Comunități Evreiești din România. După instaurarea regimului Antonescu, și, mai ales, după intrarea României în război (1941), dr. Wilhelm Filderman a cunoscut rigorile politicii antisemite a mareșalului Antonescu, fiind deportat în Transnistria (1943). Devenit președinte al Consiliului Evreiesc (1945), el a intrat în conflict cu regimul comunist, fiind supus persecuțiilor, care l-au obligat să ia calea exilului, în 1948. S-a stins din viață la Paris, în 1963.

Așa cum arată și titlul cărții, personalitatea și activitatea dr. Wilhelm Filderman sunt urmărite pe cele două coordonate definitorii: “avocat al etniei sale” și “avocat al cauzei naționale a României”. În personalitatea lui s-au îngemănat două ipostaze: cea de militant

pentru apărarea intereselor specifice ale comunității evreiești din România și cea de cetățean al statului român – caracterizat de el drept “unitar românesc” – cu ale cărui interese superioare s-a identificat.

Dr. Wilhelm Filderman a luptat împotriva propagandei calomnioase desfășurată de antisemiții români (A.C. Cuza, Istrate Micescu etc.) care contestau participarea largă a evreilor la războiul de întregire națională a României. Lui Istrate Micescu, care, în 1935, susținuse că evreii sustrăși frontului voiseră să devină stăpânii țării, el îi replica: “Până aici, amice Micescu! Aici, în război, la Mărășești, am fost și noi. Lăsați-ne morții să doarmă în pace și descoperiți-vă înaintea bravilor ce le-au supraviețuit. Au murit 800.000 de români. Desigur. Dar printre ei au murit și evrei (...). Noi facem parte din generația de foc și puteți, dacă voiți, să ne răpiți drepturile, fiindcă aveți forța, dar n-aveți dreptul să ne insultați morții, răniții, decorații, văduvele sau orfanii! Părinții noștri au fost în Războiul pentru Independență; iar noi am fost în războiul balcanic și în cel de întregire a neamului” (vol. I, p. 182).

De un interes deosebit sunt documentele privitoare la acțiunea dr. Wilhelm Filderman în perioada dictaturii antonesciene. În anii 1940-1944, dr. Wilhelm Filderman a dat măsura marilor sale calități de lider și de om.

Dacă în România, măsurile împotriva evreilor nu au avut un caracter atât de sistematic în ceea ce privește exterminarea, ca în teritoriile controlate de Reich-ul nazist, regimul impus populației evreiești a fost deosebit de dur. Textele tipărite acum relevă o realitate dureroasă pe care românii trebuie să și-o asume. Dacă în istoriografia română nu există un curent negaționist, ca de pildă în Franța (numit, până de curând, revizionist), nu este mai puțin adevărat că există, la noi, tendința de a atenua sau diminua rigorile măsurilor antisemite luate de regimul antonescian. Că în România au murit mai puțini evrei decât în teritoriile controlate nemijlocit de Germania este adevărat. Dar tot atât de adevărat rămâne faptul că și în România zeci de mii de evrei nevinovați au căzut victimă unui rasism aberant și sângeros.

Dr. Wilhelm Filderman, în calitatea sa de președinte al Uniunii Comunităților Evreiești din România, a încercat să stăvilească prigoana abătută asupra coreligionarilor săi și să salveze cât mai mulți din ghearele morții. A fost, în acea perioadă, o luptă înverșunată, zilnică, pentru a împiedica deportările și execuțiile, precum și abuzurile de tot felul, generate de o atitudine antisemită cu vechi rădăcini și abătută asupra unor inocenți care nu aveau altă vină decât de a fi evrei.

Este semnificativă pentru

atitudinea dr. Wilhelm Filderman, scrisoarea adresată de el lui Dimitrie Lupu, prim-președinte al Înaltei Curți de Casație a României, la 27 mai 1943, când, în urma deciziei mareșalului Ion Antonescu, a fost deportat în Transnistria; în finalul acestei scrisori, dr. Filderman ura destinatarului “să revedeți o Românie Mare și puternică” (vol. 1, p. 623). Cuvinte edificatoare pentru patriotismul românesc al dr. Wilhelm Filderman, rămas neabătut chiar în momentul în care autoritățile țării sale îl loveau atât de crunt.

Căderea regimului antonescian, în urma actului de la 23 august 1944, nu a pus capăt vicisitudinilor dr. Filderman. În ciuda opiniei că instaurarea comunismului în România (și, în general, în țările est-europene) a beneficiat de concursul larg al evreilor, dr. Wilhelm Filderman a trebuit să se confrunte cu atitudinea răuvoitoare a noilor autorități: liderul comunist Teohari Georgescu a ordonat chiar arestarea lui, eliberarea din detenție, după 48 de ore, datorându-se demersului generalului C.V.R. Schuyler, reprezentantul S.U.A. în Comisia Aliată de Control.

Documentele pun în lumină acțiunile întreprinse de dr. Wilhelm Filderman pe lângă Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul de Justiție, în scopul eliminării consecințelor legislației rasiale din perioada Antonescu. Răspunzând

declarațiilor lui Lucrețiu Pătrășcanu privind obiecțiile dr. Filderman la decretul de abolire a legislației rasiale, acesta din urmă spunea: “Dl. ministru de Justiție declară că a urmărit să stabilească legături de bună conviețuire între toți cetățenii țării. Noi luptăm pentru această înfrățire din totdeauna. N-a fost prilej să nu fie folosit pentru a încerca să cimentăm legături de fraternitate și n-a existat împrejurare grea pentru țară, fără ca noi să dovedim atașamentul nostru pentru interesele statului și națiunii române. Chiar cu acest prilej, al abolirii legilor rasiale, din propria noastră inițiativă am sugerat asemenea soluții, încât nici profitorii brutalelor măsuri discriminatorii să nu fie loviți prin acțiunea reparatorie a guvernelor democratice” (vol. 2, p. 341).

Democrat convins, autoritățile comuniste au văzut în dr. Wilhelm Filderman un adversar care trebuia eliminat. Folosindu-se de așa-numitul Comitet Democrat Evreiesc, ele au lansat o campanie de calomnii, prezentându-l ca “un dușman al intereselor populației evreiești” (vol. 2, p. 408). La începutul anului 1953, când Stalin lansase, în U.R.S.S., cunoscuta campanie antisemită, la București, Iosif Chișinevschi declara: “Comunitățile evreiești, în tot timpul, au fost un cuib de jefuitori, de spioni. Comunitățile au avut întotdeauna pe un Filderman și de la exploatare și jefuirea

oamenilor săraci cu cimitire etc. și până la acte criminale de spionaj acestea au fost în programul lor. De aceea cred că aici trebuie să mergem ferm. Să-i ia dracu’, vor urla, dar până la urmă vor amuți (...). Reducerea sinagogilor se poate face și nu va fi nici o plângere din partea populației evreiești muncitoare (...). Așa cum nu ne e milă de preoții catolici spioni, așa să nu ne fie milă de rabini și cantori” (vol. 2, p. 409).

Dr. Wilhelm Filderman a rămas în conștiința contemporanilor și a urmașilor ca o personalitate luminoasă, exemplu de patriotism și devotament atât pentru națiunea română, cât și pentru comunitatea evreiască. A fost, cum spune corect dl. Adrian Cioroianu, “negarea clișeului”, a “evreului generic” astfel cum este prezentat de “vulgata pseudo-istorică” (vol. 2, p. 415).

Cele două volume alcătuite cu zel și competență, deopotrivă de laudabile, de dl. Teodor Wexler și d-na. Michaela Popov, vor servi nu numai la cunoașterea biografiei dr. Wilhelm Filderman, dar și la integrarea sa, atât de necesară, în istoria poporului român.

Permanentă Iluzie

MIRELA CHIOVEANU

“...o bună cârmuire este aceea care
îi face fericiți pe cetățenii săi.”
Aristotel

Apărută inițial la Addison Wesley Longman (London, 1984), *Politica și căutarea Fericirii* reprezintă o investigație lucidă asupra rolului pe care ‘politica ideologică’, aflată în căutarea utopicului “sistem al fericirii politice”, l-a jucat în existența omenirii în ultimele două secole. La mai bine de un deceniu și jumătate de la prima sa apariție, sau poate tocmai de aceea dacă avem în vedere evenimentele ce au marcat istoria politică a Europei în acest răstimp, evenimente ce fac tot mai puțin credibilă optimista teorie a lui Fukuyama referitoare la “Sfârșitul Istoriei”, volumul de față își păstrează întreaga actualitate.

Cunoscut publicului larg de la noi datorită mai ales lucrării sale clasice *Comunismul în România* (București: Litera, 1994), regretatul Ghiță Ionescu nu mai are nevoie, credem, de o prezentare prealabilă. Vom menționa totuși faptul că, pe lângă prodigioasa sa activitate didactică

Ghiță Ionescu, *Politica și căutarea Fericirii*, Editura ALL, București, 1999 traducere de Simona Ceaușu, 342 p.

și publicistică, G. Ionescu a jucat un rol incontestabil în patronarea spirituală a multor reviste de analiză și cultură politică din România.

Într-o manieră proprie și în urma focalizării asupra triumphiului OM-POLITICĂ-FERICIRE, autorul încearcă în volumul de față să identifice ‘rațiunile’ în numele cărora societățile industriale europene au acceptat sacrificarea ‘Individului’ pe altarul ‘himerei fericirii colective’ (Rousseau) și al progresului istoric permanent. Scopul final declarat: scoaterea în evidență a consecințelor acestei mutații asupra sferei politicului, pentru a putea înțelege în cele din urmă criza străbătută, începând cu deceniul al șaptelea al acestui secol, de societatea industrială în ansamblul ei.

Ipoteza de lucru a lui G. Ionescu este aceea că, deși produse ale aceleiași epoci istorice, “...politica ideologică, practică în zilele noastre în toate țările industrializate, este incompatibilă în esență cu societatea industrială funcțională” (p.13). Relația dintre cele două nu este însă negată, ideologizarea masivă și deci transformarea radicală a

funcției de bază a politicului – aceea de a reglementa în baza legilor coexistența indivizilor, găsindu-și unul dintre resorturile de bază în ‘traumele’ produse de impactul industrializării și modernizării. Ceea ce atrage în mod special interesul autorului este însă ‘reversul acestei medalii’. Atribuind Politicului rolul public în căutarea fericirii umane, “un concept evaziv și în esență privat” (p. 16), societatea a ajuns în timp la vizualizarea acestuia drept cheie a tuturor strădaniilor omenești. În mod total neproductiv, politica a devenit în urma apelului repetat la tehnica promisiunii incapabilă să îndeplinească multe din numeroasele sarcini cu care a fost deliberat supraîncărcată. Mai mult, deviată de la obiectivul ‘autorealizării individuale’ spre o cerință fantasmagorică – distribuirea fericirii de către instituțiile politice –, gândirea oamenilor a ajuns să acorde în timp conceptului de politică mai multă greutate decât celui de lege. De aici și până la pervertirea Ideii de fericire și subordonarea, implicită și explicită, a destinelor omenirii ambițiilor politicii nu mai era de făcut decât un singur pas.

”Cred că mulți dintre marii eroi...au fost oameni disperăți și că datorită disperării ei au înfăptuit mărețele lor fapte eroice” (Miguel de Unamuno). Motivată sau nu de disperare, 1789, reprezintă pentru Ionescu, ca și pentru Francois Furet, momentul primordial al nașterii politicii ideologice și materializării idealului de fericire la nivelul politicului. Documentul

emblematic al Revoluției franceze începe de altfel cu articularea dreptului natural al oamenilor la fericire, urmat apoi de dreptul la viață, libertate și egalitatea în fața legilor. ‘Victimă’ a utopiei rousseauiste, actul fondator al epocii moderne va imprima astfel, în mod involuntar, politicului ‘sensul tragic’ de care acesta nu a reușit să scape în ultimele două secole. Lansând ideea amăgitoare că oamenii pot fi făcuți fericiți cu ajutorul politicii, Rousseau s-a poziționat în postura ucenicului vrăjitor care a deschis cutia Pandorei, săvârșind astfel un rău inconștient. Chiar dacă autorul îi găsește filosofului circumstanțe atenuante – cum ar fi faptul că întreaga sa operă e plină de contradicții sau că ideile sale ar fi avut o mai bună aplicabilitate într-un spațiu de mai mici dimensiuni, ca de pildă un oraș-stat din Grecia sau un canton din Elveția, – totuși acesta nu poate fi absolvit în întregime de vina de a fi lansat teorii abstracte și contradictorii, pe care secolul următor le va prelua și încerca să le transpună în practică.

Marcat de promisiunea fericirii totale, împinsă uneori până la schimbarea în întregime a condiției umane (Condorcet), chiar abolirea celei muritoare prin intermediul progresului general, secolul al XIX-lea va da naștere celor două ideologii dominante: liberalismul hedonic – mai uman, pluralist, permisiv, deschis, și comunismul – ermetic, rigid, ideologizat, gata să explodeze. La

acestea secolul XX avea să adauge pentru scurt timp experiența fascismului, “reînviere stridentă a fostei ideologii naționaliste proiectată într-o imagine în oglindă a marxism-leninismului” (p.234). Spre deosebire de societatea industrială comunistă, a cărei supraviețuire a depins exclusiv de propriul sistem dictatorial, cea de tip liberal a avut întotdeauna flexibilitatea necesară pentru a se adapta la schimbări și pentru a înfăptui din mers reformele necesare. Ceea ce remarcă autorul este faptul că, dincolo de judecățile de valoare mai curând actuale, ambele ideologii împărtășesc aceeași ‘filosofie a promisiunii’, atribuind politicului o sarcină mesianică străină sferei sale. În opinia sa ceea ce diferențiază cele două ideologii este nu scopul final, sfârșitul alienării produse de modernizare, ci instrumentul – Marx crede în atingerea acestuia prin intermediul revoluției comuniste. Plecând de aici și având drept punct de sprijin mișcările lui 1968, autorul ajunge în final să creadă că pasul obligatoriu pe care politica trebuie să îl facă în viitor este “dezideologizarea” și reorientarea individului către sine.

Perioada postbelică, întâmpinată cu mult optimism mai ales în societatea industrială occidentală, unde începe să prindă contur statutul bunăstării – o cale directă/materială de atingere a fericirii –, a cunoscut destul de repede o polarizare a sferelor de influență între Est și Vest. “Războiul

rece”, acea “continuare a revoluției mondiale dar cu alte mijloace” (p.255), a împărțit Europa în două blocuri cu evoluții diferite. În timp ce Occidentul va stabili strategiile de dezvoltare, bazându-se pe o “realpolitik” atât în timpul guvernelor liberale cât și în timpul celor socialiste, Estul comunist, puternic controlat de la Moscova, va cădea pradă unei ideologizări extreme. Această politică puternic ideologizată se va dovedi în cele din urmă, e adevărat abia în deceniul opt, sortită eșecului. Din perspectivă actuală putem afirma faptul că ceea ce a dus la colapsul comunismului, dincolo de cauzele interne de natură economică, a fost criza morală datorată tocmai acelei incapacități a sistemului de a asigura subiecților săi fericirea promisă. Poate omenirea să ajungă la fericire prin intermediul politicului? Răspunsul se lasă încă așteptat deși el pare a fi tot mai mult tributar scepticismului. De nenumărate ori, în continua sa căutare a promisei fericiri, în numele unui ideal indefinit, mereu altul, omul a ajuns să comită crime politice abominabile. Istoria ultimelor două secole e bogată în astfel de exemple. La urma urmei, Revoluția lui 1789 însăși a ajuns să-și devoreze proprii copii, urmași de mii de alte victime și, de multe ori, urmările ei ne fac, ce-i drept la mai bine de două secole distanță și datorită lecțiilor Istoriei, să ne situăm de partea țăranilor din Vendee.

Jeffrey T. Richelson

Un secol de spionaj

Editura Humanitas, București, 2000, 625 pagini, 189.000 lei.

Traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu

Cartea se ocupă de schimbările revoluționare produse în secolul XX în domeniul spionajului. Procesul de transformări petrecut la scară mondială (aparitia unor societăți complexe, a unor tehnologii avansate, formarea unor noi state, natura totală a războiului, etc.) s-a reflectat și acest domeniu. Atât spionajul, cât și apărarea informațiilor secrete s-au transformat în întreprinderi de miliarde de dolari, cuprinzând aparatură de înaltă tehnicitate și personal de înaltă calificare. Succesele sau eșecurile în domeniul informațiilor au avut urmări esențiale asupra evenimentelor internaționale.

*

George Legget

Ceka – Poliția politică a lui Lenin

Editura Humanitas, București, 2000, 560 pagini, 149.000 lei.

Traducere de Felicia și Marius Ienculescu Popovici

Lucrarea a apărut în 1986, având drept subiect prima poliție politică modernă din lume și prima poliție politică sovietică (nu rusă) CEKA (sau VECEKA), creată de către Lenin în decembrie 1917. CEKA este cunoscută prin conducerea represiunilor împotriva oricărei opoziții anticomuniste din fosta U.R.S.S. Spiritul CEKA este încă prezent în mentalitatea serviciilor secrete rusești, o adevărată pepinieră pentru clasa politică rusă.

Urs Altermatt

Previziunile de la Sarajevo – Etnonaționalismul în Europa

Editura Polirom, Iași, 2000, 230 pagini, 65.000 lei.

Traducere de Johann Klusch

Cartea a apărut în 1996, după Acordul de la Dayton. Autorul are aceeași idee ca și Eric Hobsbawm. Încheierea Războiului Rece a dezlănțuit cele mai nocive forme ale naționalismului în Europa. Ideile principale ale cărții sunt primatul statului, precum și că societatea burgheză europeană ar trebui structurată având la bază dreptul individual al cetățeanului și nu drepturile colective ale unui grup.

*

**General de brigadă
dr. Vasile Paul**

Conflictele Secolului XXI – Proiecții în spațiul strategic

Editura Militară, București, 1999, 264 pagini, 37.000 lei.

Se pomește de la ideea că în secolul XXI războaiele se vor desfășura pe 5 planuri (terestru, maritim, aerian, spațial și informațional), accesibile numai marilor puteri. Forma războiului este strâns determinată de configurația sistemelor economice, economicul condiționând și politicul. Războiul este hotărât de către o decizie politică. Până la conflictul din Golf, războiul a avut două trepte de manifestare, potrivit celor două sisteme economice existente până atunci (agricol și industrial). Ulterior războiului din Golf, se trece la alt sistem economic, cel economic informațional. România va trebui să facă față acestor realități.

Tom Gallagher

Democrație și Naționalism în România. 1989 – 1998

Editura All, București, 1999, 405 pagini, preț neprecizat.

Traducere de Simona Ceaușu

Titlul are la bază convingerea autorului că țara noastră reprezintă unul dintre cele mai elocvente exemple de mânăuire a naționalismului în scopul amânării procesului de trecere de la un sistem politic închis la unul deschis. Situația nu este deloc diferită de cea din alte state foste comuniste, unde naționalismul a cunoscut o puternică revenire. În cele mai multe din aceste țări, cel mai mult a prins naționalismul extremist, nu cel civic, ducând la evenimente tragice. Se explică de ce România a fost (și poate mai este) un teren prielnic naționalismului etnic.

*

Documente de bază ale Comunității și Uniunii Europene

Editura Polirom, Iași, 1999, 533 pagini, 120.000 lei

Volumul este o culegere de documente europene de bază, a căror cunoaștere este foarte importantă în actualul stadiu în care se află România din punctul de vedere al integrării europene. Printre documentele înfățișate se numără Tratatul instituind Comunitatea Europeană, Actul Unic European, Tratatul de la Maastricht, Tratatul de la Amsterdam, Acordul de la Schengen, etc. Volumul este adresat unui larg public, fiind un instrument util în familiarizarea publicului român cu un domeniu în egală măsură nou și complex.

**Revista este editată de Institutul de Cercetări Politice și Economice și
Fundatia Societatea Civilă**

EDITORIAL BOARD: • Călin Anastasiu • Daniel Chirot • Dennis Deletant • Gail Kligman • Dan Oprescu • Vladimir Tismăneanu • G. M. Tamas • **REDAȚIE:** • **Redactor șef:** Stelian Tănase • **Secretar de redacție:** Ovidiu Horia Maican • **Colectivul redacțional:** • Adrian Cioroianu • Laurențiu Ștefan Scalat • Valentin Stan • Mihai Chioveanu • Oana Valentina Suciuc • **Publicitate și distribuție:** Cristian Popescu (092 35 48 14) • **Coperta și tehnoredactarea:** Liviu Stoica

“Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165. Reproducerea articolelor apărute în publicația noastră se face numai cu acordul scris al redacției. Tiparul executat la RH PRINTING București

Adresa Redacției: Str. Piața Amzei, nr. 13, Et. 1. CP 212, OP 22, București, Tel/Fax: 01 312 84 96, 01 659 57 90 (Attn Oana Manolache); E-mail: sfera@totalnet.ro.

TALON DE ABONAMENT LA REVISTA “SFERA POLITICII”

(vă rugăm completați cu majuscule)

DA, doresc un abonament la revista “SFERA POLITICII”, începând cu numărul....., pe perioada de:

3 luni (30.000 lei) , **6 luni (60.000 lei)** , **un an (120.000 lei)**

Am achitat contravaloarea abonamentului, în sumă delei, cu mandat poștal nr. sau ordin de plată nr., în contul Fundația Societatea Civilă, nr. 251100922013126 (lei) sau 251100222013126 (valută) deschis la BRD - SMB.

DA, doresc factură fiscală pentru abonamentul achitat.

Nume, Prenume, Vârsta

Compania, Cod fiscal

Profesia, Funcția

Adresa la care doriți să primiți abonamentul:

Strada, Nr., Bl., Sc., Et.

Ap., Localitatea, Cod poștal, Județ/Sector

Telefon, Fax, E-mail

Vă rugăm completați în întregime acest talon și, împreună cu copia chitanței, sau a ordinului de plată al abonamentului, expediați-l în același plic, pe adresa : Fundația Societatea Civilă - Sfera Politicii, Piața Amzei, nr.13, et. 1, sect. 1, București, cu mențiunea “Talon abonament”, sau prin fax la +40-1-312.84.96. Abonamentele se pot contracta și la sediul fundației, la adresa mai sus menționată. Relații suplimentare la tel. 659.57.90. Creșterile ulterioare ale prețului de vânzare al revistei nu vor afecta valoarea abonamentului contractat.

În prețul abonamentului sunt incluse taxele poștale.